

**מעבדת
הוטסקון**
לעיתיד ישראל

**תנועת
אור**
יחד מחשיכים להקים מדינה

ישראל 2048 עתיד משותף

מפת הדרכים ליצירת

עתיד משגשג

במדינת ישראל

אזרחי ישראל, תושבות ותושבים
שותפות ושותפים יקרים לדרך,

**מדינת ישראל נמצאת באחת משעותיה המורכבות והמסוכנות שידעה מאז ומעולם, סכנה קיומית.
זוהי גם שעה גדולה, שיכולה להזריח את חדשה של שלום, ביטחון ואחוה. על הפרק מונחים אתגרי-
על, הנוגעים ביסודות אומתנו ובעתידנו המשותף, כאן בארץ ישראל:**

1. הפגיעה במרכיבי חיינו; בביטחון האישי, בדיוור, בתעסוקה, בחינוך, בתשתיות, בבריאות ובתחבורה.
2. האחדות, הערכים, המוסר, חדוות היצירה, התקווה, שותפות הגורל, הקיום והיעוד שלנו.
3. היכולת לעמוד מול איומים עולמיים: הגרעין, האקלים, המזון, המים, הבריאות והאנרגיה.

לצד הצמיחה ומצבנו הכלכלי שהגיע לאחד משיאיו הטובים בכל הזמנים, הגיעו עימם הסיאוב וחיי הנוחות, העיוורון, הקיטוב וההתעלמות מהמציאות. השבר יצר שבריריות והרגשת חוסר-אונים, דכאון, אי וודאות וחוסר אמון ויציבות. יוקר המחיה והדיוור ממשיכים לעלות, מתעצמים הפערים בין אוכלוסיות ומקומות והקיטוב החברתי הולך וגדל. כל זאת בשל היעדר חזון מאחד, חוסר מודעות ותודעה לייעודנו, לסכנה הנשקפת ולברית ההכרחית בינינו. זוהי עת מעשה משותפת לפתרון האתגרים העכשוויים והאפשריים. זוהי שעה מופלאה שבכוחה להוציא מאיתנו את הכוחות והמוחות הגדולים ביותר להיות מוכנים, מתוכננים, נחושים, איתנים, לחשוב ולפעול בסדר גודל לאומי - תכף ומיד.

כשאחינו ואחיותינו, בשר מבשרינו, נרצחים, נחטפים, מגורשים, פליטים בארצם, חסרי ביטחון במחוזותינו - עלינו לפעול בסדר גודל, שאינו נופל מהקמת המדינה. כן. ישנו מהלך אחד גדול, הכרחי, שיכול לחבר אותנו, לחזק את ישראל כולה על כל חלקיה, בכל מקום ולכלל תושביה. לדורות.

בשנת המאה למדינת ישראל, נחיה כאן קרוב ל-20 מיליון. אנחנו מכפילים את עצמנו, ועל כן עלינו להקים את המדינה שוב, בדור שלנו. במו ידינו.

יש רק דרך אחת לחזור למסלול - לחזור לצפון ולדרום, לקומם ממשל, צבא, רשויות. אנו זקוקים למצפן, לתשתיות, לכלים - צריך קברניט שינווט את הספינה הישראלית לחוף המבטחים הרצוי. **הקברניט לו אנו מחכים הוא אנחנו, אזרחי המדינה הפועלים לקידומה.**

בעוד שרוב אזרחי ישראל גרים ב"מרכז", הגם שהוא יקר, צפוף, מזוהם וקורס עד למצב שאינו יכול להכיל עוד תושבים רבים ולא יכול לשאת בעומס הלאומי המוטל עליו, 75% משטח המדינה, המקומות הפגיעים ושנפגעו, בעיקר בצפונה ובדרומה, משוועים מזה דורות לתושבים רבים. זהו למעשה המפתח, שיאפשר איכות ושגשוג לכלל המדינה, ככל שנוכל להפוך שטחי הזדמנות אלו לזמינים ומזמינים, מפוטנציאל למימוש של ממש.

זוהי השעה לבשורה של ממש. עת לארגן מחדש את מדינת ישראל ב-3 מרכזים, המורכבים מחבלי ארץ, ערים שוות ושכונות קהילתיות בטוחות ומשגשגות. במהלך אחד, להקל את הלחץ מירושלים ומגוש-דן ולהפוך את הנגב והגליל למרכזים עצמאיים, שזקוקים צומחים, אבן שואבת לתושבים ועסקים, יזמים והשקעות, יוצרים וחלוצים. הדרך היחידה לקרוא לתושבים לשוב הביתה לגבולות, היא ביצירת גל של

מיליוני תושבים, מסה קריטית איכותית, פורצת-דרך, שתחולל ביקוש לנגב ולגליל, ותביא ביטחון, חוסן ושגשוג ל"פריפריה". באופן זה, המרכזים החדשים בנגב ובגליל יהפכו לעתודות ולפתרונות לאתגרים הגדולים מבית ומחוץ של תושבי ואזורי המדינה כולה. לפעול. אחרת.

"באין חזון יפרע עם!"

הצורך בחזון למדינת ישראל התעורר לפני כ-6 שנים, עת נוכחנו שממשבר למשבר, אין לנו (כמדינה) את הידע והכלים להתמודד עם הגידול הדמוגרפי, הפירוד, האתגרים הגדולים מצד אחד, וההזדמנויות הענקיות, מצד שני. הבנו שמאז בנימין זאב הרצל ימי קום המדינה, לא נבנתה אסטרטגיה לאומית, כוללת ומכלילה. הקטנות שלנו גבתה מאיתנו מחירים בלתי נסבלים, וככל שלא נפעל מהר ובעוצמה, ביחד ובאחוזה, היא תמשיך ותגבה מחירים בלתי נתפסים.

חזון וחזרה לאומי חדשני

החלטנו לצאת ללימוד ולחשיבה, מבוססי שותפים, נתונים, השוואה למדינות ולמצבים אחרים בעולם, כדי שנוכל ליצור תמונה עדכנית של המצב הנוכחי, לייצר תרחישי עתיד, ומשם לגזור את הפעולה המשמעותית, שעלינו לקחת על כתפנו בדורנו, לבנות את הכלים והכלים, את ההסכמות שיחברו אותנו, היום ולדורות, במאות השנים הבאות.

החזון ותוכנית הפעולה למימושו מוגשים בזאת, בענווה ובחרדת קודש, לאחר עבודה מאומצת של הצוות המופלא במעבדת גוטסמן לעתיד ישראל בתנועת אור, יד ביד עם למעלה מ-450 שותפים פעילים, יחידים וצוותים מקצועיים מהמגזרים הממשלתי, החברתי והעסקי. החזון והתוכנית מבוססים על איסוף נתונים, מידע ומחקרי עומק, לצד מבחן בשטח, תוך כדי פיתוח התוכניות והיזמות ברשויות ובשכונות בנגב ובגליל.

אל מול עינינו, מתחילת הדרך, עומדת רוחתם של תושבות ותושבי מדינת ישראל וחוסנה של האומה. לצד יוזמות-העל הצבנו את "האדם במרכז" (החדש) וביקשנו למצוא את האקו-סיסטם המיטבי, שכל אזרח ואזרחית יכולים למצוא את חייהם בו באיכות החיים הטובה ביותר, לחיות חיי משמעות וערכים, בסביבה הבטוחה והשופעת ביותר שיכול בן-אנוש לבקש ולקבל. זאת, לצד חשיבה אינטגרטיבית, הלוקחת בחשבון את כל תחומי חיינו ומביאה אותם למיצוי: במדיניות, תכנון, ניהול, ביצוע ומדידה, כל אחד לחוד ושזירתם יחד, למארג מאוחד, המשלב בין המאקרו-השמים, למיקרו-לקרקע. ביקשנו להציב סולם מחבר, שיאפשר לנו להפוך את החיים שלנו כאן לחיים הטובים ביותר בכל מובן ומימד.

זכינו, בתנועת אור, לחלום, ללחום, להלחם ולהחלים, להקים ולהרחיב עשרות ישובים וערים, להביא כ-50,000 חלוצי חזון וחדשנות ל-64 הקהילות שסייענו להן להתגבש בנגב ובגליל, ליצור החלטות ממשלה, לנתב תקציבי עתק ולראות את כל שאמרו שאיננו אפשרי, קורם עור וגידים, הלכה למעשה.

מתוך ההצלחה והכישלונות שבצד המסע, הבנו שחייבים לעשות את מה שצריך ולא רק את מה שאפשר, זוהי רק ההתחלה ובידינו להחליט שהיא תחילת הטוב ולא תחילת הרע.

מתוך הבנה שזו רק ההתחלה, אנו מזמינים את כל המעוניין להוסיף נדבך ומטען משלו לחזון ולחזרה הלאומי המתהווה.

ברגשי אחריות, אנו מתכבדים להציב ולהציע את חזון "ישראל 2048 - עתיד משותף", שבליבו יוזמת המרכזים החדשים של ישראל – התוכנית והיוזמה שיכולים להפוך את מדינת ישראל למדינה שהכי טוב לחיות בה. בעולם.

זוהי הזמנה פתוחה לכל מי שרוח בו, לבוא ולהוסיף משלו ולכתוב במעשה את הפרק הבא בתולדות העם והמדינה.

כי יש רק דרך אחת שבה אפשר לחזות את העתיד והיא - לבנות אותו בתום, באור ובאהבה – כעת. במו ידינו.

בברכת בניין העם והארץ,

רוני פלמר

מייסד-שותף ומנכ"ל תנועת אור
מזכ"ל מועצת המאה

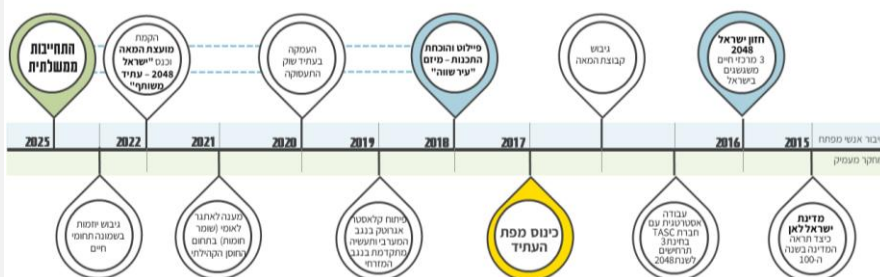
תוכן העניינים

1.....	דברי מנכ"ל תנועת אור
10.....	מדוע לתכנן לשנת המאה?
12.....	החזון: שלושה מרכזים משגשגים בישראל - במרכז, בגליל ובנגב
17.....	יעדי העל
18.....	פיתוח אזורי ביקוש משגשגים במרכזים החדשים של ישראל
.....	יוזמות משנות מציאות שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
62.....	דיוור
72.....	תעסוקה וצמיחה כלכלית
84.....	תחבורה
94.....	בריאות
102.....	חינוך
113.....	תיירות, תרבות ופנאי
123.....	סביבה, חקלאות ומרחב פתוח
131.....	ביטחון אישי
142.....	נספחים
143.....	נספח א' - תחזית לאוכלוסיית ישראל בשנת 2048
144.....	נספח ב' - מפות "ישראל 2048"
153.....	נספח ג' - רשימת שותפים מלאה - חזון "ישראל 2048 - עתיד משותף"

מהלך העבודה

מתוך הבנת גודל האתגר ומשמעותו הרת הגורל לעתידה של מדינת ישראל, הובלנו במעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור, את פיתוח חזון "ישראל 2048 – עתיד משותף", עם מעל ל-450 שותפים בכירים בחברה הישראלית משלושת המגזרים – הממשלתי, העסקי והחברתי.¹ תהליכי הלמידה והעבודה המשותפים כללו כינוס של השותפים לשולחנות עגולים, גיבוש "מועצת המאה" – המורכבת מראשי הנציגויות וההתאגדויות המרכזיות בארץ,² ביסוס צוותי עבודה מקצועיים ב-8 תחומי חיים, מאות פגישות, מחקרי עומק ובחינת מקרי בוחן רבים ממדינות שונות בעולם. בלב התוכנית עומדת התובנה, כי עלינו לבסס תפישות וכוונוני חשיבה פורצי דרך ומשני מציאות, לתכלול את ההצעות שקיימות שנים ולא מומשו ולהציע ארגז כלים, המאפשר תכנון ארוך טווח, במקביל לפעולות יישומיות בטווח המיידי, במכלול תחומי החיים.

מה נעשה עד היום

¹ ר' רשימת השותפים בנספח. הרשימה כוללת גורמים בכירים מהאקדמיה, גורמי ממשל בכירים, בכירי המשק והמגזר העסקי, גורמים מובילים ברשויות המקומיות, גורמים מובילים מהחברה האזרחית והמגזר השלישי ועוד.
² במועצת המאה חברים הגופים הבאים: נשיאות המגזר העסקי בישראל, מרכז השלטון המקומי, האיגוד הישראלי לתעשיות מתקדמות (IATI), נשיאות המעסיקים והעסקים בישראל, התאחדות הקבלנים בוני הארץ, התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית, מועצת הנגב, איגוד ההיי-טק הישראלי ותנועת אור.

שותפים בצוותי עבודה לפי תחומי חיים

דיוור (לפי סדר א"ב)

פרופ' שמאי אסיף , מרכז אקדמי ישראל 100, הטכניון	זיו לזר , כלכלן, התאחדות הקבלנים
עו"ד אורלי אריאב , מנהלת תכנית קרסו לדיוור חברתי, הגר - מחקר ופיתוח דיוור חברתי	עילם לשם , מייסד שותף וחבר הוועד המנהל, תנועה ישראלית
מיכל ארן , מנהלת אגף בכיר תכנון ואסטרטגיה, משרד השיכון	אבי מאיר , מנכ"ל משרד ההתיישבות והמשימות הלאומיות
אלעזר במברגר , מנהל הרשות, הרשות להתחדשות עירונית	מיכל מריל , מתכנתת מחוז דרום, מנהל התכנון
תומר גוטהלף , לשעבר מתכנן מחוז דרום, מנהל התכנון	גורי נדלר , מנהל אגף תכנון, הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית
צביקה דוד , סגן נשיא ויו"ר אגף תשתיות (בני וצביקה בע"מ), התאחדות הקבלנים	רון סגל , מתכנן מחוז חיפה, מנהל התכנון
הילה הייבלום , אדריכלית מחוז צפון, מנהל התכנון	ורד סולומון ממן , אדריכלית ראשית, משרד השיכון
ד"ר עמיאל וסל , מנהל אגף תכנון מדיניות ואסטרטגיה, משרד השיכון	שחר סולר , סמנכ"ל אסטרטגיה, מנהל התכנון
אסף זנזורי , מנהל תכנון ארוך טווח, החברה להגנת הטבע	חיים פייגלין , סגן נשיא, יו"ר אגף יזמות ובניה ויו"ר ארגון הקבלנים בחיפה והמפרץ (צמח המרמון), התאחדות הקבלנים
פרופ' שלמה חסון , ראש מרכז מאשא למ. אסטרטגיים	אופיר פישר , מנכ"ל, מצודות
עו"ד יפית טוסי , סגנית מנהלת אגף, התאחדות הקבלנים	עו"ד ניצן פלדמן , סמנכ"לית ומנהלת אגף יזמות ובניה, התאחדות הקבלנים
יהודה כתב , יו"ר אגף כוח אדם וסגן נשיא, התאחדות הקבלנים	עודד פלוס , יו"ר הוועדה המחוזית מחוז דרום, מנהל התכנון
	דקלה עדי פרץ , מתכנתת מחוז צפון, מנהל התכנון

תחבורה (לפי סדר א"ב)

אלה אלכסנדר , מנכ"לית, מרחב - התנועה לעירוניות בישראל	יפתח כהן , לשעבר ראש תחום תכנון ופיתוח, אגף פנים תכנון ופיתוח במשרד רה"מ
שירי בכר מסימי , סמנכ"לית אגף תשתיות ובניה חוזית, התאחדות הקבלנים	עו"ד שרית כרמי , התאחדות הקבלנים ובוני הארץ
שלומי בסון , המשנה למנכ"ל, בזן	מרב מורד , מנהלת אגף תכנון, אשכול נגב מזרחי
איריס ברקוביץ , ראש צוות תשתיות, מנהל התכנון-מחוז דרום	יאיר מעין , ראש עיריית ערד
הראל דמתי , מפע"ת חיפה והצפון, משרד התחבורה	תומר נווה , מנהל אסטרטגיה, מועצה אזורית מרחבים
סול זינגר , מחבר הספר Startup Nation	ד"ר שי סופר , מדען ראשי, משרד התחבורה
דוד יהלומי , יו"ר מטה תשתיות ובניה ציבורית, הקרן לעידוד ופיתוח ענף הבניה	פרופ' פנינה פלאוט , ראש המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון
ניר יושבסקי , סגן נשיא התאחדות הקבלנים בוני הארץ, התאחדות הקבלנים	עדנה פרדו , מנהלת, ניהול ויעוץ סטטוטרי
לי-את כהן , מנכ"לית, אשכול גליל מערבי לשעבר	ניסים פרץ , מנכ"ל, נת"י
	שי קדם , ראש מנהל תשתיות, משרד התחבורה
	יניב ריבלין , מנכ"ל, Bird

אילן כהן, יזם ומנכ"ל חברת השקעות ויזמות; יו"ר ועד מנהל, תנועת אור
עוז כץ, מנהל, מינהל תעשיות משרד הכלכלה

רון לוז'ינסקי, יועץ עצמאי בתחום האוטומציה העסקית
קרין מאיר רובינשטיין, נשיאה ומנכ"לית האיגוד, האיגוד הישראלי לתעשיות מתקדמות (IATI)
לימור מוצניק, יועצת אסטרטגית
שרונה מזרחי, מנהלת תחום בכירה, קרן בלומברג
יוסי מלמד, יו"ר, עמותת בוגרי ממר"ם
מני מעטוף, מייסד ומנהל קהילת DDoS הבית המקצועי לעובדי ועובדות ההייטק החרדים
ד"ר אריאל סובלמן, סמנכ"ל בכיר וחוקר בכיר אורח בכיר, INSS
אורי פינטו, מנכ"ל, אשכול נגב מערבי
נורית צור רבינו, מנהלת מינהל אזורי תעשייה, משרד הכלכלה
משה צייזלר, מנהל אגף תכנון ופיתוח תשתיות, משרד הכלכלה
גיא קלרמן, עוזר אישי לסמנכ"ל קשרי ממשל ותעשייה קטנה ובינונית, התאחדות התעשיינים
מיכל תשובה, מנהלת קהילות, Femi

דוד ילניק, יו"ר, ארגון הפרמדיקים הישראלי
ד"ר מוחמד כיאל, מנכ"ל, Northmed
פרופ' מסעד ברהום, מנכ"ל, המרכז הרפואי בגליל נהריה
ד"ר אסי סיקורל, רופא כפר מנהל חדשנות, קופ"ח כללית
ד"ר רוני צבר, מייסד ומנהל רפואי, צבר רפואה
אורי רט, מנהל תכנית החדשנות, המרכז הרפואי לגליל
ד"ר סיון שפיצר, הפקולטה לרפואה בגליל, אוניברסיטת בר אילן

אדרי רפי רייש, חברת SUITS
בקי שליסלברג, סמנכ"לית אסטרטגיה, נתיבי איילון

תעסוקה וצמיחה כלכלית (לפי סדר א"ב)

עו"ד חגי אדרי, סמנכ"ל קשרי ממשל ותעשייה קטנה ובינונית, התאחדות התעשיינים
דנה אופיר, מנהלת מחוז דרום, התאחדות התעשיינים
תאיר איפרגן, לשעבר מנכ"לית משרד העבודה
עו"ד אבינועם ביר, משרד המשפטים
גלי בנימין, מרצה בכירה וחוקרת, מחלקה לכלכלה ומנהל עסקים, אוניברסיטת אריאל
אליאור בר, לשעבר סמנכ"לית אסטרטגיה ומנהלת מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל
חיים ברוש, CFO, טרדליינס
אסף ברנע, מנכ"ל, קרן סנארה
פיטר גרנר, מנכ"ל, PG Solar Greener
אמיר הלוי, מנכ"ל משרד התיירות לשעבר
רז טישלר, מנכ"ל, אשכול בית הכרם
גילי טמיר, טמיר יעוץ ארגוני
הגר יהב, מנכ"לית, נשיאות המגזר העסקי
חזי כאלון, חבר הנהלת הקרן, SIBF

בריאות (לפי סדר א"ב)

יוהן אטלן, מנכ"ל, מועצת הנגב
ד"ר גילי גבעתי, סגנית מנהל בית החולים, ביי"ח ברזילי
פרופ' איתמר גרוטו, משנה למנכ"ל המשרד לשעבר, משרד הבריאות
פרופ' נדב דוידוביץ, מומחה לאתיקה רפואית, ראש ביה"ס לבריאות הציבור, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
אפי הרשקוביץ, איש עסקים, שותף בקרן הון סיכון
פרופ' סלמן זרקא, מנכ"ל, בית החולים זיו

חינוך (לפי סדר א"ב)

נעה איזנברג, אנליסטית

ד"ר אלי איזנברג, חוקר, מוסד שמואל נאמן

דרור אלוני, מנכ"ל, מדרשת שדה בוקר

רותי אנזל, מנהלת האגף לחינוך על יסודי וקידום ילדים ונוער, עיריית תל-אביב-יפו

ריבי ארצי, מנהלת יחידת פדגוגיה מוטת עתיד, משרד החינוך

אלי בוך, מנהל פילנתרופיה, קרן רוטשילד

ד"ר ארנון בנטור, חוקר, מוסד שמואל נאמן

עו"ד איתי גורדון, לשעבר מנהל תחום מדיניות, תנועת אור

מירב גלילי, מנכ"לית, מנומדן

אבי ורשבסקי, מנכ"ל, MindCet

מירב זרביב, מנהלת אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, משרד החינוך

זיו זרצקי, מייסד ומנכ"ל, ארגון תלמים

ד"ר לי כהנר, ראש החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה, המכללה האקדמית לחינוך; עמית מחקר, המכון הישראלי לדמוקרטיה

דרור ללוש, מנכ"ל, אשכול רשויות מקומיות כנרת עמקים

ד"ר חגית מלכה הרטף, מנהלת הדרכה והערכה בראמ"ה, משרד החינוך

דנה פייניק, מנכ"לית, חותם

יצחק פרידמן, מייסד, המרחב השלם

פרופ' גילה קורץ, דיקנית הפקולטה לטכנולוגיות למידה, המכון הטכנולוגי חולון HIT

נעמה שבתאי אבוחצירה, מנהלת תחום קהילות, חותם

רותי שהם, מנכ"לית, אוניברסיטה פתוחה

גורא שליגי, עמית מחקר בכיר במוסד שמואל נאמן ומנכ"ל רפאל לשעבר, מוסד שמואל נאמן

רם שמואלי, מייסד, הקבינט האזרחי לחינוך

סביבה, חקלאות ומרחב כפרי (לפי סדר א"ב)

יהודה אבני, מנהל מרחב דרום, החטיבה להתיישבות

מירב אורבך, מנהלת תחום בכירה כלכלה אזורית ברשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר, משרד החקלאות

בתאל אסולין, מייסדת ומנכ"לית, Sundo

הילה אקרמן, ראש תחום חקלאות ואיכות סביבה, מרכז השלטון האזורי

דרור בוימל, מנהל תחום תכנון, החברה להגנת הטבע

איריס האן, מנכ"לית, החברה להגנת הטבע

ישראל דנציגר, יזם חברתי, לשעבר מנכ"ל המשרד להגנת הסביבה, לשעבר יו"ר מיזם עיר שווה

יואל זילברמן, מנכ"ל, השומר החדש

מארק זרוק, מומחה לשחרור חסימות בארגונים

עוזי חבשוש, מנכ"ל החברה הכלכלית לפיתוח רמת הנגב, מועצה אזורית רמת נגב

יובל כהן, חבר ועד מנהל, מרחב - התנועה לעירוניות בישראל

מילכה כרמל, ראש תחום ותכנון וקרקעות, מרכז השלטון האזורי

סיון להבי, סמנכ"ל תקציבים, מנהלת תקומה

עמית משגב, מפתח תוכן ואסטרטגיה, תקוה אינסופית בע"מ

רחל עזריה, יו"ר, חיים וסביבה

רותי פרום-אריא, לשעבר מנהלת הרשות לתכנון ופיתוח, משרד החקלאות

עומר צנעני, אסטרטג

נורית קדוש, אסטרטגיה, חדשנות וטכנולוגיה

דוד רוטר, מנהל תחום מדיניות, הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית

יואל ריבלין, אדריכל החטיבה, החטיבה להתיישבות

ביטחון אישי (לפי סדר א"ב)

עמית בלוט, מנהל המרחבים, השומר החדש

אלי"מ אמיר בן דוד, מפקד המכללה הלאומית לאיתנות, פיקוד העורף

חגי ברוש, ראש תחום בכיר טיפול ושיקום, הרשות לביטחון קהילתי משרד הביטחון

גילה גזיאל, ניצבת בדימוס, משטרת ישראל

בועז גלעד, מנכ"ל, BizWatch

מרב דדיה מולד, סמנכ"ל חברה ורווחה, קרן שוטרמן

זוהר דביר, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

צביקי טסלר, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

חן יודלביץ, מנכ"ל משותף, HVI פתרונות אבטחה

אלון לבבי, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

רננה לוין, מנהלת תחום בכירה, קרן שוטרמן

רונית עובדיה, ראש הרשות לביטחון קהילתי, המשרד לביטחון פנים

תיירות, תרבות ופנאי (לפי סדר א"ב)

דורון אהרון, סמנכ"ל כלכלה והשקעות, משרד התיירות

ירון ארגז, מתכנן ערים ואזורים, משרד התיירות

נתי בירמן, מנכ"ל משותף, התנועה הישראלית

רון בן צבי, כלכלן

ברק דביר, יו"ר, האגודה הסטודנטאית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

מאיר דוידסון, מנכ"ל, עכתיקה

בועז דן, מנכ"ל, תיאטרון אלעד

קרן זילברמן, מנהלת אגף פיתוח תשתיות, משרד התיירות

אורית חמד, מנהלת מחלקת השקעות, משרד התיירות

רון סלומון, נשיא, איגוד לשכות המסחר

ניב עמיר, מייסד ומנכ"ל, Together

שי שידלוב, מנכ"ל, התאחדות הסטודנטים

ענת שיחור אהרונסון, דוברת משרד התיירות, משרד התיירות

תנועת אור

פרופ' דוד פסיג, חוקר עתידים, אוניברסיטת בר אילן, חבר בורד, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראלי

רוני פלמר, מייסד ומנכ"ל, תנועת אור

צוות מעבדת גוטסמן לעתיד ישראלי, תנועת אור (לפי סדר א"ב)

אורי אילן, מנהל יחידת התכנון

אור אליאסיאן, מנהלת המטה

אדר' אבנר אמיר, אדריכל

רחלי בסן, מפתחת הדרכה

ד"ר תומר דקל, מתכנן ערים ואזורים

ד"ר שאול הרטל, חוקר

אפרת ליה שחף, חוקרת

ד"ר ליאת קוסוביץ', סמנכ"לית אסטרטגיה ומנהלת מעבדת גוטסמן לעתיד ישראלי

מדוע לתכנן לשנת המאה?

ב-76 שנות קיומה, מדינת ישראל הגיעה להישגים אדירים, והיא נמנית בין המדינות המפותחות והמובילות בעולם. עם זאת, היא מתמודדת עם אתגרים המהווים סכנה קיומית להווה ובוודאי לעתידה. מזה שנים המדינה מתמודדת עם מרכז עמוס, צפוף ופקוק, בעוד הנגב והגליל הולכים ומתרוקנים מתושביהם. מתקפת ה-7 באוקטובר ומלחמת חרבות ברזל שבאה בעקבותיה פגעו פגיעה אנושה בנגב ובגליל. כעת עומדת לפתחה של מדינת ישראל ההכרעה: האם נניח למתקפה לשבור את רוחנו ולאפשר לערים וליושבים בנגב והגליל לדעוך ולהינטש בזמן שמרכז הארץ קורס או להיפך, לוודא שמתוך ההרס והחורבן תצמח רוח חדשה, ועל גביה יצמחו וישגשגו ערי ויישובי הנגב והגליל?

תמונת הניצחון במלחמה, תהיה אשר תהיה, אינה מספיקה. תמונת הניצחון האמיתית היא שגשוג הנגב והגליל לדורות.

על סדר היום עומדים בין השאר האתגרים הבאים:³

- נוסף על ההיחלשות המתמדת של שולי המדינה בעשורים האחרונים, קיים היום חשש אמיתי כי הנגב (בעיקר הנגב המערבי) והגליל יתרוקנו מתושביהם נוכח אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה שלאחריהם.⁴
- ערעור תחושת הביטחון והאמון במדינה ובמוסדותיה.
- היחלשות האתוס הלאומי המאחד וקיטוב בין קבוצות אוכלוסייה ומחנות פוליטיים.
- מגמות עלייה נמשכות ביוקר המחיה ובתוך כך עלייה של 77% במחירי הדיור בעשור האחרון.
- אובדן משילות וקריסת תחושת הביטחון האישית, במיוחד בפריפריה.
- צפיפות בלתי נסבלת בכבישים – עם נזק מוערך של 35 מיליארד ₪ למשק.
- פערים בין אזורים שונים בנגישות לשירותי ממשל, בהם בריאות, חינוך, ביטחון, תרבות ועוד.
- אי שוויון חברתי-כלכלי בין מרכז הארץ לפריפריה.
- העדר חוסן לאומי בהיבטי בטחון ויציבות מזון, אנרגיה, מים, ייצור, בינוי ועוד.

כל אלה ועוד משליכים כבר היום על יכולת המדינה להמשיך את מגמת ההתפתחות הקיימת והם אף עתידים להחריף עם הגידול הדרמטי באוכלוסייה. בחינת המגמות והתחזיות לעשורים הבאים מצביעה על כך **שבשנת ה-100 למדינה תמנה אוכלוסיית ישראל כ-17 מיליון תושבים**. מבלי לשנות את דפוס הפרישה של האוכלוסייה, כ-13 מיליון איש צפויים לחיות במרכז הארץ ו-4

³ למידע מקיף על האתגרים עימם מתמודדת מדינת ישראל ר' פרקים בתחומי חיים בהמשך מסמך זה.
⁴ בעת כתיבת שורות אלו, ישובים רבים בנגב ובגליל מפונים מתושביהם ואין כל ערובה לכך שהתושבים יחזרו לבתיהם בתום המלחמה.

מיליון בלבד צפויים להתגורר בנגב (נפת באר שבע) ובגליל (מחוז הצפון ונפת חיפה) – **75% מתושבי המדינה יצטופפו ב-25% בלבד משטחה.**

מגמות אלו מעצימות את תלותה של המדינה במרכז כלכלי וחברתי אחד. מרכז זה הינו תוסס ומושך, אך נמצא בפיגור רב באיכות התשתיות, והוא הולך ונשחק עקב מחירי דיור מרקיעי שחקים, צפיפות, פקקים, זיהום אוויר והיעדר עתודות קרקע. במצב זה, גוברת הדחיקה של אוכלוסיות חלשות מבחינה כלכלית-חברתית לנגב ולגליל ועזיבת "החזקים" משם אל המרכז. אזורים אלו כבר כעת מצויים בפער בהשוואה למרכז הארץ בשורת תחומי חיים, בהם הדיור, התעסוקה, התחבורה, הבריאות והחינוך.

לאורך השנים, התמקדו התכנון והביצוע במדינת ישראל בביקוש הקיים, באופן שהמשיך את מגמות הביקוש למרכז ובהדרגה, "במתיחת אזורי הביקוש" – מתל-אביב כלפי השרון וכלפי השפלה. משמעות הדברים היא שהקצאת עיקר המשאבים הייתה תמיד ועודנה לאזור המרכז, תוך הימנעות ברורה ועקבית מפיתוח הולם ושוויוני של הנגב והגליל.

לכך יש להוסיף את השפעות אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם, שיצרו תחושת חוסר ביטחון ואמון קשים בקרב רבים מתושבי הנגב והגליל. אלו מעצימים את הבעיה הקיימת, ועשויים לדחוק תושבים נוספים למרכז הארץ, לצד יצירת חשש אצל תושבי המרכז לעבור לאזורים הללו בעתיד.

במבט צופה פני עתיד, תוצאת הדברים היא יצירת עומס עצום על מרכז הארץ, שעלול בסופו של תהליך להוביל לקריסת התשתיות ומערכות החיים בו, ובפועל – לפגיעה אנושה במנועי הצמיחה העיקריים של מדינת ישראל, הנמצאים כיום כמעט בלעדית במרכז.

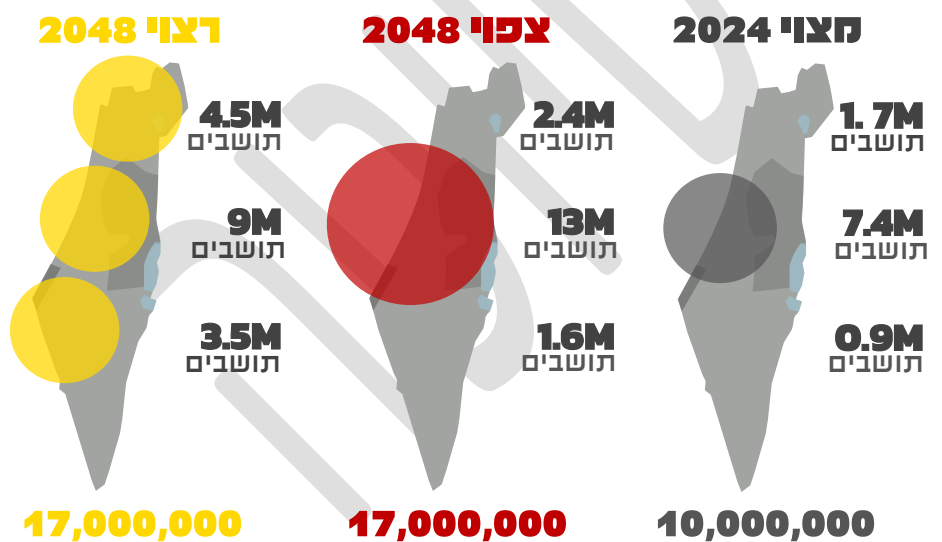
על מנת להתמודד עם אתגרים אלו, ולהוביל צמיחה ושגשוג שיגיעו אל כלל אזורי ואזרחי המדינה, יצאנו למהלך מקיף ומשמעותי ליצירת חזון ותוכנית כוללת למדינת ישראל. התוכנית מציגה אסטרטגיה ותוכנית יישומית ליצירת שלושה מרכזי חיים בישראל, כמרכזי חיים חסונים ומשגשגים בזכות עצמם, המציעים קדימה את מדינת ישראל כולה.

החזון: שלושה מרכזים משגשגים בישראל – במרכז, בגליל ובנגב

"תוכנית ה-100: ישראל 2048 - עתיד משותף", היא יוזמה אחת, גדולה וחיונית המתמודדת עם מכלול האתגרים של מדינת ישראל, בכל המקומות, ועבור כל תושבים, לדורות הבאים. היא מאחדת אותנו ברוח, בערכים ובמנהיגות, ומציעה דרך מקיפה לחיזוק ישראל כמכלול.

התוכנית מציעה אסטרטגיה ליצירת שלושה מרכזי חיים עצמאיים ומשגשגים בישראל, תוך התמקדות בפיתוח הנגב והגליל כמנועי צמיחה לאומיים, לאור עקרונות ויעדי צמיחה לאומיים ברורים, על מנת ליצור כלכלה מכלילה שפירותיה מגיעים לכולם.

גישה זו רואה בפיתוח הנגב והגליל מפתח לפתרון אתגרים ברחבי המדינה, כולל באזור תל אביב-ירושלים.

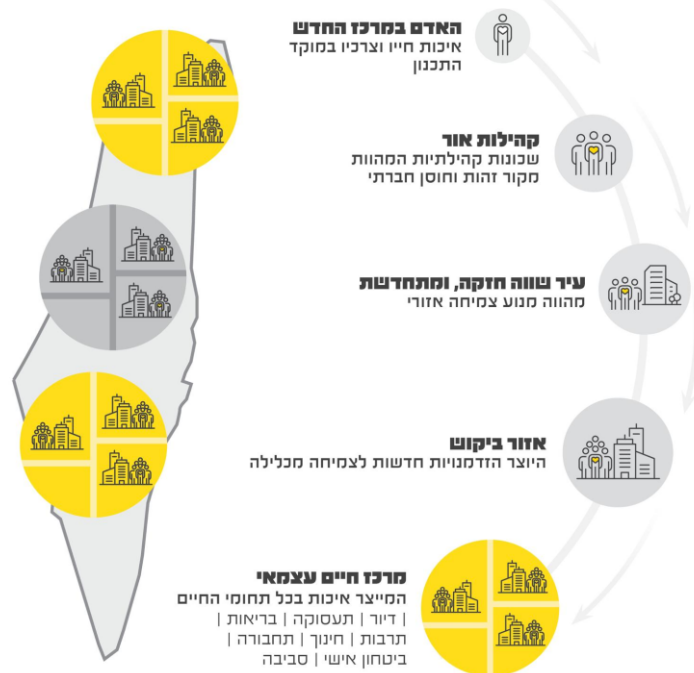

איך בונים מרכז חדש?

חזון "ישראל 2048" שם את הפרט במרכז. הפרט מרחיב את השפעתו על תחומים רבים בחייו באמצעות חיבור לקהילה שבה הוא חי, המעצימה את יכולותיו ומנגישה עבורו מענים מגוונים. **השכונות הקהילתיות**, בהנהגתם של תושבים מובילי קהילה, צפויות להשפיע באופן משמעותי על העיר כולה. **ערים חזקות** יוצרות מרחבים משגשגים, המתחברים יחד לכדי **מרכז חדש**, שאינו נופל באיכותו מגוש דן. מכאן שיישום החזון מתבסס על שלוש רגליים:

- **קהילתיות** - התוכנית מציעה להשקיע מחשבה ומשאבים בחיזוק המרכיבים שבונים קהילה איכותית, מעורבת, נוטלת אחריות, שחבריה מכירים, נפגשים, ערבים אלה לאלה ופועלים כקבוצה בעלת מטרות משותפות. עיר שמורכבת מאוסף של קהילות, מעין "יישובים קהילתיים" בתוך מרקם אורבני, תהפוך ל"עיר שווה" (להרחבה ר' מודל קהילות אור, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל).
- **עירוניות** - הערים הן מנוע השינוי בעידן המודרני. העיר מהווה מקום מפגש לאנשים, לסחורות, לידע, לכישורן, לרעיונות, והופכת עם הדורות למרחב של יצירה בכל התחומים, על כלל האתגרים הכרוכים בכך. לעיר יש מעגלי השפעה על הסביבה הקרובה לה. החיבור בין הערים למרחבי התפקוד מסביבן ובין לבין עצמן, ייצר מרכזים שוקקים חדשים מחוץ למטרופולין גוש דן, מרכזים המאפשרים הזדמנויות חדשות, המאופיינות באיכות חיים טובה יותר לתושבים, ומשיכה של אנשים, עסקים ושירותים איכותיים לנגב והגליל. לפיכך, נדרש מהלך לאומי להזנקת ערי הנגב והגליל והפיכתן ל"ערים שוות", כהשקעה לאומית ראשונה במעלה (להרחבה ר' מודל עיר שווה, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל).
- **אזוריות** - מעבר לתפישה אזורית-מרחבית ורב תחומית, הכוללת היבטי תכנון, פיתוח וניהול של האזור כמאיץ צמיחה כלכלית מכלילה, תכנון המתמקד בחיזוק מטרופולינים ראשיים ומשניים וחיזוק חבלי ארץ (להרחבה ר' מסמך אזוריות, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל).

האדם בליבת המרכזים החדשים

יעדי העל

על מנת להפוך את החזון למעשה, תוכנית המאה מציעה מפת דרכים ותוכנית כוללת לפיתוחם של **שלושה מרכזי חיים משגשגים בישראל**, לאור עקרונות ויעדי צמיחה לאומיים ברורים ובמרכזם:

- **צמיחה דמוגרפית ליצירת מסה קריטית של אוכלוסייה: 4.5 מיליון תושבים בגליל (מחוז הצפון + נפת חיפה) ו-3.5 מיליון תושבים בנגב (נפת באר שבע).**
- **בניית 1.6 מיליון יחידות דיור חדשות בנגב וגליל** (להרחבה ר' יעדי אוכלוסייה לישראל 2050, תכנון דמוגרפי לצמיחת הנגב והגליל, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל).
- לשם כך, תכנון 550 אלף יחידות דיור בנגב ו-250 אלף בגליל בנוסף ליחידות הדיור המתוכננות כיום בתוכנית האסטרטגית לישראל 2040.
- **מיקוד חלק הארי של הבינוי החדש בערים ובמיוחד על בסיס התחדשות עירונית.**
- **ביסוס תשתיות כלכליות להרחבה משמעותית של אפשרויות התעסוקה בשכר ובפריון גבוהים בנגב ובגליל, ויצירת 2.3 מיליון משרות איכות חדשות.**
- **שיפור כולל במדדי איכות החיים, החוסן והביטחון האישי בכל מרחבי המדינה, כך ישראל תהיה בעשירייה הפותחת במדד איכות החיים על פי ה-OECD**
- **פיתוח בכל תחומי החיים: השוואת רמת שירותי הבריאות, החינוך, הרווחה, הפנאי, התרבות והאומנות, בין שלושת המרכזים.**
- **נגישות לכלל השירותים הנחוצים לתושב אזרח הישראלי במרחק של עד חצי שעה נסיעה ממקום מגוריו.**
- **הקמה ושדרוג תשתיות הסעת המונים מהירות ותדירות המחברות בין מרכזים עירוניים לליבות המטרופולינים וביניהן, כך ש-30-50% מכלל הנסיעות יעשו בתחבורה ציבורית.**
- **ביצוע 14-16 תוכניות אסטרטגיות אזוריות על פי מרחבים תפקודיים.**

הליל בשנת 2048

מידע כללי

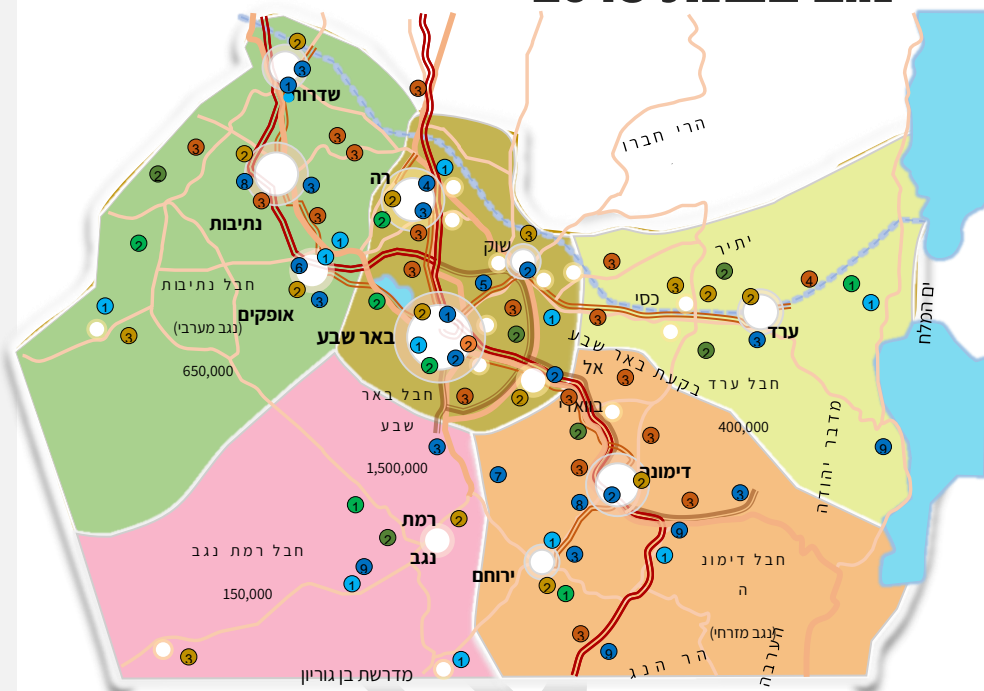
1.	מ"ע מטרופוליני מפרץ
החדשות - חיפה	12.	מסילת הצפון - כרמיאל
קריית שמונה	26.	מ"ס - כנרת ועמק המעינות
קריית ספר ושיג - צח"ר
2.	פיתוח מרכזי המו"פ
התעשייה הביטחונית	13.	מסילת הגליל - חיפה-טבריה	27.	נמלים, מרינות וחזיתות ים
שיקום רובעים עתיקים
3.	תעשיות ביטחונית - העתקת
מש"א - נוף הגליל	14.	כביש 6 מערב	28.	התחדשות כפרית והתיישבות
באזורי ספר
4.	רובע תעסוקה וחדשנות
ברפסא בן-עמי - נהריה	15.	רכבת קלה "נופית" - חיפה-נצרת	29.	מרכזים אזוריים (שלומי ובני
יהודה)
5.	אזור תעסוקה הרכבת -
כרמיאל	16.	מסילת הירדן ונמל יבשתי -
בית שאן	30.	בית חולים חדש - קריית אתא
בית חולים חדש - כרמיאל
6.	אקוסיסטם תעשיות אגרו-פוד
טק - קריית שמונה	17.	מנהרות הרי נצרת	31.	מרכז וטרינרי לאומי - קצרין
בתי החולים האזוריים כמנעני
צמיה
7.	רובע תעסוקה ומד-טק -
חיפה	18.	מטרונית כנרת ומסדרון
פיתוח מיוחד	32.	רובע עירוני מטרופוליני
מפרץ החדשות
8.	פארק תעסוקה משותף
ישראל-ירדן	19.	רכבת מטרו חיפה קריות
נמל תעופה בינלאומי משלים
- חיפה	33.	פיתוח קצרין כעיר אזורית
התחדשות עירונית במתחמי
מפתח
9.	הרחבת ושדרון אזורי
תעשייה מרחביים	20.	כביש גליל-גולן	34.	
10.	הקמת אוניברסיטת הגליל -
קריית שמונה	21.	"מכלול תיירות Sea of Galilee"	35.	
11.	הרחבת המוסדות האקדמיים
והקמת "מושב אקדמי"	22.	מכלול תיירות טיילות גליל
עליון-גולן	36.	
		23.	מכלול תיירות טבע ומקווי	37.	

- צמיחה כלכלית
השכלה ומו"פ
תיירות, תרבות וסביבה
התחדשות עירונית
ופיתוח עירוני חדש
פיתוח והתחדשות כפריים
מוסדות בריאות
מסילת רכבת /
רק"ל או BRT
תשתית לוגיסטית
כבישים
ערים / מוקדים אזוריים
בהנהגה - מיזם רעיוני
(ללא תוכנית רשמית)

© מסמך זה גובש בשותפות של מאות אנשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

מפת עתיד

נגב בשנת 2048

חיצומים לאומיים

<p>צמיחה כלכלית
השכלה ומו"פ
תיירות, תרבות וסביבה
התחדשות עירונית
ופיתוח עירוני חדש
פיתוח והתחדשות כפריים
מוסדות בריאות
מסילות רכבת /
רק"ל או BRT
תשתית לוגיסטית
כבישים
ערים / מוקדים אזוריים
בהטיה - מיזם רעיוני
(ללא תוכנית רשמית)</p> | <p>1. רובע החדשנות באר שבע
2. אזורי תעשייה חדשים
3. הרחבה ופיתוח אזורי תעשייה מתקדמת
4. רובע החדשנות מונחה אתגרים רהט
5. מרכזי התקשוב והמודיעין
6. אקוסיסטם אגרו-טק נגב מערבי
7. תעשיות ביטחוניות רמת בקע
8. המרכז הלאומי לבנייה חכמה נתיבות
9. הקמת והרחבת שדות אנרגיה מתחדשת
10. התמחות תעשיית המדיה והחוסן הלאומי שדרות
11. מרכז מי"פ חקלאיים ואזוריים
12. המכון הלאומי לחקלאות אופקים-מרחבים
13. מרכז המו"פ הלאומי לאנרגיה ורובוטקה דימונה
14. המרכז האקדמי רהט
15. שדה היסודי לרפונות ירוחם</p> | <p>16. המרכז לחדשנות עירונית באר שבע
17. מכלול תיירות מצדה ומדבר יהודה
18. תיירות מדבר צין וארץ המכתשים
19. דרך היין
20. שיקום נחל גור - רהט
21. תיירות נגב מערבי ומורשת השביעי באוקטובר
22. שפארק המוטורי ואגם באר שבע
23. שיקום ופיתוח רובע העיר העתיקה באר שבע
24. בית החולים פרס באר שבע ומוקד מד-טק
25. שיקום והתחדשות יישובי העוטף
26. הקמת חבלי התיישבות מבואות ערד ודימונה
27. הסדרת ופיתוח יישובים בדואיים לא מוסדרים
28. התחדשות עירונית במתחמי מפתח</p> | <p>29. הקמת ערים ורובעים עירוניים חדשים
30. מוקדים אזוריים חדשים ציחור, למה נגב וניצנה
31. שדרוג והרחבת מסילת לוד-באר שבע
32. השלמת כביש 6 שוקת-חובב
33. שדה התעופה הלאומי המשלים נבטים
34. שדרוג מסילת באר שבע-דימונה
35. המסילה לאילת
36. הרכבת הקלה באר שבע-שוקת-ערד
37. צירי מטרופוליט
38. רשת מסילות מטענים ומסופים עוקפי ערים
39. סלילת והרחבת כבישים בין אזוריים
40. מובילי הימים</p> |
|---|--|--|--|

© מסמך זה גובש בשותפות של מאות אנשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

מפת עתיד ערבה בשנת 2048

חיזמים לאומיים

- .41 חקלאות ימית אילת
- .42 עמק מימן אילת-אילות
- .43 שדה תעופה ירוק רמון
- .44 המרכז הלאומי לחקר החלל מצפה רמון
- .45 עיר תרבות וספורט
- .46 פיתוח טיילות ערבה ותמנע
- .47 רובע האומנים מצפה רמון
- .48 פיתוח התיישבותי בערבה
- .49 מוקד אזורי ספיר
- .50 מרכז רפואי כמנוע צמיחה

- צמיחה כלכלית השכלה ומו"פ
- תיירות, תרבות וסביבה
- התחדשות עירונית
- ופיתוח עירוני חדש
- פיתוח והתחדשות כפריים
- מוסדות בריאות
- מסילת רכבת / רק"ל או BRT
- תשתית לוגיסטית
- כבישים
- ערים / מוקדים אזוריים
- בהטיה - מיזם רעיוני (ללא תוכנית רשמית)

© מסמך זה גובש בשותפות של מאות אנשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

כיתוח אזורי ביקש חשגשים

במרכזים החדשים של ישראל

בואו יחד, נהפוך את החזון למציאות!

פיתוח אזורי ביקוש משגשים במרכזים החדשים של ישראל מהו אזור ביקוש?

על מנת להביא לצמיחה הדמוגרפית, הדרושה לעמידה ביעדי תוכנית המאה, יש צורך בהגברת הביקוש למגורים בנגב ובגליל ולהפכם ליעדי הגירה אלטרנטיביים לגוש דן.

מכלול חיינו מתנהל ברובו בתוך מרחב גיאוגרפי מוגדר, אזור בו אנו נעים בדרך שגרה בין אתרים קבועים לעבודה, לקניות ולסידורים, לבילוי או לטיול בפארק. האזור בו אנו חיים ומתפקדים קובע רבים מההיבטים בחיינו, החל מההזדמנויות הכלכליות והחברתיות שאנו חשופים להן וכלה באיכות החיים בכל תחום חיים - דיור, חינוך, בריאות או בטחון אישי. אם אזור זה אינו מציע מגוון או איכות בכל אחד מתחומי חיים אלו, נגזר עלינו להסתפק באיכות חיים נמוכה יותר, לנסוע רחוק יותר בשבילם להשיגם, או להגר לאזור אחר. אזור כזה פוסק למשך אליו תושבים ורבים מהקיימים עוזבים, מה שמניע מעגל שלילי בו פחות ופחות שירותים ואפשרויות זמינים לתושביו ובכך, עוד מהם מחליטים לעזוב. במצב הפוך, כאשר אזור מציע את כל האיכויות הנדרשות בתוכו, בצורה נגישה, הוא הופך לאזור ביקוש, מושך אליו תושבים חדשים ואיתם מגדיל את ההזדמנויות ואיכות השירותים השונים וחוזר חלילה.

הדינמיקה המתוארת לעיל, היא שהגדירה את התפתחותם ארוכת השנים של מרכזי החיים הנפרדים בישראל. מרכז הארץ הפך מרחב ביקוש וצמיחתו רק העצימה אותו עוד יותר, ומולו הנגב והגליל, אזורים פריפריאליים אשר ככל שנכשלו למשך תושבים ולצמח, כך נחלשו והציעו איכות חיים פחותה לתושבים הקיימים. הערים והאזורים הנשענים עליהן, המכונים "מרחבים תפקודיים", התפצלו בין מרחבים "בתפקוד גבוה" במטרופולין תל אביב ו"תפקוד נמוך" במרחב מטרופולין חיפה או באר שבע. מרחב תפקודי חזק, המהווה **אזור ביקוש**, נוצר בתהליך היזון חוזר של צמיחה דמוגרפית, איכות בכל תחומי החיים בנגישות מירבית לתושבי האזור, המובילים לעוד צמיחה וחוזר חלילה.

מה יוצר אזור ביקוש?

מערכת אזורית תפקודית בנויה ממכלול מרכיבים, המזינים ומאפשרים זה את זה, המתוארים בתרשים הבא:

מסה קריטית של אוכלוסייה

גודל אוכלוסייה, שעיקרה חי בעיר (או בגוש ערים), הינו המרכיב הראשון בחשיבותו בתכנון ובפיתוח מונחה תפקוד.⁵ היקף אוכלוסייה משמעותי, "מסה קריטית", החי בעיר או באזור מסוימים:

- מייצר מעצם פעילותו וצרכיו השונים, את הביקוש ואת ההזדמנויות למסחר ולשירותים, ועמם את הצמיחה הכלכלית;
- מאפשר למעסיקים, שוק מועסקים גדול דיו ולמחפשי העבודה, שוק משרות נרחב ומגוון;
- מייצר מפגשים בין אנשים והזדמנויות לחיבורות ולחיבורים, וביקוש מספק סף כניסה למוסדות תרבות, אמנות, פנאי וספורט, ומצדיק את הקמתן של תשתיות יקרות כאלה;

⁵ ראו: תנועת אור, (2024). תכנון אזורי: תפישה מבוססת מרחבים תפקודיים והמלצות מדיניות. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, יחידת התכנון: באר שבע.

- הערים הגדולות משגשגות בזכות מספר תושביהן, אשר יחד הופכים את העיר על כל מרכיביה למה שהיא.

ניתן לזקק שתי חלופות מרחביות המגדירות אסטרטגיות פיזור אוכלוסייה נבדלות, כשלכל אחת היגיון פנימי המנחה אותה. בחלופה המיושמת כיום (בפועל, גם אם לא בהתאמה למדיניות תמ"א 35), מיוצר בישראל, בכוונת מכוון, מרחב "מונוצנטרי", בעל מרכז יחיד – המרחב בין גוש דן לירושלים, אשר עתיד להפוך "למגה-עיר", שסביבה פריפריות עניות וחלשות התלויות בה.

בחלופה **הפוליצנטרית**, בעלת מרכזים רבים, מוגדר יעד אוכלוסייה אזורי לכל אחד ממרכזי החיים במדינה – למרכז הארץ, לנגב ולגליל, המכיל לכל הפחות 20% מסך התושבים הצפויים. החלוקה הגיאוגרפית של מרכזים אלו מוגדרת על פי המרחבים התפקודיים המטרופוליניים במובנם הרחב ולא על פי החלוקה הקיימת למחוזות ולנפות, כלומר:

- מרכז הארץ – כולל: מחוזות ת"א, מרכז, ירושלים, נפות אשקלון (במחוז דרום) וחדרה (במחוז חיפה).
- הגליל – כולל: מחוז צפון ונפת חיפה (במחוז חיפה)
- הנגב – כולל: נפת באר-שבע (במחוז דרום)

בתוך המרחבים המטרופוליניים, יוגדרו יעדי אוכלוסייה גם עבור חבלי ארץ (אזורים) וערים, בתוכניות מתאר ובתוכניות האסטרטגיות המשלימות אותן ופונות ליישומן. ריכוזי האוכלוסייה יהיו בעיקרם בערים, כפי שיוסבר כעת.

ערים גדולות וחזקות

למעלה מ-90% מתושבי המדינה, ומרבית תושבי העולם המפותח, חיים ויחיו בערים, המספקות מגוון הזדמנויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. ערים גדולות נהנות מ"יתרון לגודל" המאפשר הנמכת ספי כניסה לעסקים ולשירותים שונים – גם לתושבי העיר עצמה וגם לכל תושבי המרחב הנשען עליה. תושבים, שירותים ועסקים רבים המתרכזים במרחב צפוף אינו מצב הפוגע באיכות החיים (כפי שנדמה לעיתים בהשראת "החלום האמריקאי" על בית צמוד קרקע בפרבר), אלא להיפך, **צפיפות היא מנוף ליצירת איכות חיים**. כפי שהוסבר בפרק הקודם, אספקתם של שירותים איכותיים, רבים ומגוונים תלויה בהכרח בקיומו של ביקוש מינימאלי עבורם, סף כניסה, שמתחתיו עסק לא ירוויח מספיק או לחלפין, שירות מטעם המדינה יעלה יותר משווי הרווחה הציבורית שהוא מספק. באותה מידה, בלא מספיק נוסעים בתחנת רכבת, תפחת תדירות הנסיעה שלה או חמור מכך, היא לא תוקם מלכתחילה ולא תשרת את תושבי האזור.

גודל האוכלוסייה אינו מספיק בפני עצמו אלא תלוי בפרישתה במרחב. גם אוכלוסייה גדולה, במידה והיא פרושה על פני שטח גדול, לא תשיג באף נקודה במרחב את סף הביקושים הנדרש. לכאורה, ניתן לעקוף בעיה זו על ידי פיתוח נגישות תחבורתית עבור כלל התושבים אל מוקדי המסחר והתעסוקה, אך בכך נוצר מעגל שלילי של גידול בשימוש ברכב הפרטי, גודש בצירי התחבורה (אפילו באזורים פריפריאליים) ומכאן, הפחתת הנגישות והעלאת ספי הכניסה מחדש. תחבורה ציבורית לא תפעל היטב גם כן, בשל אותם העקרונות, מאחר ואת הקווים והתחנות ניתן לפרוש לאורך צירים מסוימים בלבד, כך שכל מי שמתגורר בריחוק מהם יאלץ להשתמש ברכב פרטי או לסבול מחוסר נגישות ליעדים אליהם ברצונו להגיע.

העירוניות הינה האמצעי היעיל והבלעדי להימנע מתהליך זה וליצור מעגל חיובי. **עירוניות טובה מחברת בין תושבים רבים החיים בצפיפות יחסית ולא פחות חשוב, במרחב בו מתקיים עירוב שימושים**, כלומר, מתקיימים בו בכפיפה אחת שימושי מגורים לצד או מעל לשימושי מסחר, תעסוקה, שירותים, בילוי ותיירות, והוא משולב ברשת רחובות אינטנסיבית, הליכתית (נוחה ומותאמת בנוחות ובנגישות להולכי רגל ולרוכבי אופניים רבים) **וברשת תחבורה ציבורית** הפועלת בתדירות גבוהה.

עירוניות טובה מקרבת עד למרחק הליכה או נסיעה קצרים את מירב הפונקציות אל מירב התושבים, כך שהם אינם נדרשים להשתמש ברכב פרטי (או אף להחזיק בו, מה שמצמצם עוד יותר שטחי חניה לטובת שימושים עירוניים עדיפים). העסקים והשירותים ייהנו מיותר ביקוש בשל נגישותם הרבה לקהל גדול, וכך ישפרו שירותיהם או שנוספים ייפתחו, מה שיגדיל את המגוון ובכך את האיכות המוצעת לתושב בכל תחום חיים. יותר מכך, עיר גדולה וחזקה משרתת גם את המרחב הכפרי-פרברי סביבה בכך שהיא מייצרת ספי כניסה נמוכים במיוחד במוקד אליו ניתן להגיע בנסיעה קצרה מכל הסביבה, במקום לפזר את המוקדים ולהחליש כל אחד מהם תוך כדי.

צידו השני של המטבע של ערים גדולות וחזקות, הוא כפרים כפריים יותר. זאת, בניגוד למצב בו המרחב הכפרי מתמלא בישובים החווים תהליך פרבור והופכים ל"יישובי שינה", בלי שירותים איכותיים, התלוים בנסיעה בדרכים פקוקות אל מוקדי התעסוקה והשירותים. כשהערים הגדולות חזקות, הישובים הכפריים מסוגלים להתמקד בשימור צביונם הנופי, הסביבתי, החברתי והכלכלי, בעיסוקים חקלאיים ותיירותיים ובשימור מורשת וערכי טבע, המשרתים אותם ואת הציבור העירוני יחדיו.

מלבד ערים ספורות (בעיקר בגוש דן), ערי ישראל כיום מתקשות לייצר עירוניות טובה, בין היתר ובמיוחד, בשל התחרות הגבוהה עם המרחב הכפרי על פיתוח פרברי של מגורים ועל זליגת מרכזי מסחר ותעסוקה אל צידי הכבישים הראשיים, פאתי הערים ופארקי התעסוקה החיצוניים. השכונות העירוניות ומרכזי העיר ננטשים מתושבים ומעסקים, מה שגורם לערכי הנכסים לצנוח ובהתאם, הביקוש למגורים עירוניים יורד, הנכסים מוזנחים, העירייה נחלשת ומספקת שירותים ירודים וכן הלאה. הפיכת התהליך, אם כן, תלויה בהכרח בשני קצוות: **חיזוק העירוניות בעיר וחיזוק הכפריות בכפר** (בניגוד לפרבריות).

חיזוק הערים והעירוניות מורכב מהמרכיבים הבאים:

- **תמריצים משמעותיים להתחדשות עירונית** במתחמי מפתח בערים, שהצלחה בהם תייצר איכות ומשיכה חדשה בעיר וממנה יצאו "אדוות" (מיצוב מחדש, עליית ערכי נכסים, חזרת עסקים ותושבים חזקים לשכונה) אשר יקרינו על הסביבה ויעודדו עוד ועוד תהליכי התחדשות במתחמים שכנים.⁶
 - פיתוח והחייאת **מרכזי עיר תוססים**, מעורבי שימושים ונגישים למירב התושבים, באמצעות הקמת מנהלות מקומיות, שדרוג תשתיות ורחובות, ליווי ועידוד עסקים, שדרוג המרחב הציבורי בחזות, בטחון ותחזוקה, גינון ועיצוב, שימור ושיקום מבנים, הקמת מוסדות עוגן מושכי קהל במרכז וחיזוק חיי התרבות במוסדות ובמרחב הציבורי הפתוח.⁷
 - תמריצים להקמת **"האבים" למגורי צעירים** בשכונות מרכז עיר, מתחמי דיור מעורבי שימושים המציעים דירות קטנות, במודלי השכרה מגוונים, לצד חללים קהילתיים, שיעודדו קבוצות צעירות ויזמיות – "גרעיני יוזמה" (העוסקים בעסקים, אומנות או ביזמות חברתית) – להגר ולפעול בשכונות ותיקות ולשמש כקטליזטור להחייאה חברתית והעלאת ערכי נכסים.
 - תמריצים לתכנון ולפיתוח שכונות **בבנייה עירונית** צפופה, מעורבת שימושים ומכוונת כלפי תשתיות תחבורה ציבורית, במיוחד **לצד צירי הסעת המונים** – רכבת (כבדה או קלה) ומטרופוליט (BRT).
 - התמריצים המשמעותיים להתחדשות ולבניה חדשה עירונית יאפשרו לשמור על צפיפות מאוזנת ולא ייאצו יזמים לבנות מגדלי ענק שעלות התחזוקה לדיירים בהם גבוהה ושהם מקשים על פיתוח עירוני סביבם מלבד במרכזי מטרופולינים אינטנסיביים במיוחד.
- חיזוק הכפריות במרחב הכפרי והגנה על הערים כרוכה בהיבטים הבאים:
- הצבת **מגבלות ברורות על פיתוח בבנייה פרברית** בתחומי העיר או במרחב הכפרי מחוץ לה. מגבלות אלו יחולו, ראשית, על הרחבת מרכזי מסחר פרברי (בסגנון מתחמי "פאוור סנטר") ושנית, על בניה פרברית; במיוחד בטרם נצברה מסה קריטית של בנייה עירונית בעיר האזורית (על מנת למנוע תחרות מזיקה על תושבים בין העיר לכפר).

⁶ ראו: תנועת אור. (2024). *התחדשות עירונית בנגב ובגליל*. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.
⁷ תנועת אור. (2024). *מרכזי ערים תוססים בערי הנגב והגליל*. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

- ככל שיתאפשר, **בניה פרברית סביב הערים לא תקבל תמריצים** בתחום עלות הקרקע או בפיתוח תשתיות תומכות, כדי ליצור מאזן כלכלי המתעדף בבירור את הפיתוח העירוני.
 - **הטבות המס יוגדרו בראייה מטרופולינית** ויתמרצו, בראש ובראשונה, מגורים בעיר המטרופולין ולאחריה מגורים בערים אזוריות. מועצות אזוריות ומקומיות (פרברים), ככל שיקבלו הטבות מיסוי, לא יקבלו הטבות גבוהות מן הערים באותו המרחב התפקודי.
- התכנון ברמה האזורית והעירונית יגדיר, כאמור, יעדי אוכלוסייה אסטרטגיים, שיוגדרו על פי מדרג תפקודי במבט מטרופוליני, כשהמודל מציע יעדים מנחים להלן:
1. **עיר מטרופולין** – עיר או גוש ערים גדול במיוחד העוטף את הליבה המטרופולינית ומאכלס את כמות התושבים הגדולה ביותר במרחב המטרופוליני כולו. בעיר זו יש לרכז את מירב המאמצים להשגת יעד אוכלוסייה של **מעל מיליון תושבים**.
 2. **עיר אזורית גדולה** (או "מוקד מטרופוליני משני") – עיר או גוש ערים חזק ובעל השפעה אזורית רחבה, המצוי על פי רוב כ-30 ק"מ מליבת המטרופולין או בצומת צירים ראשיים בקרבת גלעין המטרופולין. בעיר כזו יעד נדרש הוא **מעל 250 אלף תושבים**.
 3. **עיר אזורית בינונית** – עיר או גוש ערים משמעותי ובעל תפקיד אזורי חשוב אך בעל מגבלת גידול מסוימת ריחוק רב מהמטרופולין, חבל ארץ קטן יחסית בהיקפו או מגבלה אחרת. בעיר כזו היעד הוא **מעל 125 אלף תושבים**.
 4. **עיר אזורית קטנה** (או "עיר צמיחה") – מוקד עירוני קטן בעל פוטנציאל מוגבל לצמיחה וחשיבות אזורית מוגבלת. מגבלה זו מתקיימת מסיבות שונות, למשל, לעיר בחבל ארץ פריפריאלי במיוחד ו/או קטן בהיקפו, או המצויה בקרבתה ובצילה של עיר אזורית גדולה וחשובה ממנה (למשל, בית שאן, העונה לשלושת התבחינים).
- תהליכי הצמיחה העירונית הדמוגרפית כרוכים, כמובן, בפיתוח היצע הדיור בתוכן - ראשית, דרך התחדשות עירונית ולאחר מכן, בהרחבה צמודת דופן. תהליך זה נדרש להיות אינטנסיבי אך ניתן ורצוי להתכונן עבורו בשלושה שלבים, המתחילים בהאצה הדרגתית עד לבניה בקצב גבוה במיוחד. לכן, את התוכנית האסטרטגית לפיתוח העירוני מומלץ לחלק לשלבים בני 8 שנים כל אחד:

המחשה לגידול דיור ואוכלוסייה בעיר מטרופולין, בחלוקה לשלבים, לאורך 25 שנה:

- הכנה** – בו מוכנות התוכניות ומונעי תהליכים ראשוניים (25%-35% גידול בסך היח"ד הקיים לשלב זה).
- צבירת תנופה** – בו מונחות תשתיות משמעותיות המייצרות גל ביקושים גובר (35%-75% גידול בסך היח"ד לשלב).
- המראה** – בו מכלול האלמנטים בשל לאפשר גידול דרמטי בכל שנה בהיקף היח"ד (60%-90% גידול בשלב זה).

מודל עיר שווה

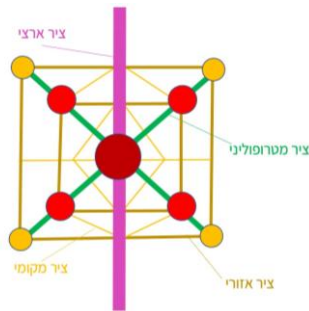
לצורך הנעת תהליכים של צמיחה בערים המאופיינות בתת ביקוש פיתחה מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור, יחד עם מאות שותפים, אנשי מפתח מכלל המגזרים, את מודל "עיר שווה", שכבר יושם בשטח בערים אופקים, דימונה ועכו (ר' מודל עיר שווה). המיזם מהווה פלטפורמה רחבה לתנופה של ערים המאופיינות בתת ביקוש, ולהפיכתן לערים צומחות מבחינה כלכלית, קהילתית, אורבנית ודמוגרפית. מודל "עיר שווה" מייצג מודל חדשני המציע להפוך את ערי הנגב והגליל לערים מובילות על ידי פיתוח בארבעה תחומים מרכזיים: צמיחה קהילתית, הכוללת חיזוק החוסן המקומי ויצירת מעורבות פעילה של התושבים; צמיחה אורבנית, עם התחדשות עירונית במרכזי הערים ובשכונות ותיקות; צמיחה כלכלית, המתמקדת בהקמת עוגני תעסוקה איכותיים שיבטיחו יציבות ורווחה; וצמיחה דמוגרפית, שמביאה עימה משיכת אוכלוסייה חדשה לצד שימור תושבים ותיקים.

תשתיות מחברות מהירות

המרחב התפקודי, בקנה המידה המטרופוליני או האזורי, נבנה מתוך ניתוב תנועות בין מוקדים. ראשית, ממרכזים בסדר גודל משני אל מרכזים במדרג גבוה מהם (לתעסוקה, לשירותים וכו'), ושנית, ניתוב תנועות משניות – אך לא זניחות – בין המרכזים המשניים מאותו סדר גודל.

שלד תחבורה המתפקד היטב בנוי כמערכת צירי תנועה המחברת ערים וחבלי ארץ, כך שהצירים היעילים, רבי הקיבולת והמהירים ביותר, הם אלו המחברים בין מוקדים במדרג גבוה למוקדים במדרג נמוך מהם. הצירים שיעילותם פחותה, מחברים בין מוקדים זהים במדרג התפקודי. בצירים במדרג גבוה תהיה מערכת הסעת המונים יעילה במיוחד, מבוססת רכבת כבדה בלא תחנות ביניים. בצירים במדרג נמוך יותר, תיסע רכבת אזורית או קלה ומתחתם, נט"צ מסוגים אחרים. מטרת השלד המדרגי לבנות זיקות חזקות בין ערים וחבלי ארץ בדרג נמוך לבין חבלים וערים מדרג ביניים, כשכולם מתנקזים לליבה משותפת במטרופולין – מרכז העסקים הראשי המשרת מספר חבלי ארץ בשטח של כ-5,000 קמ"ר. באופן זה, כל מוקד במדרג נהנה מקפיצת מדרגה משמעותית במשתמשים, ובכך מתאפשרים ספי כניסה נמוכים יותר לעסקים ולשירותים, גם במוקדים שמחוץ למטרופולין הראשי.

ניתן לחלק את שלד התחבורה המחבר אזור לחמש רמות של צירים במדרג:

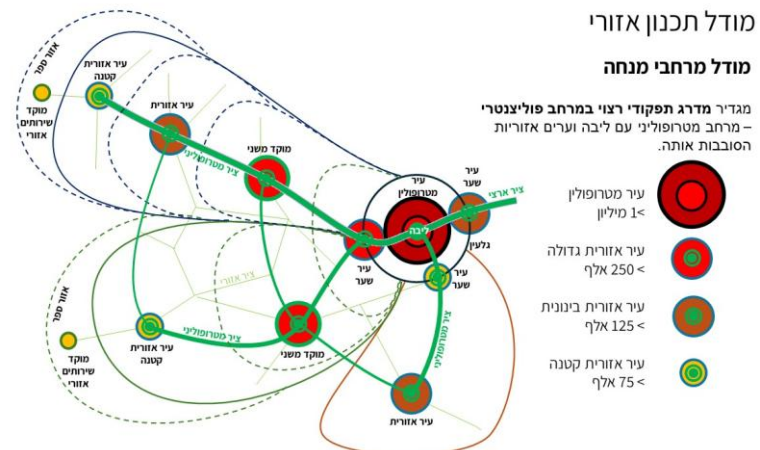

1. **ציר ארצי** – מחבר ערי מטרופולין, מבוסס רכבות מהירות ותחנות בערים גדולות בלבד.
2. **ציר מטרופוליני (קונצנטרי)** – מחבר ערים אזוריות אל הליבה המטרופולינית, שוזר לאורכו מוקדי תעסוקה משניים, ומאפשר את מירב תנועות היוממות במטרופולין, מבוסס הסעת המונים – רכבת כבדה או קלה או מטרופולינית (BRT).
3. **ציר אזורי** – מחבר אזורים, בדגש על ערים אזוריות, זו לזו, מבוסס תחב"צ בדגש על אוטובוסים במסלולים ייחודיים/רכבות אזוריות (Tram Train).
4. **ציר מקומי** – מחבר את המרחב הכפרי פרברי לעיר האזורית ולשלד הקונצנטרי, מבוסס אוטובוסים, תחב"צ על-פי ביקוש, תחבורה שיתופית, שבילי אופניים ורכב פרטי.
5. **ציר בין מחוזי** – צירים המחברים מחוזות ובמקרים מסוימים חוצי מדינות ויבשות המחברים בין מעברי גבול לנמלי הים האוויר, מבוססי כבישים מהירים ורכבות מטען. שלד זה עוקף ריכוזים עירוניים ככל הניתן.

כשמירב התושבים והעסקים נגישים במרחק הליכה קצר אל צירים אלו, פוחתת תלותם ברכב פרטי, קטן העומס על התשתיות (והפגיעה בסביבה), עולה איכות החיים, וגדל השימוש בתחב"צ כך שיעילותה גוברת (ובמעגל חוזר, בכך היא דוחפת לשימוש נוסף בה).

הקמתו של שלד תחבורה פוליצנטרי היא התנאי ההכרחי ליצירתו של המדרג התפקודי. לעומת זאת, תכנון תשתיות לאוכלוסייה על בסיס התאמתה למתחת המגמות הקיימות, יוביל בהכרח לכישלון בעמידה ביעדים והנצחת (והחזרת!) המצב המונוצנטרי וליצירת מרחבים תפקודיים חלשים בפריפריה.

מדרג עירוני וחבלי לאורך צירים מטרופוליניים – מודל סכמתי:

יישום שלד תחבורה במודל פוליצנטרי דורש:

- **תעדוף לאומי של תכנון ופיתוח תשתיות לפי מקומן במדרג, בראשן:**
 - **צירים ארציים** המחבר ישרות ליבות מטרופוליניות בעדיפות לאומית עליונה;
 - **צירים מטרופוליניים** בתוך המטרופולינים כתנאי הכרחי לפיתוח המרחבים התפקודיים האזוריים.
- **הקדמת ביצוע תשתיות במדרג גבוה**, כתנאי לעמידה ביעדי אוכלוסייה, קרי, פיתוח התשתיות העיקריות (ולא רק תחבורה) בטרם נוצרו הביקושים המלאים להן, כתנאי ליצירתם. מדובר בהיפוך המדיניות הקיימת בישראל מקדמת דנא, אשר התחזקה והשתלטה על תהליכי קבלת ההחלטות להקצאת משאבים בשנים האחרונות, לפיה ההשקעות הגדולות בתשתיות "רודפות" אחרי הביקוש ואינן מייצרות אותו ועל כן מפותחות ברובן במרכז הארץ.
- **עיבוי מוקדים עירוניים ומוקדי תעסוקה בסמוך לתחנות** לאורך הצירים המטרופוליניים – והגבלת או מיתון הפיתוח באתרים המנותקים מהם.
- **חיזוק השזירה של מוקדים עירוניים** ואזורי תעשייה מרחביים גדולים, לאורך ציר מטרופוליני – מעיר אזורית קטנה, דרך עיר אזורית גדולה ועד לליבת המטרופולין.
- ניתן לבצע את עדכון התכנון כחלק מעדכון תמ"א 35 או תמ"א 42 או בתמ"א חדשה (תמ"א 100).

צמיחה כלכלית מבוססת נכסים אזוריים

ניתן לתאר את הצמיחה הכלכלית "כראשונה בין שווים" במרכיבים המושכים אוכלוסייה ומובילים לצמיחה כוללת באזור. תעסוקה בשכר גבוהה היא גורם מפתח בהחלטתם של יחידים ומשקי בית להגר ובסיס כלכלי חזק, הוא הקטליזטור ליצירת משאבים מקומיים המניעים מעגלים רבים של צמיחה, בין אם בשירותים ממשלתיים ומוניציפאליים ובין אם בהזנת ביקוש נוסף לעסקים המקומיים והצמחתם. ניתן לחלק את הגורמים המשפיעים על צמיחה כלכלית אזורית לשניים: גורמים עקיפים הקשורים באיכות החיים הכוללת באזור (למשל, אפשרויות הבילוי בעיר), המושכת אליו מעסיקים ומועסקים (הטיפול באלו מפורט בשאר הפרקים); וגורמים ישירים הנוגעים ליצירתה של הצעת ערך חזקה לעסקים לבצע השקעה באזור, בהם יעסוק פרק זה.

הגורמים הישירים המובילים לצמיחה כלכלית הם אלו המייצרים ערך ברור למעסיקים ולמועסקים, במיוחד בתחומים הנוגעים לפריין, לחדשנות, לעלות כוח עבודה ולאיכות, לעלות תנועה ותובלה, לעלות נדל"ן, לאיכות סביבת העבודה, לשירותים סביבתיים ועסקיים ולשרשראות ספקי שירות ומוצרים. כל אלו משפיעים מצד אחד, על הזולת עלויות ייצור ומצד שני, על הגדלת איכות התוצר והיכולת לייצר איכות, חדשנות, מיתוג ובידול של המוצר העסקי. השקעה במכלול נכון וממוקד של גורמים באזור נתון, מסוגלת לייצר ערך מובהק למשקיעים ומעסיקים ולהוביל לצמיחה, שתהיה בת-קיימא ומכלילה.

הגורמים המייצרים מנועי צמיחה כלכלית אזורית מתוארים בסכמה הבאה:

התמחות מבוססת נכסים אזוריים:

התמחות אזורית נובעת מתוך מינופם של נכסים אזוריים בעלי ערך יחסי משמעותי ומיצירת מארג עשיר של יצרנים וספקים בעלי מיומנות גבוהה בענף הכלכלי הנובע מנכסים אלו, וחיזוקו במוסדות ובתשתיות תומכים. התמחות חזקה הופכת למנוע הצמיחה המרכזי ומייצרת את מירב המשרות האיכותיות באזור. למשל, בתחום התעשייה, ניתן לפתח "קלאסטר תעשייתי" בענף טכנולוגיות המזון באזור שנכסיו כוללים חקלאות עשירה ומכוני מחקר המתמחים בתחום, כפי שהוחל בקריית שמונה ובסביבתה. בתחום התיירות, מינוף נכס טבע כמו הכנרת או ים המלח, כרוך בפיתוחם של מכלול אטרקציות, תשתיות לינה, בניית נרטיב ומיתוג, שיפור והנגשת המידע לתייר, שיקום ותחזוקה של חופים, אתרים ומסלולים וכן הלאה, כדי לייצר חוויה יוצאת דופן לתייר ולמשוך בכך תיירים רבים המוציאים כסף רב במהלך שהותם.

נכס אזורי עשוי להיות אתר טבע (כמו חוף ים, טבע פראי, אתרי שיוזף או מרפא), מורשת (עיר עתיקה, אתר היסטורי או דתי), מחצבים ומשאבי טבע (מינרלים בים המלח, קרינת שמש להפקת אנרגיה), הון אנושי ייחודי (ריבוי בעלי תארים טכנולוגיים, אוריינים בשפה נדירה), מיקום (קרבה לנמל או לציר לוגיסטי), בסיס תעשייתי (תאגיד בעל יתרון גלובאלי, ריבוי מפעלים בענף מסוים) או מוסד עוגן ייחודי (מחלקה מובילה בתחומה במוסד אקדמי, מרכז מו"פ ציבורי או פרטי) ועוד.

חשוב לציין כי הנכסים, כמו ההתמחויות, אינם בהכרח גלויים לעין וכי יש לזהותם ולבסס את המדיניות התומכת בפיתוחם על מחקר אסטרטגי מעמיק, הבוחן חוזקות והזדמנויות ומשווה ביניהם לבין נכסים באזורים אחרים, על מנת להבטיח כי מיקוד המאמץ יניב פירות. לכן, יש לפתוח תהליך כזה בהכנת **תוכנית אב אזורית** באמצעות צוות תכנון רב תחומי, המבצע מחקר וניתוח על בסיס שיתוף שחקנים מרובים בתהליך.

ההתמחות מפותחת דרך **מיקוד מאמץ משותף** בכל שאר המרכיבים שיתוארו להלן, כך שכל מרכיב מקודם על מנת לחזק את תחום ההתמחות. תוכניות חינוך או הכשרות מקצועיות לבוגרים יפותחו בזיקה לצרכי התעשייה בהתמחות, תוכניות תמריצים או הטבות בקרקע יכוונו לתעשיות אלו, ויחזקו הנרטיב הסובב את ההתמחות בקרב כלל השחקנים הציבוריים והעסקיים הנוגעים לצמיחה האזורית. בנוסף, ניתן לזהות הזדמנויות ברמה הארצית ולהעתיק נכסים מאזור המרכז אל חבל ארץ בנגב או בגליל. כך למשל, הוקם בדימונה מרכז הפיתוח של רשות המיסים והפך למנוע צמיחה מקומי; ובקנה מידה גדול יותר, העתקת הבסיסים הטכנולוגיים של צה"ל לדרומה, לצד התעשיות הביטחוניות, יוצרת מנוע המושך כוח אדם וחברות עסקיות בעקבותיו, תוך שפינוי השטח לטובת נדל"ן למגורים מממן את מהלך ההעתקה.

חשוב להדגיש כי במרבית המקרים קשה או לא ניתן לפתח התמחות כלכלית מקומית ביישוב אחד, וכי לאזורים תפקיד מפתח בכך. לרשות המקומית, כולל עיריות גדולות, קשה מאוד לגייס משאבים ויכולות כדי לקדם תהליכים מורכבים וארוכי טווח הכרוכים בפיתוח ההתמחות. ממילא, מרבית הנכסים הם אזוריים והמועסקים מגיעים ממרחב גדול (המרחב התפקודי האזורי או אף המטרופוליני). גם השחקנים השותפים בהתמחות אינם בהכרח בני אותו מקום. לסיכום, צמיחה כלכלית היא אזורית במהותה ודורשת בניית שיתופי פעולה ומנגנונים חוצי גבולות לקידומה.

הכשרות, השכלה ותשתיות מו"פ:

פיתוחו של ההון האנושי האזורי מייצר ערך מובהק למשיכת חברות בעלות עוצמה טכנולוגית גבוהה ועמן משרות איכות. ניתן ורצוי לקדם הכשרות מקצועיות והשכלה אקדמית במוסדות מקומיים כך שייצרו בסיס כללי לעבודה טכנולוגית (החל מאוריינות בסיסית בשימושי מחשב ועד לתכנות ברמה גבוהה), אך מיקוד המאמץ נכון שיוון לבניית הידע הנדרש לתעשיות בתחום ההתמחות האזורית (למשל, הכשרה אגרונמית באזור המתמחה בתעשיות אגרו-טק). הון אנושי ברמה גבוהה יעודד חברות טכנולוגיות להקים שלוחות מו"פ באזור ובכך ייצר בסיס חזק לקידומה של חדשנות.

המרכיב המשלים לכך הוא תשתיות מיוחדות הנדרשות לחברות על מנת לבצע מו"פ, שאינן ניתנות להקמה בתוך החברה או שהינן יקרות ומורכבות עבור חברות קטנות. תשתיות אלו כוללות:

- **מרכזי חדשנות** המייצרים תוכניות אקסלרציה לסטרט-אפים ומחברים אותם למשקיעים ולשותפים.
- **מרכזי מו"פ** (ציבוריים, פרטיים או בשיתוף עם אקדמיה) עם **מעבדות, שדות ניסוי ומתחמי הדגמה** והטמעה ("מעבדות חיות" לפיילוטס מחוץ לתנאי המעבדה).

סביבה עסקית ושותפויות:

יצירתה של סביבה עסקית איכותית ומפרה כוללת מנגנונים תומכים לקליטת יזמים, הנגשת מידע וטיפול יעיל בתהליכים בירוקרטיים (הקצאת קרקע, היתרי בניה או סביבה וכיו"ב) ורשות שחקנים המייצרות שיתופים פעולה בתחומי מדיניות ובעסקים:

- **מנהלות** ופריקטורים המלווים יזמים בהקמת עסקים והשקעות ("מסלול ירוק" או "one-stop-shop"), כולל הובלת **קמפיינים** לקריאה ליזמים ומשיכתם להשקיע במקום.
- עבור התמחויות אזוריות בתחומי התיירות יוקמו "**מנהלות יעד**" (DMO) שתפקידן לתכלל שיתופי פעולה, להוביל פרויקטי תשתית (טיילות, חניונים, גידור, שיקום מבנים היסטוריים וכיו"ב) ולבנות מותג אזורי שלם כ"מכלול תיירות".
- **חבילות מענקים ותמריצים** התפורות היטב לצרכי חברות בתחום ההתמחות, בין אם בהקצאת קרקע או בתמיכה בייצור ובמו"פ.
- **חבילות תמריצים למשיכת הון אנושי**, בתוכן מענקים לעובדים בעלי מיומנויות שיזוהו כחלק ממיקוד המאמץ וכצורך של ענפי ההתמחות האזורית, או מקצועות נדרשים לענפים יסודיים אחרים במרחב (למשל, במידה ומזוהה חוסר באנשי רפואה, חינוך וכן הלאה). בתוך החבילות, מענקי מעבר, סיוע במציאת דיור וקליטה בקהילה, ומתחמי מגורים משותפים לקהילות מומחים המבצעות "רילוקיישן" משותף.
- **קהילת שחקנים** (בתחומים מסוימים מכונות "קהילות חדשנות") המתמקדת בתחום ההתמחות ומייצרת רשת שחקנים מקושרת היטב, כנסים, מיט-אפים וכיו"ב.
- **מאגרי מידע** נגישים, בתוכם מידע על אפשרויות נדל"ן באזור, תהליכי רישוי פשוטים, מענקים וסיוע אחר הזמינים ליזמים, כוח אדם ומשרות זמינים.

התמרה (טרנספורמציה) דיגיטלית:

היכולת להשתמש במכשירים ובכלים דיגיטליים מתקדמים קובעת לעיתים קרובות את יכולתן של חברות להגדיל את פריון העובדים ולשמור על עצמן תחרותיות. מדובר, בין היתר, בהטמעת טכנולוגיות מידע בתחומי השירותים והתיירות (למשל, אתרים המרכזים מידע טכני ומידע חווייתי לתייר, סוירים וירטואליים ועוד), או בהטמעת תשתיות לייצור מתקדם בתעשייה ("תעשייה 4.0") הכוללת שימושים ברובוטיקה, הדפסת תלת-מימד, מציאות רבודה ובינה מלאכותית. גם בחקלאות ניתן לבצע התמרה דיגיטלית הכרוכה במעבר לחקלאות ורטיקלית, ניטור ברחפנים וחיישנים אחרים ("חקלאות מדייקת") ועוד.

ההתמרה אינה מתרחשת בהכרח באופן טבעי, בתהליכי שוק חופשי, מאחר ולעיתים שמרנות החברות או עלות ההתמרה הגבוהה מונעים מהן לרכוש ציוד חדש, כמו גם החשש כי לא יימצאו עובדים ומנהלים מיומנים בשימוש בטכנולוגיה החדשה. עידוד מלמעלה של התמרה דיגיטלית באזור, בפרט בתחום ההתמחות, יעלה את הפריון ואת היתרון התחרותי הארצי והגלובאלי של התעשיית האזורית, כמו גם את ממוצע השכר – משרות ייצור נמוכות שכר עשויות להפוך למשרות איכות בתוך החברות הקיימות. תמיכה בתהליכים אלו כרוכה ב:

- **הכשרות מקצועיות כלליות** (ראו לעיל) ובאופן מיוחד, השתלמויות לעובדים בוגרים (Lifelong learning).
- **חבילות ליווי ותמריצים להתמרה דיגיטלית** – לבחירה בטכנולוגיות אפקטיביות לחברות ורכישתן.
- **מוסדות הכשרה וליווי** (למשל, המכון לייצור מתקדם בכרמיאל) **ומתחמי סימולציה** – למשל, מפעלי מודל לתעשייה ומשקי מודל לחקלאות.

אזורי ומתחמי תעסוקה:

הסביבה הפיזית מהווה שיקול מרכזי בבחירת המיקום של חברות וכמו כן, היא אחראית במידה רבה על תפקודן, על שביעות רצון העובדים ועל היכולת לקבל שירותים עסקיים שונים. סביבת התעסוקה משפיעה מאוד על מיצוב העיר והאזור בעיני משקיעים ולקוחות והיא מקרינה החוצה על מרחבי המגורים הסמוכים ועל חוסנה הכלכלי של הרשות (דרך תשלומי ארנונה). וידוא כי קיים נדל"ן זמין ובמחיר נוח, באיכות אדריכלית גבוהה ובסביבה נקיה, נגישה ועשירה בפעילות עסקית תומכת, הם כלי מרכזי בניצול הזדמנויות לקליטת משקיעים. יש להתייחס לסוגיה זו גם בקנה מידה הגדול (אזורי תעשייה ותעסוקה) וגם ברובד הקטן (מתחמי ומבני תעסוקה איכותיים במיצוב גבוה).

סביבה פיזית מפותחת היטב כוללת מתחמים מגוונים, החל ממשרדים שיתופיים לחברות סטרט-אפ קטנות, דרך האביס לחברות קטנות וכלה באזורי תעשייה גדולים למפעלים בשלים בסביבה נוחה, אסתטית ותומכת במגוון צרכי התעשיין. בתוך כך:

- **אזורי תעשייה ותעסוקה מרחביים משותפים** למספר רשויות – המאפשרים לצמצם תחרות על הכנסות ולאגם משאבים למיקוד מאמץ באזורים נבחרים במיקום אסטרטגי.
- תכנון אזורי תעשייה המאפשרים מגרשים **במגוון גדלים**, משולבים בתשתיות תחבורה ותובלה איכותיות (ראו למטה) ובעירוב שימושים היכן שמתאים.

- ייעודי קרקע וסביבת רישוי מתאימים להתמחות (בדגש על היתרים סביבתיים לצרכי תעשייה היכן שניתן, במיוחד פיתוח מתחמים בעלי הקלות לרעש, זיהום וכיו"ב המרוחקים ואינם משפיעים על אזורי מגורים וטבע).
- חיזוק **מנהלות אזורי תעשייה** או תעסוקה ויכולתן לספק שירותים משלימים, בהם תחזוקה ותברואה, פיקוח וליווי יזמים בתהליכי היתר.
- **ייעול תהליכי הקצאת קרקע לתעשייה** בדגש על יזמים מומלצים הפועלים בתחום ההתמחות.
- **שדרוג פיזי וניהולי** של אזורי תעסוקה בחזות, תשתיות תנועה, פינוי פסולת וחומ"ס, תאורה, אבטחה ובטיחות, תשתיות גז טבעי, מתקני הפקת אנרגיה מקומיים, ותשתיות תקשורת באיכות גבוהה.
- הקמת מתחמי תעסוקה טכנולוגית בתוכם: **מרכזי חדשנות, מתחמי משרדים שיתופיים, מרכזי "מיקרו-ייצור"** (חללים לייצור בהיקף זעיר, לחברות קטנות או מתחילות).
- מתחמים עבור **"נוודים דיגיטליים"** – צעירים המטיילים בעולם ומשליבים לאורך תקופות ארוכות בין נופש לעבודה מרחוק (על הלאפ-טופ) – הכוללים מתחמי מגורים, בילוי ועבודה מרחוק משולבים.

תשתיות תחבורה ותובלה:

- נגישות לתשתיות תחבורה משפיעות מאוד על בחירת המיקום של חברות. חברות טכנולוגיות שמות דגש עצום על סמיכות לתחנת תשתית להסעת המונים (רכבת כבדה או קלה) על מנת להגדיל ככל הניתן את נגישותן למשאבי כוח אדם גדולים, מאחר ועליהן להגדיל את האפשרות לאתר בתוכם "יחיד סגולה". משום כך, השטח המצוי ברדיוס עד 400 מטר מתחנת רכבת מהווה מרחב אסטרטגי לפיתוח עבורן ומעבר לשטח זה, העניין של חברות אלו להשקיע צונח דרמטית.
- בנוסף, חברות תעשייה כבדה מוצאות יתרון רב בתשתיות תובלה רכבתית, התלויות במסוף מטענים יעיל ונגיש לפריקה ולטעינה, במיוחד כאלו הקולטות חומרי גלם בהיקפים גדולים (במשקל ובנפח) או משנעות מוצרים ליעדים רחוקים ולנמלים. השינוע הרכבתי חוסך עשרות אחוזים מעלויות התובלה וגם תורם מאוד להפחתת הגודש והסיכון בכבישים בזכות הפחתת השימוש במשאיות. כל זאת, תלוי במיקום נגיש היטב של מסופי המטענים ותפעול יעיל שלהם, מאחר ו"חיוך" בתהליך הפריקה וההטענה מוביל רבים להשאיר את המטענים על המשאית ולהמשיך ישירות אל היעד. משום כך יש להקים:
- **מסופי מטענים** משולבים במתחמי תעשייה, בלב אזורי תעשייה מרחביים גדולים.
 - **מתחמי תעסוקה אזוריים מעורבי שימושים בסמוך לתחנות רכבת**, שינצלו את יתרון התשתית להגברת הנגישות לעובדים.

מנגנוני ממשל וניהול אזוריים

לצד שינויי התפיסה והכלים התכנוניים הנדרשים ברובד האזורי, עולה גם שאלת המנגנונים הרצויים והמותאמים, אשר יהיו בעלי הסמכות, המשאבים והיכולת הניהולית והביצועית להוביל לפיתוח אזורי מיטבי. בהשוואה בינלאומית,⁸ מדינת ישראל מאופיינת בקיומו של שלטון מרכזי ריכוזי מאד לצד שלטון מקומי, אשר לרוב הינו דל בסמכויות, במשאבים ובעל מסוגלות מוגבלת להוביל תהליכי פיתוח משמעותיים. לצד אלה, חסרה כיום במדינת ישראל שכבת שלטון וניהול אזורית יעילה, אשר יאחיד בידה כדי לקדם ולממש תהליכי תכנון ופיתוח מיטביים.

בהתאם לכך, יש לבחון ולקדם מספר כיווני פעולה אפשריים מבחינת הרובד האזורי:

1. חיזוק ה"אשכולות" – בהמשך הדברים נעמוד על מעמדם וחשיבותם של הגופים הסטטוטוריים הידועים כאשכול

רשויות מקומיות. בשלב זה, נציין, כי בהיעדר חלופה קיימת למודל האשכולות, כמנגנון פעולה אזורי, רצוי כי מדינת ישראל תבחן שינויים נדרשים על מנת להופכם למנגנוני פעולה אפקטיביים יותר:

- שינוי המבנה הארגוני של האשכולות בדגש על מבנה המועצה וזהות חבריה;
- עיגון סטטוטורי של סמכויות ייעודיות, שאינן פרי אצילת סמכויות מהרשויות המקומיות;
- שינוי מודל התקצוב של האשכול;
- בחינת מודל הצטרפות רשות מקומית כחברה באשכול;
- בחינת אפשרות הקמתם של גופים מנהליים תחומיים, תחת ניהול כולל של האשכול;
- הידוק הקשר בין פעולות האשכולות לעבודת משרדי הממשלה;
- בחינת הקמתם של אשכולות לגוש ערי מטרופולין תוך התאמת סמכויותיהם ותחומי אחריותם;
- התאמת מפת האשכולות למפת המרחבים התפקודיים.

לצד אלה, מומלץ לממשלה, לרשויות המקומיות ולמכלול השחקנים הפועלים ברמה האזורית, לפעול למיקסום היעילות והמועילות של הגופים האזוריים, לרבות מיזוג גופים או לחלופין ייסוד מנגנונים אזוריים, מבוססי שיתוף פעולה, בעיקר סביב נכסים אזוריים בני קיימא, בתחומים חוצי גבולות מוניציפאליים לגביהם קיים כיום פער ובהם: תיירות, תחבורה, ביטחון, חירום, חדשנות ודיגיטציה, שירותים חברתיים, שטחים גליליים ועוד.

2. רובד אזורי חדש – משבר הקורונה, אשר לא פסח גם על מדינת ישראל, העצים את ההכרה הקיימת בדבר חשיבות

ביזור סמכויות מהשלטון המרכזי למקומי.⁹ לצד מגמה זו, לאורך השנים, גדל הצורך לבחון את קידומם של שינויים

⁸ European Commission, Self-rule index for local authorities in the EU, Council of Europe and OECD countries, 1990-2020, December 2021.

⁹ ראו לעניין זה את החלטת ממשלה מס' 675 מיום 21.11.2021, אשר עסקה בנושא ביזור סמכויות לרשויות המקומיות במדינת ישראל ואת דו"ח הצוות מחודש אוקטובר 2022, אשר עסק בנושא כפועל יוצא מהחלטת הממשלה.

מבניים משמעותיים ובתוך כך ביסוסו של רובד שלטון אזורי לו יוענקו סמכויות ייעודיות, תחומי אחריות, כלי ניהול ומשאבים תואמים לרבות.¹⁰

- בחינה מחודשת של חלוקה גיאוגרפית ליחידות שלטון וניהול אזוריות, מבוססות על ניתוח מרחבים תפקודיים, תוך הענקת סמכויות בדגש על תחומים חוצי גבולות מוניציפאליים – במסגרת זאת, ניתן לבחון חלוקה גיאוגרפית על בסיס האשכולות הקיימים, או בחלוקה גיאוגרפית תפקודית חדשה, תוך ביזור סמכויות ליחידות שלטוניות אזוריות מבוססות מרחבים תפקודיים, אשר יכללו במסגרת האשכולות, אשר תפקידם יהיה בעיקרו סנכרון ותיאום בין היחידות השלטוניות האזוריות וביסוס שיתופי פעולה אזוריים בתחומים השונים.
- בחינה וקידום של ביזור סמכויות מהשלטון המרכזי לאזורי וגיבוש חלוקת סמכויות רצויה בין הרובד האזורי לשלטון המקומי;
- הגדרה ותיחום של תחומי האחריות, הסמכויות וממשקי העבודה בין יחידות המחוז של השלטון המרכזי לבין הרובד האזורי;
- בחינת חלופות למנגנוני שלטון וניהול אזוריים רצויים (לרבות מנגנון אזורי ייצוגי), תוך בחינת אופן האינטגרציה המיטבי אל מול גופי ניהול אזוריים קיימים (רשויות ניקוז, איגודי ערים, אשכולות וכיו"ב);
- בחינת הסנכרון בין יחידות השלטון והניהול האזורי לבין יחידות התכנון המחוזיות, לרבות תחת מנגנון משותף;
- התוויית אסטרטגיה ומדיניות לפיתוח אזורי, לרבות רגולציה מאפשרת והסרת חסמים, הקצאת משאבים תואמים, תכנון אזורי תומך, גיבוש תוכניות אסטרטגיות לפיתוח כלכלי-אזורי ועידוד שיתופי פעולה אזוריים.
- קידום האחדת מפת המחוזות הממשלתיים ומרחב אחריותם, תוך יצירת התאמה למפת המרחבים התפקודיים, ויצירת סנכרון בין יחידות אלה לרבות האחדתם תחת יחידות אזוריות מתכללות.

הרשימה האמורה לעיל מהווה קריאת כיוון ראשונית לחשיבה ובחינה מחודשות וכן, לאימוץ וקידום המלצותיהם של צוותים מקצועיים אשר בחנו נושא זה בעבר. זאת, לצד פעולות משלימות שיש בהן כדי לחזק את רובד האזוריות, ובהן חיזוק ערים אזוריות כעוגן מרכזי לפיתוח מרחבים תפקודיים בתפקוד גבוה, ואף בחינה של צמצום מספר הרשויות המקומיות בישראל באמצעות איחוד רשויות.

המלצה זו, באה לטפל, מחד, בבעיית הריחוק והניתוק של השלטון המרכזי מהשטח, כולל הגופים המחוזיים (מחוזות המשרדים, ועדות התכנון) החולשים על תאי שטח עצומים, שאינם מותאמים למרחבי התפקוד הרצויים. מאידך, תיפתר הבעיה בה הרשויות המקומיות, בשל הגבולות המוניציפאליים והגדרת אחריותן וסמכותן, חסרות תמריץ לאמץ גישה אזורית ולהשקיע בכך משאבים.

¹⁰ להעמקה – ראו את דו"ח הצוות לקידום אזוריות בישראל, בראשות מנכ"ל משרד הפנים לשעבר – מרדכי כהן, אשר פורסם בנובמבר 2020. תוכנית המאה ממליצה לממשלת ישראל, לפעול לאימוץ מסקנות הדו"ח וליישמן.

קהילות אור

שכונת המגורים מהווה יחידה גיאוגרפית אינטימית יותר מהעיר ומהאזור. בשכונה הטובה, התושב מבליה את מרבית שעות הפנאי שלו בתוכה, בה תחושת הבטחון שלו ושל משפחתו גבוהה יותר, ובה מתגבשים קשרים קהילתיים עם שכניו. בשכונה כזו מתפתחת "תחושת מקום" חזקה, כלומר, תחושת זהות של אדם עם מרחב פיזי ואנושי, שמתוכה צומחת מחויבות, אהבה למקום ונכונות לקחת חלק פעיל בשגשוגו ובדאגה לתושביו. בשכונה המטפחת תחושת מקום מתפתחת קהילתיות חזקה וזו בתורה, מובילה לפעלתנות תרבותית וחברתית של התושבים בזמני שגרה ליוזמה של אירועים, לשמירה מפני מפגעים ולהיחלצות לטפל בהם או למנוע אותם, לסיוע הדדי לבעלי צרכים בקהילה וכן הלאה. קהילה מסוג זה יוצרת חוסן חברתי המתבטא בעתות חירום, כששכנים נרתמים לסייע לחלשים והפגיעים בקהילה, או כשמתגייסים יחד למשימות שונות, כגון שמירה או טיפול בקשישים. השכונה הקהילתית היא מקום משגשג, שחבריה קשורים אליו בנפשם ולא רק כבחירה פונקציונאלית של מקום מגורים. רשת של שכונות קהילתיות המרכיבות עיר וישובים כפריים בסביבתה, יוצרות זהות אזורית חזקה, נרטיב לאזור שסוחף אחריו רבים אחרים ומהווה אבן שואבת לצמיחה דמוגרפית.

מרכיבי השכונה הקהילתית:

לשנות את ועד ומנהיגות שכונתית ל-: **הערות עם [2'ל]**
קהילת אור - קהילה חסונה בשגרה ובחירום

תיחום פיזי במרחב אינטימי:

גודלה של השכונה בשטח ובמספר תושבים משפיע מאוד על תפקודה. מצד אחד, נדרש סף מסוים של תושבים כדי לייצר עושר חברתי ולא פחות חשוב, לאפשר ספי כניסה נדרשים לשירותים השונים לקהילה (שיפורטו להלן). מאידך, יותר מדי אנשים מהווים קבוצה שתתקשה לייצר רשת היכרויות ותחושת אינטימיות כך שיש לשמור על איזון דק בכמות התושבים. ניתן לומר כי **1,000-3,000 תושבים** מהווים כמות נכונה לקהילה עירונית וכי נכון יהיה לפצל שכונה גדולה יותר לשתי קהילות נפרדות (ההפרדה מתייחסת בעיקר להיבטי תכנון והקצאת משאבים).

שכונה המתפרשת על שטח גדול מדי יוצרת נתק בין תושביה וניתן לומר כי במידה ונדרשת נסיעת רכב בין שני אתרים, הם אינם מהווים חלק משכונה קהילתית. כלומר, מרחק הליכה קצר של עד 15 דקות בין כל חלקי השכונה הוא מרכיב חשוב בהגדרת שטחה. בתכנון השכונה, כלל 15 הדקות חשוב לא רק במתיחת קווים אוויריים, אלא ביצירת מערכת דרכים ושבילים המחברים היטב ומאפשרים את התנועה הקצרה בין כל חלק אל כל חלק בשכונה.

לבסוף, **תיחום פיזי ברור** מסייע מאוד בבניית זהות מקומית ובעיובי הקהילה פנימה. תיחום כזה עשוי להיות טבעי (נחל המפריד בין שכונות) או מלאכותי (פארק או שדרה ראשית). בעת תכנון שכונות חדשות נכון יהיה לעצבן, כך שמרכיבים כאלו יבדלו בין שכונות, אך מבלי לייצר מחסומים קשים למעבר – העיר מהווה רשת של קהילות המקיימות זיקות רבות ביניהן ועל ההפרדה לתפקד יותר כגבול חזירי וסמלי מאשר כמחסום לתנועה.

תמהיל דיור ותושבים:

למרות שחלקנו מחפשים, בשלבים שונים של חיינו, להתגורר בשכונות הומוגניות במבנה התושבים, בפועל מדובר בפעולה הפוגעת באיכות חיינו ובחוסן הקהילתי של השכונה. בשכונות שבהן היצע הדירות דומה והן מתאכלסות בתנופה אחת (אופייני לגל של משפחות צעירות המהגרות לשכונה חדשה), נוצרת "הפרעת קצב" בשירותים המקומיים – בתקופה קצרה יש ביקוש יתר לכיתות ולגנים, למתקני ילדים וכו' ומיד אחריה קורס הביקוש והכיתות והמתקנים נותרים בתת-שימוש. שכונות כאלו, ראשית, מרוקנות מצעירים ומשפחות את השכונות הוותיקות בעיר, מותירות את הקשישים בשכונות ננטשות וללא רשת חברתית תומכת. עם הזדקנותן של השכונות החדשות עצמן, לאחר כשני עשורים עם עזיבת הילדים, הן עצמן נותרות חלשות ופגיעות, ערכי הנכסים והמסחר המקומי דועכים והשכונה מתנוונת. שכונות הומוגניות בהרכב חברתי, עדתי וכלכלי גם הן מחלישות את המרחב העירוני סביבן, מאחר "והחזקים" מבדילים עצמם משאר האוכלוסייה ובכך גדל הקיטוב ובשכונות העניות נעלמים המודלים הראויים לחיקוי עבור הנוער (בעיקר משמעותי הדבר ביחס לפשיעה ולמוביליות חברתית).

במצב הפוך, שכונות ובהן תמהיל של גילאים, רקעים, עדות, מצב משפחתי ומצב כלכלי, מייצרות פעלתנות חברתית חיובית, מצמצמות קיטוב ומגבירות סולידריות חברתית. הצעירים משמשים משענת תומכת לאוכלוסייה המזדקנת וזו מצידה, חושפת את הצעירים לידע ומסייעת בגידול דור ההמשך. בני משפחות במעמד כלכלי נמוך קושרים חברויות עם בני המשפחות החזקות כלכלית, מה שמרחיב את הסולידריות החברתית בקרבם ומסייע להגדיל את ההון החברתי ובכך את המוביליות החברתית עבור

כולם. שכונה הטרוגנית היא שכונה בעלת חוסן חברתי, מאחר ויציאה של קבוצות החוצה (למשל, צעירים לאחר שירות צבאי) אינה מפילה את כל יסודות הקהילה, בהנחתן שרבים אחרים מחליפים אותם (ישנם צעירים בכל שכבות הגיל ולא בשכבת גיל מוגבלת). גם המסחר והשירותים המקומיים נהנים מהמגוון של הביקושים ומשגשגים בזכות זאת.

כלי המדיניות העיקרי להגדלת התמהיל מצוי בעיצוב תמהיל הדיור ומשיכת גרעינים:

- הגדרת **יעדים מחייבים לדירות קטנות** מתוך סך הדירות בבניין בתכנון סטטוטורי.
- תמריצים **לדיור בהשכרה ארוכת טווח** ובמודלים שונים אחרים ("שכירות רוכשת" למשל).
- הקמת **האבים למגורי צעירים** בשכונות ותיקות (ראו לעיל).
- תמיכה במעבר **"גרעיני יוזמה"** למגורים בשכונה, כקבוצות המתגבשות סביב נושא או הוויה מסוימת ומעוניינות לעבור לשכונה ולקחת חלק פעיל בקהילה.

מרחבים ותשתיות לשימושי קהילה:

השכונה העירונית השכיחה מציגה מגוון מוגבל של מקומות המיועדים לשימושי קהילה. מרחבים המתאימים למפגש ולפעילות משותפת הם בסיס הכרחי וחשוב ליצירת אינטראקציה ולחיצוק קשרי קהילה, בין אם מדובר בשטח פתוח או בחלל בנוי. כמו כן, צרכי הקהילה המעשיים דורשים גם הם תשתיות בנויות, בין אם מדובר במחסן לאחסון ציוד לשגרה (למשל, כסאות ושולחנות לאירועי קהילה) או מחסן ציוד הגנה ורפואה ומתחם שימש חפ"ק (חדר פיקוד) בעתות חירום. תשתיות כאלו נדרשות לשרת מגוון רב של קבוצות בתוך הקהילה, החל מחדרי חוגים לילדים, דרך מועדוני נוער, מתחמי עבודה שיתופיים ומועדוני דיירים, מועדוני הגיל השלישי, גני ילדים, מתחמים לפעילות עבור בעלי מוגבלויות, אולמות התאספות, מחסני ציוד, בתי קפה קהילתיים ועוד. גם חדרים להשכרה פרטית משרתים את הקהילה לא פחות ולכן חשוב לוודא את קיומם במרחב השכונתי, למשל, עבור קליניקות טיפול, חוגי פילאטיס או יוגה וכן הלאה.

אין הכרח כי כל צורך יקבל שירות במתחם נפרד ואף רצוי שהמתחמים ינוהלו ביעילות, כך שישירותו צרכים רבים ומגוונים בשעות שונות של היום. בין היתר, בתי ספר הם מקומות אידיאליים לשימושים כפול, תחת ניהול נכון, כך שחדרים המשמשים ללימוד במשך היום יוכלו לשמש לחוגים או לאספה קהילתית אחרי הצהריים ובערב. כמו כן, אין הכרח כי כל אלו ייבנו כמבני ציבור מאחר וחלקם יוכלו לשרת תושבי בניין או מבני בלבד ונכון יהיה להנחות את היזמים להקיםם.

מדיניות המעודדת פיתוח תשתיות כאלו תכלול:

- הגדרה סטטוטורית (או בתוך תדריך השיווק לקרקע) של היקף נדרש של **שטחי קהילה בכל מבנה או בניין**.
- הקמת והשמת **מבני ציבור רב תכליתיים** – בתי ספר משולבים עם שימושי קהילה.
- הקמת **"האבים קהילתיים"** בהם חללים איכותיים להתאספויות גדולות וחדרי חוגים ופעילות קטנים.
- הקמת **גינות קהילתיות** שכונתיות ותקצוב רכז לניהול ותחזוקה.

- הקמת **מחסן ציוד וחפ"ק קהילה**, בהם התשתית הנדרשת לנהל מצבי חירום - ניהול הגנה מפני מתקפות טרור, ריכוז פצועים ראשוני, ריכוז ציוד להפצה בעת אירועי מגיפה, רעידת אדמה וכד' (גנרטור, חבילות סיוע לבעלי מוגבלויות, ציוד רפואי, מנות קרב וכו').

מרחב ציבורי נגיש ומזמין:

מלבד המרחבים ביעוד קהילתי ממוקד, המרחב הציבורי כולל את רחובות השכונה, הפארקים והרחבות הפתוחות. כלפי מרחב זה פונות חנויות ובו מתנהלת תנועה שגרתית ויומיומית הכורכת בתוכה מפגשים אקראיים או מתוכננים, שחשיבותם לבניית הקהילה גבוהה במיוחד. מרחבים נגשים ומזמינים מתמלאים חיים לאורך היום ובמיוחד אחר הצהריים ומקיימים בתוכם את לב ההווה הקהילתי. עם זאת, שכונות רבות נכשלו לעצב מרחבים כאלו מסיבות רבות: תכנון המדגיש את צרכי כלי הרכב הממונעים בתנועה ובחניה ומותיר מדרכות צרות ומעברי חציה מסוכנים; רחובות ללא שימושים מסחריים לאורכם, שאין לתושב סיבה לצאת אליהם; מרכזי מסחר ושירותים מרוחקים מן המגורים הכופים הגעה אליהם בכלי רכב ובכך מעצימים את נוכחות הרכב בשכונה, הרחבת הדרכים והחנויות ובכך, שוב, צמצום השימוש במרחב הציבורי השכונתי; מיעוט צל וריהוט רחוב, גינון מוזנח, מתקני אשפה מועטים, בורות במדרכה וריבוי חומות וגדרות, כל אלו מקשים במיוחד על בעלי מוגבלות בתנועה אך ככלל, פוגעים בחוויית התושב בתנועה או בשהייה במרחב הציבורי. במיוחד ימנעו מכך קשישים או ילדים שהוריהם יסרבו לאפשר להם לנוע במרחב מסוכן.

פיתוח מרחב ציבורי נגיש ומזמין בשכונות קהילתיות כולל:

- **הרחבת מרחב הולכי הרגל** - תכנון מדרכות רחבות, מעברי חציה בטוחים והרחקת חניונים ממוקדי תנועה ומפגש.
- תמריצים ליזמים **להקמת חניונים תת קרקעיים וריכוז חניות** אורחים בחניונים שכונתיים.
- **חיזוק מחלקות הגינון ושדרוג הפיתוח הנופי**, בדגש על עצי צל במוקדי תנועה ולאורך רחובות והקמת ריהוט רחוב ושדרוג מתקני הפסולת ואכיפת הניקיון.
- תכנון ופיתוח **שלד ירוק שכונתי**, מערך שבילים, פארקים וגינות כיס רציף המחבר את מירב מבני המגורים ללא חציית כלי רכב, המייצרים מרחב בטוח בדגש על תנועת ילדים מהמגורים אל הגנים ובתי הספר.
- תכנון **מעורב שימושים לחנויות קטנות בחזית מסחרית** לאורך רחובות ראשיים בשכונה.
- **הסרת חומות, גדרות ומפגעים** המצמצמים את בטיחות ונוחות התנועה ופריצת **סמטאות ומשעולים** המייצרים קישוריות רבה יותר בין רחובות ולאורך השכונה.
- תמיכה במיזמי **פלייס-מייקינג** (בניית מקום) בכל שכונה, אשר מייצרים התערבות מקומית לטובת טיפוח אומנות או מתחמי קהילה נעימים, המחזקים תחושת זהות, בין אם בשיקום מבנה או אתר היסטורי, פינת טבע, גינה או ספרייה קהילתית, מיזם אומנות ציבורית וכן הלאה.

מסחר, תעסוקה ותחבורה מקומיים:

כפי שצוין לעיל, הקהילה נפגשת ומחזקת את קשריה במרחבים ציבוריים, בהם משולבים שימושים שונים המושכים אליהם את התושבים מלכתחילה – משרדים וחנויות מקומיות, מוקדי שירות קטנים ומבני ציבור. השכונה הקהילתית מספקת את מירב השירותים הנדרשים לתושב ברמת היומיום, החל מחנויות שונות וכלה במתחמי תעסוקה לעצמאים או לעובדים היברידיים המשלבים עבודה מרחוק לאורך השבוע. מתאפשר בכך צמצום יוממות וחסיכון בשימוש ברכב והגדלת המפגש בין שכנים. במצב אידיאלי, משקי בית רבים עשויים לוותר על כלי רכב אחד או על כולם, מאחר והם יוכלו להסתמך על תחבורה ציבורית העוצרת ליד הבית או על תנועה ברגל או באופניים אל יעדים המצויים בקרבתם. כשאנשים מחזיקים פחות רכבים ומשתמשים בהם פחות, המרחב הציבורי מתרחב, הופך בטוח ונעים יותר וכך מושך אליו יותר קהל. העסקים המקומיים משגשגים עוד יותר ומייצרים היזון חוזר לטובת הכלכלה העירונית והשכונתית.

על מנת לאפשר לשכונה לתפקד היטב בהיבטי הכלכלה המקומית והתחבורה, יש:

- לתכנן **מגורים בעירוב שימושים** הכוללים חזיתות מסחריות, מתחמי קניות שכונתיים קטנים ומתחמי תעסוקה קטנים, בדגש על כאלו המתאימים לעבודה מרחוק.
- לתכנן ולהפעיל **תחבורה ציבורית תדירה ונוחה** המחברת את השכונה למרכז העיר ולשאר הרובעים, עם **תחנות במרחק הליכה של מתחת ל-300 מטר** מכל או ממרבית מבני השכונה.
- סלילת **שבילי אופניים וקלנועיות ומתקני חניה מתאימים** בכל בניין ובמיוחד במבני ציבור.
- לעודד הפעלת **שירותי רכב להשכרה** בכל שכונה.
- לעודד תכנון **חנוונים שכונתיים מרוכזים** המותירים את המרחב הציבורי בין המבנים נקי מכלי רכב.

משכונה לקהילה - מודל קהילות אור

המציאות של השנים האחרונות הוכיחה שהחוסן האמיתי של מדינת ישראל נבנה מלמטה – מהקהילות שמרכיבות אותה. כאשר המדינה מתמודדת עם משברים, דווקא הרשתות הקהילתיות הן אלו שמצליחות להתמודד עם שלל אתגרים מורכבים.

מתוך ההבנה שכוחן של קהילות הוא המפתח לחוסן לאומי, נולד **מודל קהילות אור**. המודל פותח במעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור, על בסיס ניסיון וידע שנצברו לאורך עשרות שנים בפיתוח קהילות ויחד עם מאוד שותפים (להרחבה ר' מודל קהילות אור, מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל).

על פי המודל, העיר מורכבת מאוסף של קהילות, מעין "**יישובים קהילתיים**" בתוך מרקם אורבני. כל שכונה היא יחידה תפקודית, מעין "מדינה קטנה", שמאפשרת להגיע ולגעת בכל תושב ותושבת, ולוודא שהחוסן האישי, המוביליות והשגשוג, הערכים, החיבורים והחלומות מתממשים ומגיעים ליעדם – כל אחד ואחת בכל מקום, בפועל ממש.

על מנת להפוך את השכונה לקהילה, מודל קהילות אור מתמקד בשלושה רכיבים:

1. תשתיות ומנגנונים

תשתיות פיזיות וארגוניות להתפתחות הקהילה: מרחב קהילתי, צוות מובילים מקומי, מערך חירום, תשתית דיגיטלית, ומערך מתנדבים פעילים. מערכות אלו הופכות שכונות לקהילות מאורגנות המסוגלות להתמודד עם אתגרי שגרה וחירום.

2. פיתוח והנגשה של 8 תחומי חיים

גישה הוליסטית המייצרת איכות חיים על ידי הנגשה ופיתוח של 8 תחומי החיים: תעסוקה, דיור, חינוך, בריאות, תחבורה, סביבה, תרבות וביטחון אישי. פיתוח זה במרחק הליכה יוצר מרכז חיים עצמאי, מפחית תלות ובונה קהילה בעלת חוסן כלכלי-חברתי.

3. מעטפת תומכת

מערך תמיכה מקצועי לצמיחת הקהילה: הכשרות, ליווי מקצועי, קואליציית שותפים מקומית, וארגון כלים לאומי. המעטפת מחברת למשאבים וידע ברמה העירונית והארצית, ומאפשרת לקהילה לצמוח, להתפתח ולהתמודד עם אתגרים מורכבים לאורך זמן.

הקמת קהילות אור בנגב ובגליל איננה מקרית. המודל מהווה את המנגנון המעשי למימוש חזון "ישראל 2048 – עתיד משותף" של הפיכת הנגב והגליל לאזורי ביקוש משגשגים. באמצעות קהילות חזקות, המייצרות חוסן קהילתי וביטחוני, אנו יוצרים מוקדי משיכה לתושבים חדשים ותשתית איתנה לתושבים החוזרים, תוך פיתוח אזורי בר-קיימא, הן מבחינה חברתית והן מבחינה כלכלית. **המודל מספק מענה לאתגרים המרכזיים של האזור** – מחזק את המוגנות, יוצר מנגנוני מוכנות למצבי חירום, מטפח מנהיגות קהילתית, מעמיק את תחושת האחריות והערבות ההדדית ויוצר צמיחה.

מודל קהילות אור אינו עוד פרויקט חברתי. הוא המענה הלאומי ההכרחי לישראל של היום ולמשברים של מחר.

מדיניות פיתוח אזורי

כיצד, אם כן, נוכל לתכנן ולפתח אזורי ביקוש, מרחבים תפקודיים חזקים ומשגשגים המציעים נגישות ואיכות בכל תחומי החיים ומאפשרים צמיחה מתמדת, מכלילה ובת-קיימא? זוהי משימה מאתגרת אך ניתנת להשגה, כל זמן שתיושם מדיניות מקיפה הנשענת על מספר "רגליים" הכרחיות המתוארות כאן בשני רבדים: הראשון, אבני היסוד למדיניות הפיתוח האזורי, כלומר, מסגרת הפעולה (הממשלתית בעיקרה); והשני, מרכיביו של המרחב התפקודי האזורי, כלומר, התוכן בו נדרש לטפל באמצעי המדיניות ובאיזה אופן.

אבני היסוד למדיניות פיתוח אזורי:

עיצוב מחדש של אזורי הביקוש בישראל כרוך במהפכה של ממש, בהסטת מגמות עוצמתיות לכיוון חדש ושמירה על כיוון זה לאורך זמן. פיתוח האזור, כפי שיובהר לאורך הפרקים הבאים, הינו משימה הוליסטית המורכבת מטיפול בהיבטים רבים, חלקם ניתנים להשגה רק לאחר שנים ארוכות, והם כרוכים בהשקעת משאבים משמעותיים. מכאן, שלא ניתן להשיג מטרות אלו בהחלטת ממשלה נקודתית ולא במאמץ קצר טווח; מדובר במסע ארוך הכרוך בהתמדה ובעקביות, כלומר, נדרשת **מחויבות**

ממשלתית ארוכת טווח.

פיתוחם של אזורי ביקוש חדשים בישראל לא יושג אם ייוותר תלוי בזהות שלטון כזה או אחר, או בהחלטות נקודתיות קצרות טווח של קובעי מדיניות. על מדינת ישראל לעצב אסטרטגיה סדורה וכוללנית, המגדירה מטרות ויעדים, אמצעים ומשאבים ליישום ומנגנוני ביצוע ובקרה.

ניתן ללמוד על כך מתמ"א 35 (תוכנית המתאר הארצית) אשר אושרה בשנת 2005 ומהווה עד היום התוכנית הסטטוטורית העיקרית המגדירה את פרישת הפיתוח, הדירועי האוכלוסייה ברמה הארצית. התוכנית הציבה את פיתוח הנגב והגליל כחלק ממטרות העל שלה ואף הציבה יעדי אוכלוסייה אזוריים מתוך כלל אוכלוסיית ישראל הצפויה לשנת 2020: 22% בגליל ו-11% בנגב. אף שגם יעדים אלו אינם מספקים, כפי שיוסבר בהמשך, גם הם עצמם לא הושגו בשנת היעד, בין היתר ובמיוחד בשל העובדה שלצד התמ"א לא הוקם כל מנגנון המחבר בין יעדיה לבין כלים יעילים למימושם. במצב הנוכחי, התכנון מהווה "תכנון מאפשר" אשר מתאים עצמו שוב ושוב למגמות הביקוש – המעצימות את המרכז – במקום לתפקד "כתכנון אסטרטגי יוזם", אשר מפעיל אמצעים נדרשים להשגת יעדים. יעדים אלו מניחים יסודות, בהשקעה מקדימה וממוקדת (ולא כתלות במגמות קיימות), ליצירת מחוללי ביקושים במרכזים החדשים.

היסודות הנדרשים לעיצובה של מסגרת המדיניות לפיתוח אזורי כוללים:

- תכנון ופיתוח **בגישה אסטרטגית וכוללנית**, כלומר, הגדרת מטרות ויעדים במבנה הוליסטי, מתוך כוונה להשיגם (תכנון יוזם) ולא, כפי שנהוג כעת, מתוך כוונה להסדיר ולאפשר אותם ללא פעולה אקטיבית (תכנון מסדיר). גישה זו דורשת בניית תוכנית יישום רב מימדית, בניית מנגנונים והקצאת משאבים כדי לעמוד ביעדים לכל אזור ובראשם יעדי האוכלוסייה.
- תכנון כוללני בכל רבדי הפיתוח הנדרשים אינו עוסק רק בתכנון כלל השטח (כפי שנהוג להתייחס למושג "תכנון כוללני" כיום), אלא גם בהתייחסות למכלול המלא של תחומי החיים הנוגעים לחיי התושבים, כשכל תחום נגזר ממטרות העל – יצירת מרחבים תפקודיים חזקים המהווים אזורי ביקוש. יש לוודא שתוכניות מתאר אזוריות ומקומיות מגדירות יעדי אוכלוסייה לפי צורך תכנוני אסטרטגי¹¹ (בניגוד ל"מתיחת מגמות אוכלוסייה") וכי כל אלו מעצבים מחדש את כלל ההיבטים בתחומי החיים השונים.
- היחידות המרחביות לתכנון ולפיתוח יוגדרו על בסיס **מרחבים תפקודיים אזוריים – "חבלי ארץ" ומרחבים תפקודיים מטרופוליניים** – מערך ערים וחבלי ארץ נרחב, בשטח של כ-5,000 קמ"ר, הסובב עיר מטרופולין גדולה (תל אביב, ירושלים, חיפה או באר שבע). המרחב התפקודי האזורי הוא, כאמור לעיל, היחידה בה מתנהלים מרבית חייו של התושב והוא כולל עיר אזורית (קטנה, בינונית או גדולה, בהתאם למכלול משתנים גיאוגרפיים וכלכליים¹²), המחוברת היטב למרחב המטרופוליני המכיל אותה, ונותנת שירותים רבים לתושביה ולתושבי המרחב הכפרי-פרברי הסובב אותה. במצב רצוי, המושג על ידי מדיניות פיתוח אפקטיבית, מרבית התנועות במרחב (יוממות) מתבצעות בתוך חבל הארץ אל העיר האזורית או אל ליבת המטרופולין.

¹¹ בתוך כך וכנקודת מוצא לתכנון ברמות אלו, נדרש להכין עדכון לתמ"א 35 (או בתוכנית חדשה – תמ"א 100) ועדכון "התוכנית האסטרטגית 2040".
¹² למודל מלא להגדרת מרחבים תפקודיים וסיווג ערים אזוריות, כולל יעדי אוכלוסייה מומלצים לכל סוג, ראו: תנועת אור. (2024). *תכנון אזורי: מודל מבוסס מרחבים תפקודיים והמלצות מדיניות*. המעבדה לעתיד ישראל

- **מנגנון ממשלתי ליישום** של יעדי התכנון הלאומי – בעל סמכויות המאפשרות תיאום בין מנהל התכנון לבין משרדי הממשלה השונים האמונים על היישום והתקציבים הנדרשים לכך. המנגנון יפקח וידריך את המנגנונים האזוריים (ברמת השטח) שיוקמו לכל מרחב תפקודי ויהיה כפוף לפיקוח בידי מנגנון הבקרה (להלן).
 - הקצאתם של **המשאבים** הנדרשים לפיתוחו של כל אזור כ"חבילת פיתוח", המתועלת וממומשת באמצעות מנגנון היישום הממשלתי ומנגנונים אזוריים תחתיו, שסעיפיה נגזרים מתוכניות כוללניות אסטרטגיות (אב וסטטוטוריות, ברמה הארצית וברמות האזוריות והעירוניות תחתיה), מימושן נמתח לאורך זמן והמשכן תלוי בעמידה ביעדים ובהמלצות מנגנוני הבקרה. בפרט, יש להכין **תוכנית אב אזורית** לכל חבל ארץ, הבוחנת לעומק ובשיתוף מגוון שחקנים את מכלול ההיבטים ובונה תמונת עתיד ותוכנית עבודה להשגתה.
- מנגנון **בקרה** אפקטיבי ובלתי תלוי, שתפקידו לדווח לממשלה אחת לשנה על עמידה ביעדי צמיחה שנתיים לערים ולאזורים ולהתריע על פערים בעמידה, תוך זיהוי הגורמים להם והעלאת המלצות ליישומיות לתיקון.

מיתוג מקום - נכונות הציבור הישראלי לעבור לנגב ולגליל ותדמיות האזורים

מטרתם של מכלול מרכיבי הפיתוח האזורי היא לייצר אזורים תפקודיים חזקים לא רק במובן הפונקציונלי, אלא כ"אזורי ביקוש". אזורים הנתפשים באופן סובייקטיבי כאיכותיים ומכאן מושכים אליהם אוכלוסייה חדשה. בפרק זה יבחן הממשק בין מרכיבי הפיתוח לבין הדימויים שלהם. מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל בשיתוף משרד הנגב והגליל ביצעו מחקר על בסיס סקר¹³ בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה בישראל, על מנת לקבל תמונת מצב על תפישותיהם של אזרחי ישראל בנוגע לנגב ולגליל, לנסות לזהות מי הם הישראלים אשר ישקלו מעבר לאזורים אלו, ומה הפרמטרים החשובים בעיניהם למעבר.

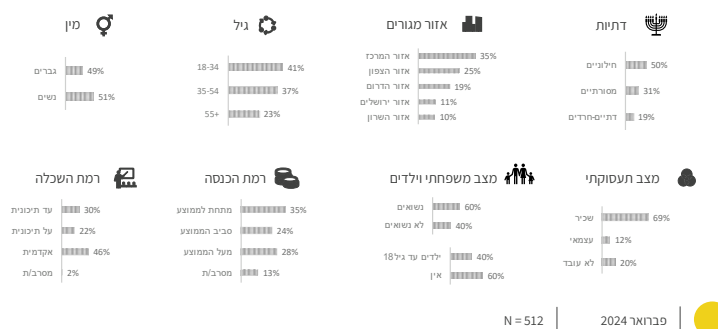
מטרות המחקר ומתודולוגיה

המחקר נערך בשנת 2024 בהובלת מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל בשיתוף עם משרד הנגב, הגליל והחוסן הלאומי. מטרות המחקר המרכזיות היו:

1. זיהוי קהלי יעד עיקריים למעבר לנגב ולגליל
2. זיהוי גורמי משיכה של קהלי היעד בשמונה תחומי חיים
3. זיהוי חסמים למעבר
4. זיהוי היתרונות התחרותיים של הנגב והגליל ביחס לאזור המרכז

המחקר התבסס על סקר אינטרנטי שנערך בפברואר 2024 באמצעות חברת Panel-View, עם מדגם של 512 משתתפים בגילאי 18 ומעלה מהאוכלוסייה היהודית. תהליך המחקר כלל בניית שאלון בתקופת אוגוסט 2023, איסוף נתונים בפברואר 2024, וניתוח הנתונים והפקת תובנות באפריל 2024. יש לציין כי במהלך תקופת המחקר התרחש אירוע חרבות ברזל (7/10), אשר השפיע על תפיסות הציבור, כפי שיפורט בהמשך.

מדגם יהודי מייצג בגילאי 18 ומעלה (100%):

¹³ סקר אינטרנטי בעזרת חברת Panel-View.

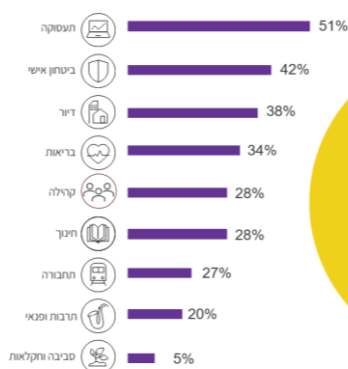
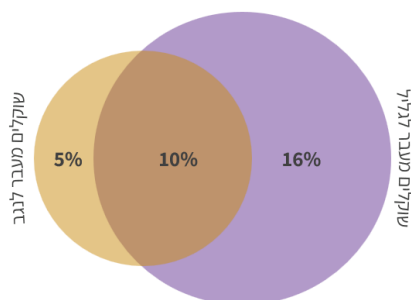
נכונות למעבר לנגב והגליל

על פי הסקר שנערך, כ-31% מהאוכלוסייה היו שוקלים מעבר לנגב או לגליל. עם זאת, 35% לא היו שוקלים מעבר כלל, ו-34% היו שוקלים מעבר, אך לא לאזורים אלו.

ניתן לראות כי קיימת יותר נכונות למעבר לצפון (הגליל) מאשר לדרום (הנגב), זאת ככל הנראה בשל תדמיתם החיובית של יישובי הצפון בהשוואה לדרום. כמו כן, אנשים נוטים לעבור באותו אזור בו הם כבר גרים.

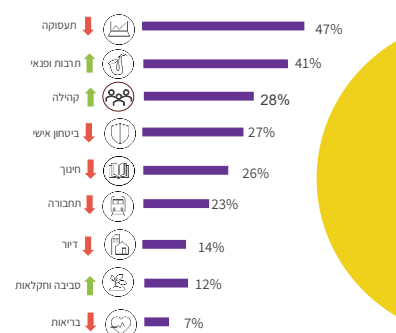
גורמים המשפיעים על הרצון למעבר

הגורמים המרכזיים המשפיעים על שיקולי מעבר לנגב או לגליל כוללים תעסוקה (51%), ביטחון אישי (42%), דיור (38%), בריאות (34%), קהילה (28%), חינוך (28%), תחבורה (27%), תרבות ופנאי (20%) וסביבה וחקלאות (5%).

N = 512 | פברואר 2024

מעניין לציין שכאשר נשאלו המשתתפים מה מאפיין "עיר שווה" (עיר ששווה לחיות בה: לבלות, לעבוד, להשקיע), הדגישו: תעסוקה (47%), תרבות ופנאי (41%) קהילה (28%), ביטחון אישי (27%) וחינוך (26%). ההשוואה בין הפרמטרים המשפיעים על הרצון למעבר לבין מאפייני "עיר שווה" מראה פערים מעניינים, במיוחד בחשיבות של תרבות ופנאי ושל קהילה, שנתפסות כחשובות יותר להגדרת עיר שווה.

N = 512 | פברואר 2024

תדמיות הנגב והגליל מול המרכז

המרכז נתפס בעיני רוב המשתתפים בסקר כאזור עם יתרונות רבים בתחומים כגון תעסוקה, תחבורה ציבורית נוחה, שירותי בריאות איכותיים, וחינוך והשכלה ברמה גבוהה. לעומת זאת, הנגב והגליל נתפסים בעיקר כמציעים מגוון אפשרויות דיור מגוון, זולים יותר למחיה ובעלי אופי קהילתי. הגליל נתפס באזור מרובה בשטחים ירוקים.

ערים כמו באר שבע, חיפה ואילת זוכות לתדמית חיובית כערים מתפתחות, עם חיפה ובאר שבע המזוהות עם ביטוי כמו "עיר עם עתיד". אילת מדורגת כעיר עשירה בפעילויות תרבות ופנאי וידידותית להולכי רגל.

בעוד כ-72% מהמשתתפים התרשמו בצורה חיובית מהגליל, רק 39% הביעו התרשמות דומה לגבי הנגב. 21% מהמשיבים דיווחו על התרשמות שלילית מאזור הנגב לעומת 3% בלבד מהגליל. ההתרשמות השלילית והניטרלית משקפות אתגרים תדמיתיים המשפיעים על נכונות המעבר לדרום.

המחקר זיהה שינוי תפיסתי בעקבות אירועי 7 באוקטובר 2023:

- 45% מהמשיבים מעידים שהתפיסות שלהם השתנו בעקבות ה-7/10.
- 66% תופסים את הגליל כמקום מסוכן יותר מבעבר ויותר מהנגב.
- 31% מהמשיבים ציינו חוסר ביטחון, פחד או סכנה בהתייחס לגליל, לעומת 18% בלבד בהתייחס לנגב.

תדמיות ערי הנגב והגליל - נקודות חוזק

מה את/ה חושב/ת? / או מרגיש/ה כשאת/ה שומע/ת על...?
על אילו מאתגרים הבאים, לדעתך, מתאים לומר שיש בו...?

טיפוסי מעבר

המחקר זיהה חמישה טיפוסים מרכזיים של קהלי יעד פוטנציאליים למעבר לנגב ולגליל, המהווים יחד את 31% מהאוכלוסייה המוכנים לשקול מעבר לאזורים אלו:

1. נשמות חופשיות (10%) – מוכנות למעבר הן לנגב ובן לגליל

גברים (60%), צעירים יחסית (49% בגילאי 18-34), חילוניים (53%), שכירים (68%), רוב מאזור המרכז (42%)
ערכים מרכזיים: שוויון (40%), ממשל תקין (38%), ציונות (32%)
פרמטרים חשובים למעבר: שירות ותשתיות, הליכתיות, ביטחון

2. האקדמאים (16%) – מוכנות למעבר לגליל בלבד

נשים (53%), גילאי ביניים (45% בגילאי 35-54), אקדמאים (64%), מהצפון (39%) והמרכז (26%)
ערכים מרכזיים: ממשל תקין (43%), חינוך וידע (41%), שוויון (35%)
פרמטרים חשובים למעבר: תעסוקה, קהילתיות, בנייה מרווחת

1. אנשי המשפחה (5%) – מוכנות למעבר לנגב בלבד

נשים (58%), צעירים יחסית (46% בגילאי 18-34), מסורתיים (46%), שכירים (79%), הורים לילדים (54%), רוב מאזור הדרום (58%)
ערכים מרכזיים: חינוך וידע (50%), ממשל תקין (46%), זכויות אדם (42%)
פרמטרים חשובים למעבר: תעסוקה, קהילתיות, ביטחון
מאפיינים בחוסן קהילתי גבוה

2. צעירים חסרי מנוח (34%) – מוכנות למעבר אך לא לנגב ולגליל

נשים (59%), צעירים (50% בגילאי 18-34) חילוניים (51%), שכירים (74%) בעיקר מהמרכז (36%) והצפון (24%)
ערכים מרכזיים: חינוך וידע (44%), ערבות הדדית (41%), ממשל תקין (32%)
פרמטרים חשובים למעבר: שירות ותשתיות, קהילתיות, תעסוקה

3. השמרנים (35%) – לא שוקלים מעבר כלל

גברים (55%), מבוגרים יותר (37% בגילאי +55) חילוניים (50%), שכירים (63%), נשואים (67%) בעיקר מהמרכז (39%)
ערכים מרכזיים: חינוך וידע (36%), ממשל תקין (36%), ערבות הדדית (31%)

פרמטרים חשובים למעבר: תעסוקה

מאפיינים בחוסן קהילתי גבוה

חוסן קהילתי

המחקר בחן את רמת החוסן הקהילתי של המשתתפים באמצעות מדד CCRAM. נמצא כי:

- השוקלים לעבור לנגב ולא לגליל מדווחים על חוסן קהילתי גבוה (3.39 מתוך 5)
- אלו שלא שוקלים מעבר כלל מדווחים גם הם על חוסן קהילתי גבוה יחסית (3.33)
- השוקלים מעבר לשני האזורים או לגליל בלבד מדווחים על חוסן נמוך יותר (2.87 ו-2.98 בהתאמה)

הזדמנויות ואתגרים

פיתוח הנגב והגליל מחייב התמודדות עם אתגרים בתחומי החיים השונים, לצד העלאת המודעות ליתרונות האזורים הללו, במיוחד בתחום הקהילתי. בעוד שהגליל נהנה מתדמית חיובית יותר ומאטרקטיביות גבוהה יותר עבור מתעניינים, הנגב דורש שיפור משמעותי בתפיסות הציבוריות כדי להפוך לאזור אטרקטיבי יותר.

יזמות משנות מציאות

בואו יחד, נהפוך את החזון למציאות!

יוזמות משנות מציאות במרכזים החדשים של ישראל

הפיתוח של הנגב והגליל לאזורי ביקוש אטרקטיביים תעשה באמצעות סדרת יוזמות ברמה הלאומית והאזורית. יוזמות אלו:

- מתבססות על שילוב בין המגזר הממשלתי, העסקי והאזרחי;
- פונות לטפל בכל היבט של איכות החיים, בהתאם לאוכלוסיות השונות ולצרכיהן;
- מחברות באופן רציף ומשלים מהלכי בתכנון, רגולציה, תמריצים והקמת תשתיות ומוסדות;
- מחברות תהליכים מלמעלה למטה (Top-Down) לבין צעדים הדורשים תכנון וקידום מהשטח (Bottom-Up);
- יוצרות מסגרת סדורה החוזרת על עצמה בכל אזור או עיר ומאפשרות יישום רעיון גדול ומורכב, באמצעות פעולות פשוטות ומעשיות;
- נשענות על הכרעות עקרוניות-תפישתיות - אשר בעיקרן אינן מחייבות הוצאה תקציבית משמעותית מידית, אלא קובעות כיוון ודרך; ועל צעדים, המחייבים השקעה כספית משמעותית - ממשלתית לצד חוץ ממשלתית.

מדיניות

התחייבות ממשלתית ארוכת טווח

יעגון התחייבות ממשלתית במסגרת החלטת ממשלה, אשר תגדיר את הקמת שני מרכזים חדשים בישראל כמטרה אסטרטגית. במסגרת ההחלטה יוקם צוות ייעודי לעדכון התוכניות האסטרטגיות הרלוונטיות, לבחינת תיקון תוכניות מתאר ארציות במסגרתן ייקבעו יעדי אוכלוסייה ולביסוס מנגנונים ממשלתיים לתכנון, ניהול, בקרה ותקצוב של יישום החלטת הממשלה והתוכניות הנגזרות ממנה.

מנגנונים ממשלתיים ליישום

- הגדרת משרד או הקמת רשות ממשלתית במסגרת אחד משרדי הממשלה (עדיפות למשרד ראש הממשלה), להם יוקנו הסמכויות והמשאבים הנדרשים לניהול, תכלול ותיאום עבודת הממשלה לקידום ולפיתוח המרכזים החדשים. המנגנון הממשלתי אשר ייקבע, יהיה אמון בין שאר הדברים על הנושאים הבאים:
 - קידום תכנון אסטרטגי וסטטוטורי, מרחבי ואזורי;
 - ייזום, תכנון וביצוע פרויקטים אסטרטגיים בתיאום עם משרדי הממשלה הרלוונטיים;
 - תיאום בין גופי הממשלה, המעורבים בתהליכי התכנון והפיתוח;
 - חיבור גורמים מהמגזר העסקי ומהמגזר האזרחי;
 - איסוף וניתוח מידע אזורי על בסיס המרחבים התפקודיים וביצוע בקרה על היישום.
- הגדרת מנגנון לאישור תוכניות אזוריות, שעל בסיסן יוקצו חבילות פיתוח אזוריות. מוצע כי המנגנון יהיה סטטוטורי ובהתאם לכך, הרכבו, סמכויותיו ודרכי פעולתו ייקבעו במסגרת הסדר סטטוטורי.
- ביסוס מעמד סטטוטורי למרחבים התפקודיים (חבלי הארץ) וביסוס המשפטי והמוסדי ככלי קיבול להקצאה תקציבית (בדומה למודל אשכולות אזוריים במסגרת עדיפות לאומית).

מנגנונים תקציביים

עיון תקציבים במסגרת תקציב המדינה, למימוש התוכנית ויעדיה, לצד ביסוס מנגנוני תקצוב במודלים שונים לשיתוף גורמים פרטיים.

עלות התוכנית מוערכת ב 220 מיליארד ש.

תכנון – עדכון תוכניות אסטרטגיות לאומיות

יש לעדכן את התוכניות האסטרטגיות הלאומיות בתכנון מרחבי ובתחומי החיים השונים, בהתאם ליעדי האוכלוסייה הדרושים לביסוס הנגב והגליל כאזורי ביקוש וכמרכזי חיים משמעותיים במדינת ישראל.

במסגרת זאת, יש לעדכן את התוכנית האסטרטגית לדיור לשנת 2050 על כל פרקיה, כחלק מהתוכנית האסטרטגית החדשה לשנת 2050 שמוביל מינהל התכנון, במטרה לעמוד ביעדים של 3.5 מיליון תושבים בנגב (נפת באר שבע) ו-4.5 מיליון תושבים בצפון (נפת חיפה ומחוז הצפון), וכן תוכניות לאומיות בבשאר תחומי החיים. במידת הצורך, יש לעדכן את תוכניות המתאר הארציות ובעיקר את תמ"א 35 (ניתן להכין תוכנית חדשה "תמ"א 100")

מיזמים לאומיים

- א. **תשתיות תחבורה** – הקמת שדה תעופה בינלאומי משלים לנתב"ג, רשת הסעת המונים מתקדמת המקשרת ביעילות בין מוקדים עירוניים במטרופולין לליבה המטרופולינית ובינה לבין המטרופולינים האחרים בישראל, תשתית לוגיסטית בין מדינות האזור ומארג מסילות מטעינים ומסופים, רשתות תחבורה ציבורית ותחבורה רכה בערים ובמרחבים התפקודיים.
- ב. פרישת **התשתיות המשלימות** הדרושות לפיתוח בהיקף מתאים ליעדי האוכלוסייה ובאופן המקדים את האכלוס ומאפשר אותו (ולא כתנאי לגידול האוכלוסייה) – מים, ניקוז, ביוב, אנרגיה, תקשורת וכן הלאה – כולל תשתיות אנרגיה מתחדשת ואגירה שיאפשרו לייצר מרחבים מאופסי אנרגיה בנגב ובגליל ולמסד בהם קלאסטרים תעשייתיים לפיתוח טכנולוגיות בתחום האנרגיה.
- ג. הקמת **מנועי צמיחה כלכליים ותרבותיים** לפיתוח התעסוקה האיכותית ואיכות החיים – תשתיות בריאות, מוסדות תרבות ופנאי גדולים, מוסדות השכלה ודיור לסטודנטים, מוסדות טכנולוגיים ותומכי יזמות בענפי תעשייה אסטרטגיים (על בסיס התמחויות אזוריות), השלמת מהלך מעבר צה"ל לנגב.
- ד. האצת **הסדרת ההתיישבות הבדואית** ופיתוח היישובים הבדואיים המוסדרים ומהלכים משלימים לפיתוח בחברה הערבית.

חבילות פיתוח

חבילת הפיתוח האזורית הינה מודל להקצאת משאבים משמעותית לצרכי פיתוח, הממוקדת בעיר ובמרחב התפקודי שלה (חבל הארץ הנשען על העיר), במטרה להביא לקפיצת המדרגה הנדרשת במכלול תחומי החיים בהם, להופכם לאזור ביקוש ולייצר צמיחה דמוגרפית וכלכלית משמעותיים בהתאם ליעדים הלאומיים (ר' הרחבה בהמשך).

יזמות משנות מציאות- פירוט

נושא	יזמות	תקציב ל-10 שנים (במיליוני ₪)
התחייבות ממשלתית	עיגון התחייבות ממשלתית (חוק או החלטת ממשלה) לתכנון, לקידום ולמימוש ביסוסם של שני מרכזי חיים חדשים בישראל.	
מנגנונים ממשלתיים ליישום	הרחבת סמכויות ומשאבים למשרד או רשות ממשלתית (למשל, משרד רו"מ או משרד פיתוח הנגב והגליל) כמנגנון ניהול, תכלול ותיאום עבודת הממשלה לקידום ולפיתוח המרכזים החדשים: - תכלול, תיאום ובקרה בין כלל גורמי הממשל, הרשויות המגזר העסקי והציבורי - ייזום ועידוד יזמות לאומיות לקידום הנגב והגליל בתחומי החיים השונים - גיוס משאבים ויצירת שותפויות - איסוף וניתוח מידע אזורי על בסיס המרחבים התפקודיים וביצוע בקרה לפי מדדים מוגדרים. הגדרת מנגנון לאישור תוכניות אזוריות, מכוחן יוקצו חבילות פיתוח אזוריות. מוצע, כי המנגנון יהיה סטטוטורי, ובהתאם לכך הרכבו סמכויותיו ודרכי פעולתו, ייקבעו במסגרת הסדר סטטוטורי. ביסוס מעמד סטטוטורי למרחבים התפקודיים וביסוסם כפרמט להקצאה תקציבית (בדומה למודל אשכולות אזוריים במסגרת עדיפות לאומית). תיקון מודל הטבות המס ליצירת התמריצים המקסימליים למגורים בערי מטרופולין (חיפה ובאר-שבע) ולאחריהן, בערים אזוריות גדולות וכן הלאה.	1,000
תכנון - עדכון תוכניות אסטרטגיות לאומיות	התכנית האסטרטגית המרחבית 2050 - - עדכון התוכנית האסטרטגית לשנת 2050 של מנהל התכנון - על כלל פרקיה, בהתאם ליעדי האוכלוסייה האסטרטגיים. - עדכון תוכניות מתאר מחוזיות ועירוניות בהתאם לגבולות המרכזים החדשים (הנגב - נפת באר שבע, הגליל - מחוז צפון ונפת חיפה), להתאמה ליעדי אוכלוסייה בחבלי ארץ ובערים: מעל מיליון תושבי בערי מטרופולין - בבאר שבע ובגוש חיפה-קריית; - מעל 250 אלף תושבים בערי מטרופולין משניות - עפולה, גוש נצרת, כרמיאל, עכו, דימונה ונתיבות. עדכון והתאמת תוכניות אסטרטגיות לאומיות בתחומי החיים השונים ליעדי האוכלוסייה הנדרשים למימוש ביסוס הנגב והגליל כמוקדי ביקוש משמעותיים וכמרכזי חיים במדינת ישראל לרבות: - תכנית לאומית להתאמת שירותי הבריאות למאה ה-21 ובמסגרת זאת: השוואת שירותים בין המרכז לנגב ולגליל על בסיס העקרונות שאומצו במסגרת תמ"א 49, אימוץ המלצות הוועדה של משרד הבריאות משנת 2022 לצמצום פערים (400) - תוכנית לאומית לחיזוק החקלאות ויישומה: חיזוק האכיפה, תמיכה בתיעוש חקלאות, תכנון מתאר מחוזי לחקלאות, הקמת המכון לביטחון תזונתי וקידום פעולות המייצרות ביטחון לאומי במזון (1000)	100

	- תכנית לאומית להגנה ולשיקום בתי גידול ומסדרונות אקולוגיים: חיזוק האכיפה, תחזוקת שמורות ומסדרונות ושיקום בתי גידול מופרים (100)	
40,000	הקמת שדות תעופה משלימים בבבטים ו/או ברמת דוד כולל התאמות נדרשות על ידי משרד הבטחון בניהול המרחב האווירי ובהיבטי בטחון לאומי אחרים, שיאפשרו את הפרויקט.	מיזמים לאומיים
80,000	הקמת מערך הסעת המונים מטרופוליני (לפי סדירות קדימות וחשיבות יורד): - מסילת רכבת כבדה ב"ש-דימונה (הרחבה ושדרוג לפי תוכנית) - מסילת רכבת כבדה חיפה-טבריה (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - מסילת רכבת קלה ב"ש-ליקית-מיתר (ביצוע) - מסילת רכבת קלה חיפה-נצרת (ביצוע) - מסילת רכבת כבדה ת"א-ב"ש (הרחבה לפי תוכנית) - מסילת רכבת כבדה "השדרה": עתלית – לב המפרץ (תכנון מפורט וביצוע) - קו מטרונת שדרות-נתיבות-ב"ש (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת ירוחם-דימונה-ב"ש (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת "מנהרות נצרת" ציפורית-נצרת-עפולה (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת ממנוהר "עוקף טבריה" צמח-פורה-טבריה עילית (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת בית קמה-רהט-ב"ש (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת אשכול-אופקים-ב"ש (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת "גליל מערבי" גוש ירכא-כברי-מעלות-כרמיאל-סח'נין-שפרעם (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - קו מטרונת ערד-שווקת (תכנון מתארי ומפורט וביצוע)	
40,000	הקמת מסילות ארציות: - מסילת רכבת כבדה כרמיאל-קריית שמונה (ביצוע לפי תוכנית) - מסילת רכבת כבדה דימונה-אילת (רה-תכנון וביצוע) - מסילת רכבת מטענים חצור-מער' טבריה-ציפורית (תכנון מתארי ומפורט וביצוע) - מסילת רכבת כבדה עוקפת באר שבע (גורל-בקעות באר שבע-נאות חובב)(תכנון מתארי ומפורט וביצוע)	
250	הקמת או הרחבת מסופי מטענים ומרכזים לוגיסטיים רכבתיים: - הקמת הנמל היבשתי ישראל-ירדן במעבר בית שאן ומתחמי תעשייה ולוגיסטיקה בינלאומיים על בסיסו ומסילת רכבת בית שאן-ירדן (אירביד) (תכנון מפורט וביצוע) - מסופי דימונה, נתיבות ונעם, שגב שלום, נהר הירדן, גורל, מעבר ג'נין, ציפורית, חצור הגלילית. - נמל יבשתי	
25,000	תכנון וביצוע מיזם תעלת הימים ופיתוח מיזמי אנרגיה, תחורות ונוף על בסיסה, כולל מקווי מים גדולים במרחב מטרופולין באר שבע.	
350	פיתוחם של "עמקי מימן" בנגב המזרחי ובאילת וקווי רכבות מונעות מימן במרחב הנגב	
10,000	הסדרת ופיתוח יישובי הפזורה הבדואית (בהיקף של לפחות 80% מהשטח התפוס שאינו מיועד להתיישבות עד 2048) לרבות: - הגדרת רשויות מוניציפאליות אחראיות לאזור (כולל בחינת הרחבת תחומי שיפוט של ערים אזוריות במודל מוניציפאלי המאחד עיר וישובים כפריים תחת רשות אחת, תוך שימור זהותם ועצמאותם של כל היחידות בתוכה) - הסדרת סכסוכי בעלות בקרקעות על ידי הרחבת סמכויות ומשאבי רשות הבדואים, שיתוף המגזר הפרטי ופתיחת "קרקעות תמורה" באתרים מוגדרים לצורך חיזוק התמריצים לחתימת הסכמים בין התובעים למדינה - הסדרת מגורים לא מוסדרים, לאחר הסכמים על בעלות, על ידי חיזוק האכיפה והקצאת פתרונות דיור מלאים ביישובים הבדואיים המוכרים. - תמיכה והאצה של פיתוח הרובע הבדואי העירוני האל-שבטי (ללא שיוך משפחתי מוגדר) אל בואדי (בישוב אבו-תלול)	

	- הרחבה והעמקה של מסד המידע הסוציו-דמוגרפי בחברה הבדואית והמאבק בתופעת הפוליגמיה - הקמת ופיתוח יישובים במבואות ערד ובמבואות דימונה (שאושרו בהחלטות ממשלה) - הקמת מנועי צמיחה לצורך מימון הפיתוח המואץ, בתוכם: - פיתוח אזור התעשייה המרחבי אג"ת (כביש 31) - מפעל בטון לאומי במחצבת ענים מתקני לוגיסטיקה גדולים הנסמכים על שד"ת לאומי משלים בנבטים.	
9	תכנון מתארי של ערי צמיחה חדשות – ערים אזוריות קטנות, חדשות או הרחבת ועיבוי מוקדים קיימים, בדגש על יצירת מוקדים מרחביים חדשים באזורי ספר ובחבלי ארץ ללא מוקד דומה -ברמת נגב, בערבה ובגולן; תחילת פיתוח הערים ייושם בטווח הארוך, לאחר 2040.	
1,000	הקמת בית חולים חדש בבאר שבע (בי"ח פרס)	
7,000	העתקת מוסדות ומתקני עוגן לאומיים לנגב ולגליל, בתוכם: - מש"אות לאזור התעשייה ציפורית והרחבת מכון לשם של רפא"ל - מימוש החלטת הממשלה להקים אוניברסיטה על בסיס מכללת תל-חי ומכון מיג"ל בגליל המזרחי - הקמת מוסד אקדמי נוסף בנגב - העתקת מכון וולקני לנגב המערבי - הקמת מכון ספורט לאומי נוסף (שלוחה של מכון ווינגייט) בנגב - הקמת מפעל מודל ומכון ייצור מתקדם דרומי בדימונה או באר שבע	
1,500	השלמת מהלך מעבר צה"ל לנגב ופיתוח כלכלי על בסיס היחידות העוברות: השקעות בתשתיות רכות ויצירת מגורים וסביבת מגורים מושכת לצעירים וזוגות, שכונות עירוניות וכפריות לקצינים וכיוצ"ב	
13,500	הקצאה תקציבית ל-15 חבלי ארץ בנגב ובגליל, במטרה להביא לקפיצת המדרגה הנדרשת, במכלול תחומי החיים בחבלי הארץ (ר' הרחבה בהמשך)	חבילות פיתוח אזוריות
219,359	סכום משוער ל-10 שנים	

מודל חבילות הפיתוח האזוריות

מרחב תפקודי הוא היחידה הגיאוגרפית הכוללת עיר אזורית וסביבה כפרית הנשענת עליה, ומכונה במסמך זה "חבל ארץ". תכניות אזוריות שבהכנה בימים אלו יגדירו את חבלי הארץ כך שיהוו את היחידה הקולטת לחבילות פיתוח. הנחת היסוד היא כי לשם פיתוח מיטבי ושגשוג נדרשת דרך פעולה סדורה ועקבית, המבוססת על אסטרטגיה ותכנון ברורים. בהתאם לכך, תוקצה לכל חבל ארץ "חבילת פיתוח" המהווה מסגרת תקציבית כוללת, מבוססת תכנון אסטרטגי (תכנית אב), המיועדת לפיתוח מכלול מיזמים בתחומי חיים שונים בהתאמה למאפייניו הייחודיים של כל חבל. ההערכה הנוכחית היא כי בנגב ובגליל ישנם 15 חבלי ארץ להם ניתן להקצות חבילות אזוריות.

חבילות הפיתוח יכללו מיזמים ופעולות מגוונים, החל ממיזמים חוצי גבולות מוניציפליים – מנועי צמיחה ועוגנים אזוריים המבוססים על נכסים ייחודיים בני קיימא, ועד למיזמים במרחב העירוני הכולל גם את מרחב השכונה והיישובים הכפריים הסובבים את העיר והנשענים עליה. חבל ארץ מהווה את היחידה בתוך אשכול הרשויות, בה מתנהלים חייו של התושב על כלל מרכיביהם, והוא סובב ונשען על מרכז עירוני חזק המתפקד כלילת החבל. הערים המרכזיות בחבל הארץ עשויות לעמוד בפני עצמן או לתפקד כמרכז עירוני המורכב ממספר רשויות עירוניות או מקומיות. צמיחת החבל כמכלול היא המנוע ליצירת ביקושים למגורים, להשקעות, לתעסוקה ולשירותים.

אשכול הרשויות יקבל לידיו ויפעיל את החבילות ברובד האזורי וכמו כן, יתכלל את שיתופי הפעולה הנדרשים בין הרשויות והשחקנים הרלוונטיים האחרים במרחב. בשלב הראשון תתקצב הכנת תוכנית אסטרטגית אזורית לכל אשכול, ולאחר מכן יוגש תקציב למימוש היוזמות והמיזמים שיוגדרו בה. היוזמות יתבססו ברובן על נכסים אזוריים בני קיימא, היכולים להפוך למנועי צמיחה, רצוי עם חיבורים למגמות בינלאומיות, במטרה לייצר באמצעותם צמיחה כלכלית אזורית מכלילה. תכנית היישום האזורית תכלול, בין היתר, המלצות להליכי תכנון נדרשים, מנגנוני מימון, ופיתוח תשתיות ומנועי צמיחה כלכליים-חברתיים סביב הנכסים האזוריים, במטרה למצות את הפוטנציאל שלהם. תקצוב החבילה יהיה מותנה בקיומן או בקידומן בעדיפות גבוהה של תשתיות אזוריות או מקומיות, וביכולת להוצאתה לפועל ולא פחות מכך ביכולת השחקנים הנוגעים בדבר לשתף ביניהם פעולה. בנגב ובגליל ישנם כ-15 חבלי ארץ להם ניתן להקצות חבילות אזוריות, כאשר רוב חבלי הארץ חופפים לאשכולות הרשויות. אשכולות גדולים במיוחד, כמו נגב מזרחי, כנרת-עמקים וגליל מזרחי, מכילים מספר חבלי ארץ. גלעני המטרופולינים כוללים את עיר הליבה וגוש הערים וסביבתם הקרובה (כגון באר שבע וגוש חיפה-קריית) שיוגדרו כחבלי ארץ מטרופוליניים לצורך הקצאת חבילת צמיחה אזורית.

מאחר ומתקיים מדרג תפקודי בתוך המטרופולין, בין ערים בעלות חשיבות אזורית גדולה לבעלות חשיבות אזורית קטנה מהן, גם חבילות הפיתוח לא יהיו שוות בגודלן. מעבר לכך, יש לבצע התאמה בין יעדי אוכלוסיית העיר (וחבל הארץ שלה) לבין המשאבים המושקעים בה, כך שחבילה גדולה יותר תוקצה על מנת לאפשר צמיחתה של עיר גדולה יותר. לכן, מוצע כי גודלן של החבילות יהיה מדרגי, בהתאם לתפקודן:

- חבילה מלאה - 100% - לעיר מטרופולין עם יעד מעל מיליון תושבים (באר שבע או גוש חיפה)

- חבילה גדולה – 40% - לעיר אזורית גדולה עם יעד מעל 250 אלף תושבים (למשל, דימונה או עפולה)
- חבילה בינונית – 30% - לעיר אזורית בינונית עם יעד מעל 125 אלף תושבים (למשל, ערד או טבריה)
- חבילה קטנה – 15% - לעיר אזורית קטנה עם יעד מעל 75 אלף תושבים (למשל, ירוחם, בית שאן).

מרכיביה של חבילה בגודל של 100% מוצע להלן. חבילה קטנה מכך, תקטין את היקף המשאבים לכל סעיף אופן יחסי, למשל, אם בחבילה לעיר מטרופולין מוצעת השקעה בתשתית מסוימת של 100 מל"ח, מוצע להקצות 40 מל"ח לתשתית דומה בעיר אזורית גדולה (המקבלת "חבילה גדולה") או 30 מל"ח לעיר אזורית בינונית וכן הלאה.

להלן, יוצג מודל מוצע לחבילת פיתוח אזורית בונכללים מיזמים במכלול תחומי החיים. מובן, כי מימוש הסעיפים יבוצע בהתאמה לצרכיו ומאפייניו הייחודיים של כל אזור שיזוהו בעבודת תכנון אסטרטגי מוקדמת. בהתאם לתכנון זה, ניתן ורצוי לבצע התאמות תקציביות פרטניות עבור כל חבל ארץ, למשל, הגדלה יחסית של ההשקעה בהסעת המונים על חשבון פיתוח תיירותי, במידה וכך סבורים המתכננים ונציגי הציבור של חבל הארץ. לצד זאת, רצוי כי המודל המוצע להלן ישמש מסגרת מנחה, שגמישותה מוגבלת, עבור התוכניות האסטרטגיות השונות, על מנת שלא לאבד את המטרות הלאומיות המובילות בחשיבותן ולאפשר עמידה ביעדי האוכלוסייה.

ניתוח המרחבים התפקודיים שבוצע ברקע מסמך זה מצביע על קיומם של 8 בגליל ו-7 בנגב. בהתאם, מוצע להקצות 15 חבילות פיתוח ביחס ההשקעה הנ"ל.

מרכיבי חבילת הפיתוח האזורית

- פיתוח מרקמים עירוניים המרכיבים את המטרופולינים (בהיקף בהתאם למדרג העירוני של כל עיר, כפי שתואר לעיל) במגורים, בדגש התחדשות עירונית.
- פיתוח אזור תעסוקה מעורבי שימושים, מתחמי תעסוקה שיתופיים ואזורי תעשייה מרחביים.
- חיזוק מרכזי עיר תוססים מעורבים שימושים, שימור מבנים וזהות מקומית, אומנות רחוב, שדרוג המרחב הציבורי, תמיכה בעסקים קטנים והרחבת התיירות.
- חיזוק מוסדות תרבות, חינוך לתרבות, תרבות רחוב, פסטיבלים מקומיים וגרעיני אומנים.
- פיתוח קלאסטרים כלכליים והתמחויות על בסיס נכסים אזוריים והקמת מוסדות ותשתיות עוגן.
- פיתוח התמחותי תיירותית אזורית, הקמת מנהלת יעד, מיתוג ועיבוי תשתיות תיירות.
- עיבוי יכולות מוניציפאליות ואשכוליות לממשל אזורי.
- הרחבת שירותים חברתיים ושירותי ותשתיות ביטחון אישי.
- השכלה והכשרה מקצועית המחברות להתמחויות האזוריות.
- פיתוח תשתיות תחבורה ציבורית, תחבורה רכה, הליכתיות וחניה תת קרקעית.
- בינוי קהילה וחיזוק הזהות מקומית בשכונות קהילתיות.
- פיתוח סביבתי בפארקים, טבע עירוני, חיזוק החקלאות המקיימת והרחבת שימור הטבע בשמורות ובמסדרונות אקולוגיים.

מנגנון הקצאת חבילות פיתוח אזוריות:

- בשלב ראשון, יוקצה תקציב, עבור הכנת תכנית אב לכל חבל ארץ (במסגרת זאת, עיר הליבה והמרחב הסובב אותה והנשען עליה). תכנית אב זו, תובא לאישור גופי השלטון הרלוונטיים (מוסדות התכנון ומשרדי הממשלה הרלוונטיים).¹⁴
- בשלב שני, תגובש מתוך תוכנית האב והיעדים אשר נקבעו במסגרתה לפיתוח חבל הארץ, רשימת מיזמים אזוריים חוצי גבולות מוניציפאליים ומקומיים/רשותיים (עירוניים וכפריים) בתחומי החיים השונים¹⁵ הכוללים את מרכזי הערים, מרקם השכונות הוותיקות והקהילות.
- באופן זה, תגובש חבילת הפיתוח האזורית, אשר תהווה מסגרת תקציבית לתכנון, לפיתוח ולניהול המיזמים האזוריים.
- על מנת לאפשר הקצאת חבילות פיתוח באופן היעיל והמוותאם ביותר, מוצע לקבוע הגדרה מחודשת של גבולות האשכולות על פי חלוקה לחבלי ארץ כמרחבים תפקודיים אזוריים, לרבות האפשרות לפצל אשכולות גדולים או הקמת מנהלות ייעודיות לכל חבל תחת האשכול וקבלת החלטה לעניין הטמעת ערי המטרופולין במסגרת אשכול קיים או הקמת אשכול נפרד עבורו ועבור היישובים הסמוכים להן. כמו כן, מוצע לשקול כי ייקבעו מנהלות ייחודיות עבור מרחבי ספר דלילים באוכלוסייה המהווים מרחב תפקודי נפרד אך אינם מצדיקים הקמת מנגנון אזורי עצמאי או קבלת חבילת פיתוח מלאה.
- עבור מיזמים חוצי גבולות מוניציפאליים יוקצה התקציב למימוש בידי המשרד הממשלתי האמון על תחום החיים או לחלופין לידי גוף הניהול האזורי. בשלב זה, הצעתנו הינה, כי התקציב יוקצה למימוש בידי אשכולות הרשויות המקומיות, עבור פיתוח חבלי הארץ שבתחומם. נדגיש כי ככל שאשכול רשויות מקומיות, חולש על יותר מחבל ארץ אחד, הרי שיוקצו לו מסגרות תקציביות מותאמות לכל חבילת פיתוח.
- מיזמים שונים חוצים גבולות חבלי ארץ, בעיקר מנועי צמיחה הנוגעים להתמחות כלכלית אזורית, ויש לבצע שיתופי פעולה ממוסדים ביניהם לשם ניהול ההתמחות ופיתוחה היעיל (למשל, התעשייה הביטחונית בגליל מתפרשת לכל הפחות באשכול המפרץ וחפיפה, עכו-נהריה, כרמיאל, נצרת ויוקנעם – מערב הגליל).
- עבור מיזמים מקומיים/רשותיים – תבחן האפשרות להקצאתם ולמימושם בידי הרשויות המקומיות.
- גודל ותוכן חבילת הפיתוח יהיו מותאמים למדרג של כל חבל ארץ (על בסיס מעמדה של העיר האזורית - עיר מטרופולין, או עיר אזורית גדולה/ בינונית/ או קטנה – התקציב יהיה המשמעותי ביותר לערים הגדולות ביותר ולמרחבים התפקודיים שלהן).

¹⁴ במידה וכבר הוכנה תוכנית אב אזורית בשנים האחרונות, ניתן לתקצב רק עדכון שלה על מנת להתאימה למתודולוגיה המוצעת, להגדיר היטב את גבולות המרחב התפקודי ולדייק את הפרוייקטים הנדרשים.

¹⁵ מוצע לבצע פיילוט, במתווה האמור לעיל, למימוש הפרוייקטים שעלו מתהליך התכנון האזורי הכולל, בגליל המערבי.

מודל לחבילת פיתוח אזורית (חבילה מלאה - 100% תקצוב):

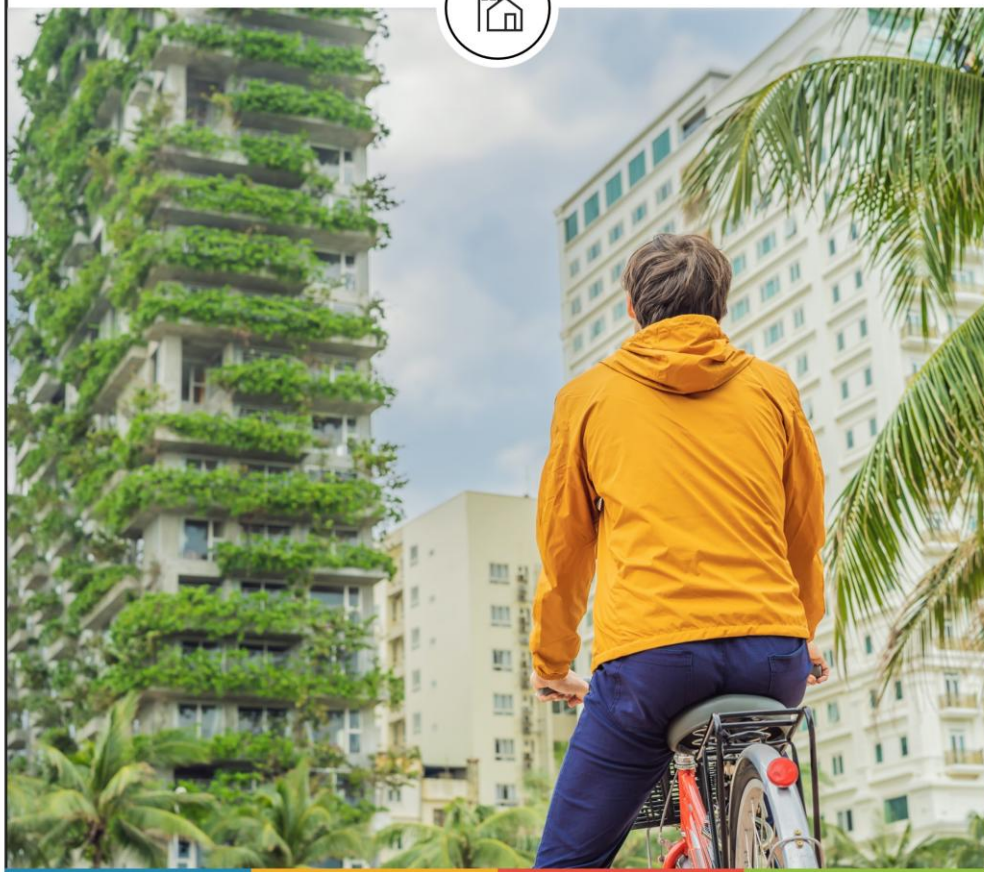
תחום	יזמות (מתקצב לפי חבילת פיתוח מלאה לעיר מטרופולין)	הערכת תקציב ל-10 שנים (מלש"ח)
מנגנונים אזוריים	הקמת ותקצוב מנהלות פיתוח אזורי – מומלץ כי יוקמו גופי ניהול לקידום אסטרטגיה אזורית, וזאת בהתאמה להגדרת המרחבים התפקודיים. בתוך כך, תבחן האפשרות להקים את המנהלות במסגרת האשכולות, כאשר בהתאם לגודל האשכול ולניתוח המרחבים התפקודיים, ייתכן שבאשכולות מסוימים גדולים תוקם יותר ממנהלת אחת. ¹⁶ מוצע, כי הקמת המנהלות האזוריות ותקצובן יותנו יתבססו על: הכנת ואישור תוכנית אב אזורית כוללת ותוכנית עבודה ליישומה לטווח 10 שנים לפחות (על בסיס התוכנית יוקצו תקציבי הפיתוח בחבילה האזורית, שתתאם לצרכיו הספציפיים של כל מרחב תפקודי). חיזוק מערך כח האדם במסגרת האשכולות, בהתאמה למימוש התוכניות האזוריות ובדגש על התחומים הבאים: תכנון, הנדסה, צמיחה כלכלית ודמוגרפית וכן כוח אדם ייעודי למימוש מיזמים רלוונטיים בתוכניות האזוריות.	50
עירוניות, התחדשות ומרכז עיר	הקמת או עיבוי מנהלת מרכז עיר: מבוססת על תוכנית עבודה מפורטת ל-5 שנים בשיתוף שחקנים מגוונים במרחב. הקמת משרדי מנהלת. שדרוג המרחב הציבורי – קפיצת מדרגה בחווית המבקרי ובאיכות פיזית ותפעולית (פיקוח, ניקיון, תחזוקה, ריהוט רחוב, תאורה, פחים, בטיחות ובטחון, הנגשה, אינטרנט אלחוטי, מצלמות רחוב, נטיעות וגינות כללי, עיצוב ואחידות בשילוט וכיו"ב). חיזוק זהות פיזית מקומית ייחודית דרך שיקום מבנים היסטוריים, פיתח אדריכלי ייחודי והקמת ציון דרך משמעותי (Landmark) ואומנות רחוב בפיסול, ציורי קיר ועוד. חיזוק העירוניות האינטנסיבית במרכז העיר – עידוד הקמת דירות בגדלים מגוונים והכנסתן לשוק השכירות, הגדלת היקף חדרי האכסון, הגדלת מספר חנויות, חנויות ציבוריים, הרחבת מדרכות, שבילי הליכה ואופניים, הסרת חסמים ומפגעים לתנועה ועוד. חיזוק תרבות הרחוב ומוסדות התרבות במרכז העיר – הפעלת אירועים, תמריצים לפעילות אומנים והקמת גלריות ומוסדות תרבות, פלייסי-מייקינג וכיו"ב.	100
	פיתוח המרחב הציבורי בפארקים עירוניים ומערכת שבילים ירוקים (שלד ירוק) (הקמה או פיתוח והרחבה).	100
	עידוד והאצת תהליכי התחדשות עירונית: הכנת תוכניות אב להתחדשות עירונית בכל עיר בנגב ובגליל, והכנת פרק אסטרטגי למימוש (כולל מקורות תקציביים, קרקעות משלימות, אמצעים "רכים" וכיו"ב). הקמת מנהלות התחדשות עירונית או עיבויין- הכפלת תקנים למתכננים ועובדים קהילתיים. הגדרת יעד לאומי ל-2040 למימוש התחדשות עירונית בהיקף 10% ממלאי הדירות הוותיקות בכל עיר בנגב ובגליל ו-50% מהן עד 2048 – 50%-90% בהתאמה בערים המצויות במרחב סיכון סייסמי גבוה. הגדרת מתחמי מפתח בני 250-500 יח"ד כל אחד, לפי תוכנית האב העירונית בכל עיר, והקצאת חבילת הטבות והקלות למימוש מואץ של התחדשות בטווח הקצר עד 2035: בעיר אזורית קטנה או גדולה – התחדשות לפחות 750 יח"ד סה"כ בתוך 2-3 מתחמים (1,500 בעיר בסיכון סייסמי גבוה). בעיר מטרופולין (חיפה ובאר-שבע) – התחדשות לפחות 5,000 יח"ד כ"א בתוך מספר מתחמים (ברים אלו ערכי הקרקע מאפשרים השגת יעדים גדולים בתקציב קטן יותר לכל יחידה). חבילת הטבות להתחדשות תכלול סובסידיה לכל יחידת דיור מתחדשת.	200

¹⁶ מוצע לבחון תיקון חקיקה, אשר יאפשר הקניית סמכויות למנהלות הפיתוח האזורי, התואמות את ניהול תהליכי הפיתוח האזוריים (לרבות האפשרות לשנות את מבנה האשכולות, אופן התאגדותם והוולונטריות שבהצטרפות אליהם)

	הקמת קרן התחדשות עירונית בנגב ובגליל ואיגום משאבים ממשקיעים ומתוכניות חיזוק ותוכניות רווחה ממשרדי ממשלה שונים, לטובת תמריצים ליזמים להתחדשות.	
50	האצת ושיפור הדיור: הגדרת תקן אדריכל עירוני בערים ללא תקן ותוספת 75%-100% בתקני בודקי תוכניות והרחבת אגפי ההנדסה העירוניים לייעול זיכרון אישור תוכניות והיתרים. חבילות תמריצים ליזמים להקמת יחידות קטנות ויחידות סמך, חניונים תת-קרקעיים ומתקנים לשימושים קהילתיים בפרויקטים של בנייה רוויה במתחמים נבחרים בערים. יצירת מסלולי שכירות ארוכת טווח וסיוע לסבסוד דיור להשכרה, בדגש על 200-300 יח"ד להשכרה במרכזי ערים. סיוע לעיריות בהקמת האבים למגורי צעירים ודיור במודלים שיתופיים במתחמי אינפיל במרכזי ערים, בהיקף 100-200 דירות קטנות כל אחד.	
25	תכנון ופיתוח שכונות קהילתיות עם יעדים מחייבים לדירות קטנות ותמריצים לדיור בהשכרה ארוכת טווח ומרחבים ותשתיות לשימוש קהילה (מחסני קהילה, מועדוני דיירים, האבים קהילתיים ומבני ציבור רב תכליתיים).	
65	משיכת תושבים חדשים וגרעיני יוזמה: הרחבת מערך הקליטה הדמוגרפית העירוני בתקני רכזים (70%=100 אחוזי משרה) תמיכה באיתור גרעינים, ליוויים עד לגיבוש מלא וקליטתם בקהילה בעיר או בכפר. חבילת תמיכה במיזמים עסקיים וחברתיים של הגרעינים ובשכר דירה לגרעיני צעירים ואומנים. סיוע וליווי איתור מקבצי מגורים למעבר גרעינים מרוכז ומענקים לקבוצות וליחידים במקצועות אסטרטגיים (תפקידים בכירים בהתמחות האזורית, מקצועות רפואה, הוראה, תרבות ועוד).	צמיחה דמוגרפית
50	חיזוק ופיתוח שכונות קהילתיות: מינוי רכז פיתוח קהילתי בכל שכונה (1,000-3,000 תושבים). הקמת פורום ("פרלמנט") תושבים מקומי והצמחת מנהיגות שכונתית. הקמת האבים קהילתיים וגיונות קהילתיות, מחסני ציוד קהילתי ומתחמים רב תכליתיים לשימושי הקהילה. הסרת חומות, גדרות ומפגעים ופריצת סמטאות ומשעולים כשלד ירוק שכונתי. הוספת תקנים חדשים והכשרה מקצועית של מחלקות שפ"ע עירוניות בדגש על תחומי: הגינון ושדרוג הפיתוח הנופי. תמיכה במיזמי פלייס מייקינג שכונתיים.	קהילתיות
100	מרכז תעסוקה אזורי – מע"ר מטרופוליני (ליבה), אזורי תעסוקה מרחביים ורובעי חדשנות (תכנון, פיתוח מגרשים ותשתיות, שיווק – בהתאם לצורך המקומי)	
50	חיזוק התמחות מבוססת נכסים אזוריים – פיתוח וקידום פרויקטים בתשתית, תמריצים וביכולות ארגוניות לקידום ההתמחות או הקלאסטר התעשייתי, לרבות: מענקים והטבות לחברות בתחום ההתמחות שיעתיקו פעילות לאזור, המותאמים היטב לצרכי החברות לרבות: תיעודי בהקצאות קרקע, מענקים, תמיכה בייצור ובמו"פ. גיבוש קהילת שחקנים (בתחומים מסוימים מכונות "קהילות חדשנות") המתמקדת בתחום ההתמחות ומייצרת רשת שחקנים מקושרת היטב, כנסים, מיט-אפים וכיו"ב. מנהלות המאתרות ומלוות יזמים דרך קמפיינים ובליווי אישי, בהקמת עסקים ובהשקעות ומייצרות "one-stop-shop" לייעול תהליך ההשקעה וההקמה. עבור התמחות אזורית בתחומי התיירות תוקם "מנהלת יעד" (DMO) שתפקידה לקדם שיתופי פעולה, להוביל פרויקטי תשתית (טיילות, חניונים, גידור, שיקום מבנים היסטוריים וכיו"ב) ולבנות מותג אזורי שלם כ"מכלול תיירותי". בניית מאגרי מידע נגישים, בתוכם מידע על אפשרויות נדל"ן באזור, תהליכי רישוי פשוטים, מענקים וסיוע אחר הזמינים ליזמים, כוח אדם ומשרות זמינים. חבילות תמריצים למשיכת הון אנושי, בתוכן מענקים לעובדים בעלי מיומנויות שיוזחו כחלק ממיקוד המאמץ וכצורך של ענפי ההתמחות האזורית, או מקצועות נדרשים לענפים יסודיים אחרים במרחב.	צמיחה כלכלית
35	הכשרות, השכלה ותשתיות מו"פ בתחום ההתמחות האזורית: הקמת או הרחבת מרכזי חדשנות המייצרים תוכניות אקסלרציה לסטרט-אפים ומחברים אותם למשקיעים ולשותפים. הקמת או הרחבת מרכזי מו"פ (ציבוריים, פרטיים או בשת"פ עם אקדמיה) עם מעבדות, שדות ניסוי ומתחמי הדגמה והטמעה ("מעבדות חיות" לפיילוטס מחוץ לתנאי המעבדה). תוכניות אקדמיות ייעודיות בתחומי ההתמחות האזורית	
30	התמרה (טרנספורמציה) דיגיטלית: הכשרות מקצועיות כלליות והשתלמויות לעובדים בוגרים (Lifelong learning).	

	חבילות ליווי ותמריצים להתמרה דיגיטלית - לבחירה בטכנולוגיות אפקטיביות לחברות ולרכישתן. הכשרות בידי המעסיק (On-the-job-training) - Near shore: יצירת מאגר מעסיקים ותוכניות אשר יכשירו עובדים בתחומי STEM בתמורה להתחייבות לעבודה בתום ההכשרה. מענקים למעסיקים עבור העסקת ג'וניורים ו/או אוכלוסיות המצויות בייצוג חסר במעגל העבודה בהם בני הגיל השלישי, חרדים, ערבים ועולים.	
100	אזורי תעשייה ותעסוקה: תכנון, פיתוח או הרחבה של אזורי תעסוקה מרחביים המשותפים למספר רשויות. תכנון ושיווק להגדלת גיוון והיצע המגשרים, תוך תמריצים ואכיפה להגדלת מימוש הפיתוח במגשרים משווקים. חיזוק מנהלות אזורי תעשייה או תעסוקה ויכולתן לספק שירותים משלימים, בהם תחזוקה ותברואה, פיקוח, ליווי יזמים בתהליכי היתר והנגשת מידע מלא למשקיעים. ייעול תהליכי הקצאת קרקע לתעשייה בדגש על יזמים מומלצים הפועלים בתחום ההתמחות האזורית. שדרוג פיזי וניהולי של אזורי תעסוקה בחזות, תשתיות תנועה, פינוי פסולת וחומ"ס, תאורה, אבטחה ובטיחות, תשתיות גז טבעי, מתקני הפקת אנרגיה מקומיים, ותשתיות תקשורת באיכות גבוהה. הקמת מתחמי תעסוקה טכנולוגית בתוכנם: מרכזי חדשנות, מתחמי משרדים שיתופיים, מרכזי "מיקרו-ייצור" (חללים לייצור בהיקף זעיר, לחברות קטנות או מתחילות).	
100	פיתוח מכלול תיירות: הקמת מנהלת תיירות אזורית (DMO). הקמת או שדרוג תשתיות תיירות (טיילות, דרכים נופיות, שילוט, גידור, מצפים וכיו"ב). תכנון ושיווק מתחמי אחסון מגוונים. הכשרת שטחים לאירועי ענק (פסטיבלים וכו') ומסלול תמיכה בהקמה ותפעול. תמיכה בדיגיטציה בתיירות – פלטפורמות מידע אזוריות.	תיירות
80	הקמת או הרחבת מוסדות תרבות ופנאי (תיאטראות, מוזיאונים, אולמות למופעים, אצטדיוני ספורט).	תרבות ופנאי
15	הקמת והרחבת גרעיני אומנים – ראו בפרק מרכז עיר תוסס.	
100	ביסוס מערכת חינוך אזורית איכותית באוריינטציה לתחומי ההתמחות האזוריים: פיתוח והטמעת תוכניות לימוד בבתי הספר היסודיים והתיכוניים כמו גם תוכניות עתודה, בזיקה להתמחות האזורית לרבות חיבור בין מערכת הלימוד לאקוסיסטם האזורי לקהילה המקומית ושילוב יזמים בתעשייה המקומית בתוכנית הלימוד. תוכניות אזוריות ללימודי STEM והכשרות Skills למאה ה-21. משיכת הון אנושי איכותי באמצעות גיבוש חבילות תמריצים. תמיכה בהקמת בתי ספר מזרמים מגוונים, כולל ניסיוניים ובינלאומיים.	חינוך
150	שדרוג שירותי הבריאות האזוריים והמקומיים לרבות: תכנון והקמה או הרחבה של מרכזי רפואה, הרחבת שירותים ומערכי רפואה בהתאמה חיזוק ושיפור מערכי הרפואה הקהילתית, אשפוז ביתי, רפואה מרחוק, שירותי פארא-רפואיים. הקמת מרכזי רפואה קדמיים במרכזי עיר או הרחבתם. פיתוח מערכי רפואה קהילתית, אשפוז ביתי ושירותי רפואה מרחוק, כולל הרחבת ושדרוג הכשרתם אחים ואחיות מומחים קליניים ועוזרי רופא. הרחבת שירותים רפואיים מתקדמים בבתי החולים האזוריים בהתאם ליעדי האוכלוסייה לאזור.	בריאות
100	תכנון אסטרטגי לפיתוח נופי ולשימור סביבה מותאם מקום לכל עיר וחבל ארץ. הרחבת פארקים וטבע עירוני וטיפוח קיימים. הקמת תשתיות לשימור וטיילות וחיזוק מערך האכיפה בשמורות וגנים לאומיים והרחבת שטח השיפוט לבתי גידול נוספים בסיוען ולמסדרונות אקולוגיים. הטמנת תשתיות חשמל או צמצום נוכחותם בנוף באתרים רגישים.	פיתוח סביבתי ונופי
1,500		

דיוור

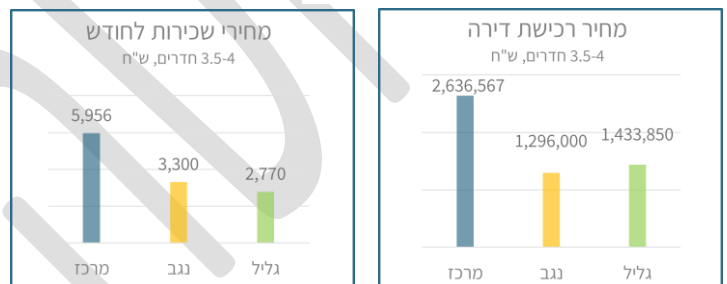
הקדמה

מרכזי חיים נבנים, מעל לכל, מתוך בחירתם של מאות אלפי אנשים לקבוע את מקום מגוריהם ולבצע את ההשקעה הגדולה בחייהם בערים המרכיבות מרכזים אלו. מכאן, שאלמנט הדיור הוא מרכיב קריטי בבניית המרכזים, אך לא רק בהיבט כמות יחידות הדיור, אלא גם באיכותן, ובמובן עמוק מכך: בחוויית המגורים הכוללת המוצעת לתושבים הקיימים והעתידיים בדירה ובסביבתה. כיום, מחירי הדירות והשכירות הנמוכים יותר בנגב ובגליל, בהשוואה לתל אביב, אינם מספיקים למשיכת מסה קריטית של אוכלוסייה להתגורר בהם, שכן הנגב והגליל אינם מעניקים מענה מספק בכלל התחומים המייצרים את איכות החיים הרצויה של תושבי מדינת ישראל. לכן, לצורך מיתון מחירי הדיור במרכז הארץ, קיים צורך מידי ליצור חלופות לאיכות חיים בנגב ובגליל אשר תובלנה להגדלת הביקוש לדיור בנגב ובגליל. תמונת המצב שתובא להלן, תבקש להציג את האתגרים המרכזיים מולם ניצב שוק הדיור בישראל.

תמונת מצב

שיעור ההוצאה על דיור נמצא במגמת עלייה.¹⁷ בעשור האחרון, עלו מחירי הדיור ברחבי הארץ בכ-77%, והישראלי הממוצע צריך לחסוך כ-157 משכורות (מעל 12 שנים) על מנת לרכוש דירה.¹⁸ מחירי השכירות עלו בין השנים 2010-2020 בכ-29%.¹⁹

מחירי הדיור לפי מרכזים

קיימים פערים משמעותיים במחירי הדירות בין מרכז הארץ לבין הנגב והגליל. בעוד שבשנת 2023 מחיר ממוצע של דירת 3.5-4 חדרים בנגב ובגליל עמד על 1,296,000 ש"ח ו-1,433,850 ש"ח בהתאמה, מחיר דירה דומה במרכז עמד על 2,636,567 ש"ח בממוצע. בעוד שבשנת 2020 גובה השכירות הממוצע של דירת 3.5-4 חדרים בנגב ובגליל עמד על כ-3,300 ש"ח ו-2,770 ש"ח בהתאמה, מחיר השכירות של דירה דומה במרכז עמד על 5,956 ש"ח בממוצע. **למגמה זו השפעה ישירה על יוקר**

¹⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מדד ומחירים ממוצעים משוק הדירות, נובמבר 2023.

¹⁸ חושב על פי מחיר ממוצע דירת 3.5-4 חדרים ביחס לשכר הממוצע במשק (ברוטו).

¹⁹ עיבוד לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2020)

המחיה ועל מוביליות חברתית – עליית מחירי הדיור באזורי ביקוש במרכז הארץ מדינה אוכלוסיות חלשות ומובילה להגדלת הפערים בין תושבי המרכז לתושבי הנגב והגליל.

הדבר נובע בין היתר מכך שמלאי יחידות הדיור בישראל הוא מהנמוכים ב-OECD (298 יח"ד ל-1,000 תושבים).²⁰ כיום ישנן בנגב כ-194,597 יח"ד בנויות ובגליל כ-684,538.²¹

כ-90% מהקרקע במדינת ישראל נמצאת בבעלות המדינה ויש לה שליטה גבוהה על תהליכי התכנון והביצוע. כיום מקודמות 3 תוכניות אב אזוריות בשלבים שונים בשיתוף משרד הבינוי והשיכון, מנהל התכנון והאשכולות, לאיתור נכסים אזוריים, להפיכתם למנועי צמיחה כלכליים וחברתיים.

בישובים הערביים שיעור המימוש של היחידות המתוכננות על קרקע פרטית נמוך ועומד על כ-30%-35% בממוצע. בו זמנית, גדל בצורה משמעותית המלאי המתוכנן על קרקע בבעלות המדינה לטובת חסרי דיור וחסרי קרקע למגורים ביישובים הערביים והדרוזים.

אתגר איכות חוויית המגורים הינו אתגר בכלל המדינה. תכנון מרחבי הדיור הינו, לרוב, באחריות ישירה של היזמים ובעלי הקרקע, המאפיינים ומייצרים את מרחבי הדיור והמחיה, לרבות קביעת גודל היחידות, והמפרטים התכנוניים והטכניים של יחידות הדיור עצמן ושל המרחבים המשותפים במבנה והמבנה, בהתאם לכוחות השוק, כדאיות כלכלית ואינטרסים שיווקיים. כתוצאה מכך, מרבית הדירות הנבנות כיום הן בנות 4-5 חדרים ובשטח ממוצע של כ-189 מ"ר לדירה.²² הדירות נבנות בשיטות בניה מקובעות ובטיפולוגיות קשיחות יחסית, שאינן מתחשבות במגוון הצרכים השונים בפועל של היירים בפוטנציאליים. על אף מאמצים לאחרונה מצד מנהל התכנון²³ נושאים אלו אינם מטופלים לעומק בוועדות התכנון וגם הליכי הרישוי הארוכים והקשיחים אינם מאפשרים גמישות על מנת להתאים לצרכים משתנים בתחום הדיור.²⁴ כל זאת, למרות שכמות הנפשות הממוצע למשק בית בישראל עומד על כשלוש, מה שמוביל למסקנה כי רבים יוכלו להסתפק בדירות קטנות ובמודלים אחרים מן המקובל.²⁵

²⁰ עיבוד לנתוני הלמ"ס OECD.

²¹ עיבוד לנתוני הלמ"ס.

²² דוח התפתחות ענף הבניה 2020 - התאחדות הקבלנים.

²³ הקמת "סטודיו IPLAN" הבוחן, בין יתר הנושאים, את טיפולוגיות הדיור ואת גודלן.

²⁴ למעט חובת דירות הקטנות מ-80 מ"ר בתכניות מתאריות - שאינו מספק מענה לזמינות דירות קטנות יותר.

²⁵ הדבר מתבטא באופן קיצוני במחוז ת"א, שם אחוז משקי הבית הקטנים (1-2 נפשות) עומד על כ-60%, בעוד שאחוז הדירות הקטנות עד 55 מ"ר עומד על 19% בלבד. ראו: דוח משקי בית של הלמ"ס 2019.

נקודות חולשה	נקודות חוזק	
157 מספר המשכורות שהישראלי הממוצע צריך לחסוך על מנת לדכוש דירה	92% נ- מהתושבים בישראל חיים בערים האיל ועירוניות היא המפתח להכפלת אוכלוסיית המדינה הרי שמדובר בנקודת חוזק משמעותית	90% נ- מהקרקע שייכת למדינה למדינה יש שליטה על ניהולה
77% שיעור העלייה במחירי הדירה ברחבי הארץ בעשור האחרון	3 תוכניות אב אזוריות בתהליכי תכנון מתקדמים לאיחוד נכסים אזוריים והפיכתם למנועי צמיחה	נ- 2.6 מיליון יחידות דיור מתוכננות בתוכנית האסטרטגית לשנת 2040, מלאי המכון להכפלת האוכלוסייה
29% שיעור העלייה במחירי השכירות בין השנים 2010-2020	עירוניות ואזוריות מדיניות התכנון מקדמת עירוניות ואזוריות יותר מבעבר	התחדשות עירונית מדיניות התכנון מקדמת התחדשות עירונית בפריפריה יותר מבעבר

מגמות

עירוניות

דוח של האו"ם בנושא העיור, מצביע על מגמה של גידול במספר הערים בעולם ובמספר התושבים בכל עיר.²⁶ כך, עד שנת 2030, 87% מאוכלוסיית העולם צפויה להתגורר בערים - 60% בערים בגודל של מעל חצי מיליון תושבים וכ-27% בערים עם פחות מחצי מיליון תושבים. **בישראל כ-92% מהתושבים חיים בערים. האיל והעירוניות היא קריטית ביכולת של ישראל להכפיל את אוכלוסייתה, זו חוזקה משמעותית.**

דור ה-Y ודור ה-Z

בני דור ה-Y מתחתנים בגיל מאוחר יותר ומביאים לעולם ילדים בגיל מתקדם יותר בהשוואה לדורות הקודמים. אורח החיים ועלויות הדירה, מאלצים רבים מבני דור ה-Y להמשיך ולהתגורר עם הוריהם. דור זה מאופיין בנטייה חזקה למגורים בערים הגדולות, הן בשל תחלופה מהירה של מקומות עבודה, נטייה צרכנית גבוהה, וקהילות אורבניות שמשמשות כמשפחה בתקופות ארוכות טרום-התמסדות. המשמעות עבור שוק הדירה היא העדפה לאורבניות. **בישראל, מקדישים עוז ותמר אלמוג בספרם העוסק בדור ה-Y פרק שלם לצמיחה המהירה של תל אביב, אותה הם מגדירים כערים של בני דור ה-Y.**

²⁶ UN, 2018, The World's Cities in 2018

דור ה-Y ולאחריו דור ה-Z מעדיפים יותר מבעבר להתגורר בדירות במבנים בעירוב שימושים בסביבה אורבנית. הם גרים בדירות קטנות יותר (ולפיכך רוב חייהם מתנהלים בחוץ), וכן בדירות שכורות. תפישת הבעלות הצרכנית משתנה עד שיש הטוענים כי תם עידן הבעלות, עם המעבר לעידן הכלכלה השיתופית. המרחב האורבני מספק את רוב הצרכים – עובדים, אוכלים ומבילים בחוץ. מכאן נגזר צורך בדיוור פונקציונאלי קטן, עם מרחבים ציבוריים של חיי קהילה. מגורי co-living מייצרים שטחים משותפים לחיי קהילה, חדרי ישיבות, חדר כושר, מועדון דיירים, גג אורבני וכדומה. הקושי הפיננסי להגיע לדיוור בבעלות, מעצים את המגמה.²⁷

בישראל נמצא שוק הדיוור השיתופי בשלבים ראשונים. בין הפרויקטים הבולטים הפעילים ואלו שנמצאים בשלבי יזום, ניתן למצוא את פרויקט "welcome living" בשכונה ג' בבאר שבע,²⁸ ופרויקט "Co-living" בנחלת בנימין בתל אביב.²⁹

עבודה וצריכה מהבית

העלייה במגמה לעבודה מהבית, מתחילה לשנות גם את שוק הנדל"ן. בניו יורק, לדוגמה, החלה הערייה לתת הטבות ליזמים שיבנו חללי עבודה משותפים במבני מגורים. מגמה זו, ככל שתמשך, משפיעה על העלייה בחשיבות של המגורים בשיקולי המיקום של משקי הבית.³⁰ **בישראל שוק חללי העבודה נמצא במגמת התרחבות, כאשר נפתחים מרכזים נוספים, כולל מלונות שנכנסים לתחום על מנת לספק את הביקושים הגוברים.³¹ העיר אילת זיהתה את המגמה והציעה לצעירים שעובדים מהבית, לעבור לגור בעיר, ליהנות משכר דירה נמוך בהשוואה למרכז ומחיי פנאי וקהילה תוססים.³²**

ערים חכמות

עיר חכמה היא עיר שמטמיעה במרחב הציבורי מערכות ICT מתקדמות. באמצעות השימוש בכלים טכנולוגיים, דוגמת חיישנים ורשתות תקשורת ניתן לייעל תהליכים עירוניים שונים דוגמת פינוי פסולת, צריכת אנרגיה, ניהול תחבורה, שמירה על הסדר הציבורי ועוד. הגדרות אחרות מרחיבות את היריעה ומייחסות חשיבות רבה להיבטים שונים נוספים דוגמת קיימות, הגנה על הסביבה, שיתוף ציבור בתהליכי קבלת החלטות מוניציפאליות ויצירת שקיפות. מקובל להרחיב את ההגדרה לעיר ש"בוחרת לעסוק בנושאים ציבוריים באמצעות פתרונות מבוססי טכנולוגיות מידע, בהתבסס על שלל בעלי העניין ועל שיתוף פעולה כלל עירוני. " היבטים אלו כוללים ממשל וניהול, כלכלה, תחבורה סביבה ומגורים.³³ **אילת נבחרה להיות אחת ממאה ערים באיחוד**

²⁷ בן שחר, תמיר, דור ה-Z פיתח את כלכלת השיתוף. מה יעשה דור הבינה המלאכותית?, גלובס, 2022.
אורפז, ענבל, תור ה-Y: הנתונים שלא הכרתם על דור המילניאלז הישראלי, דה מרקר, 2017.

²⁸ אתר הפרויקט 'welcome living' בבאר שבע

²⁹ פרויקט co-living בנחלת בנימין, תל אביב

³⁰ ליאור, גד, העבודה נכנסת הביתה, 2021.

³¹ לוי, דותן. "החלל מתרחב: מתחמי העבודה חוזרים לפרוח", כלכליסט, 2021.

³² פרסום לריילוקיישן לאילת

³³ הכנסת – מרכז מחקר ומידע, "ערים חכמות", 2016

האירופאי המובילות את תחום הערים החכמות.³⁴ בתל אביב, היבטי העיר החכמה מוטמעים באפליקציית "דיגיתל", המתמקדת בתושב (ולא בתשתיות). האפליקציה מנגישה לתושב מידע מותאם אישית מהעירייה, מקדמת השתתפות פעילה ועוד.³⁵ בחדרה, שכונת "רובע הים" צפויה להיות שכונה חכמה.³⁶

בנייה ירוקה טכנולוגית

כמחצית מצריכת חומרי הגלם בעולם, וכשליש מצריכת האנרגיה העולמית – מקורם במבנים. מטרת הבנייה הירוקה היא לצמצם את השפעת המבנים על הסביבה על ידי שימוש בידע ובטכנולוגיות, על מנת ליצור סביבה מקיימת. בנייה ירוקה מבוססת על שילוב של עקרונות תכנון אדריכליים לצד טכנולוגיות חדישות על מנת להגיע לצריכת משאבים מושכלת. בנייה ירוקה מתמקדת במספר היבטים מרכזיים ביניהם: חסכון בצריכה של אנרגיה עד כדי התנתקות מהרשת ואספקה עצמית של אנרגיה מתחדשת, חיסכון במים ע"י שימוש במים אפורים, אגירת מי גר מגגות הבתים וגיוון חסכני במים, שימוש יעיל בקרקע – צפיפות הבנייה, שימוש בחומרים ירוקים, מבוזזים ונגישים לאור ואוויר.³⁷

כיום אין בישראל תקנות שמחייבות בנייה ירוקה. עם זאת, קיים תקן המגדיר מהו "בניין ירוק". התקן, שנקבע בשנת 2005 ועודכן לאחרונה בשנת 2016, חל על מבני מגורים (חדשים ומשופצים), משרדים ותעשייה. כמו כן, בשנת 2015 הממשלה החליטה על תמיכה בבנייה ירוקה בעיר החדשה חריש.³⁸

מודלים להשכרה לטווח ארוך

כ- 29% ממשקי הבית בישראל מתגוררים כיום בשכירות. נתון זה נמצא במגמת עלייה כאשר בשנת 2008 עמד שיעור משקי הבית השוכרים בישראל על כ- 25% בלבד. בישראל פועלת החל משנת 2015 החברה הממשלתית "דירה להשכיר" ששיווקה עד היום כ- 16 אלף יחידות דיור.³⁹ תקופת ההשכרה המרבית לשוכר הנה 10 שנים. רבע מהדירות בכל פרויקט מושכרות במחיר מופחת של 20% ממחיר השוק לזכאי משרד השיכון.⁴⁰ ביולי 2022 אושרו הטבות לחברות שיקימו פרויקטים, שלפחות בחלקם מיועדים לשכירות ארוכת טווח.⁴¹

³⁴ אתר עיריית אילת

³⁵ אתר עיריית תל אביב, דיגיתל

³⁶ "חדרה תציג בכנס ערים חכמות באיחוד האמירויות", YNET, 2019.

³⁷ המועצה לבנייה ירוקה, מהי בנייה ירוקה, 2022

³⁸ החלטת ממשלה מס' 870, סיוע בהקמת העיר חריש, 2015.

³⁹ לוי, דותן, עם הקלות ליזמים – המדינה בונה על שכירות לטווח ארוך, 2022

⁴⁰ אתר החברה הממשלתית "דירה להשכיר"

⁴¹ גז, ליאור, "בעיכוב של חודשים: התוכנית לעידוד שכירות ארוכת טווח יוצאת לדרכך", YNET, 2022.

התוכנית האסטרטגית של מנהל התכנון לשנת 2040 כיוונה להכפלת האוכלוסייה במדינה וכך גם בצפון ובדרום. לפיה, מלאי יחידות הדיור המאושרות תכנונית (או מצויות בתהליך תכנון או סומנו כנדרשות לתכנון) עומדות על 585,000 בגליל ו-225,000 בנגב. לפי חישוב ממוצע של 3.1 נפשות לדירה חדשה, נוכח תחזית מימוש של כלל היחידות המתוכננות, צפויים לגור בצפון (כולל נפת חיפה) 3.6 מיליון תושבים ובנפת נגב 1.8 מיליון תושבים.⁴² יוצא מכך, שיש **פער בדיור מתוכנן – ביחס ליעדי ישראל 2048 – לאכלוסם של עוד 900 אלף תושבים בגליל ו-1.7 מיליון תושבים בנגב.**

כמה דונם צריך כדי להכיל את תוספת יח"ד והאוכלוסייה הצפויות? לפי עדכון מספר 4 של תמ"א 35, בערים גדולות ובינוניות הצפיפות הנדרשת הממוצעת היא כ-20 יח"ד לדונם (משתנה בהתאם לגודל העיר ואינטנסיביות השכונה).⁴³ באזור המרכז, לפי התוכנית האסטרטגית של ישראל לשנת 2040 צפויות להתווסף כ-1.3 מ' יחידות דיור. ניתן להניח שכחצי מהדירות יתווספו במסגרת עיבוי והתחדשות עירונית, ולכן בחישוב הצפיפות הנדרשת ניתן להסיק כי בגוש דן וסביבתו ידרשו עוד כ-30 קמ"ר נטו לדיור. תוספת כזו בתוך מרחב אינטנסיבי וצפוף במחוזות מרכז ות"א עלולה להוביל לגודש תשתיות, פגיעה בשטחים הפתוחים ובחקלאות.

בגליל (מחוז צפון ונפת חיפה), לפי התוכניות הקיימות והתוכנית האסטרטגית צפויות להתווסף 442,340 יח"ד במרקם עירוני, כחצי יתווספו בהתחדשות עירונית. כלומר תוספת של כ-11 קמ"ר נטו לדיור. בנגב לפי התוכניות צפויות להתווסף 159,497 יח"ד במרקם עירוני, כחצי מתוכן בהתחדשות עירונית. כלומר תוספת של כ-4 קמ"ר לדיור. לנגב ולגליל יש פוטנציאל להכיל שטח רחב יותר לבנייה ולפיתוח תשתיות שיתמכו ביחידות הדיור החדשות.

ביישובים הערביים שיעור המימוש של היחידות המתוכננות על קרקע פרטית עתיד לעלות עם השנים, ככל שתעבור הבעלות לדורות הבאים וככל שהביקוש לדיור יעלה. בתמונה הכללית ניתן לומר שבמחוז הצפון, המלאי התכנוני הקיים, מתאריך לפחות, עונה על האתגר של הכפלת האוכלוסייה. מנגד, ההתיישבות הבדואית במחוז הדרום אינה מסודרת דיה וספק אם המלאי התכנוני והמציאות התכנונית עונים על צרכי הגידול הטבעי של האוכלוסייה, הן ביישובים המוסדרים והן בהתיישבות הבלתי מוסדרת. כיום ניתן לזהות מגמת הגירה מיישובים אלה לערים יהודיות/מעורבות ויתכן שהיא גם תגבר, בלא קשר למלאי התכנוני הקיים ביישובי

⁴² לפירוט שיטת הניתוח ר' מסמך דיור מלא של מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל. בבסיס הניתוח והתחזית, חלוקת יישובים לאורגניים וקולטים. ישוב קולט הינו ישוב עירוני בעל יכולות צמיחה דמוגרפית משמעותיות. הנחת הצמיחה בישוב זה היא שמרבית היחידות המתוכננות (באופן מפורט, מתארי או אסטרטגי) יאוכלסו וכי היקף האוכלוסייה ייגזר ממספר היחידות בהכפלת ממוצע הנפשות למשק בית (האומדן לפי המגזר היהודי בהנחה שערבים המהגרים לערים יהיו בעלי מאפיינים דומים בצפיפות למשק בית). ישוב אורגני הינו ישוב כפרי וישוב ערבי כפרי או עירוני. יישובים אלו לא יקלטו אוכלוסייה מהגרת בהיקף בעל משמעות מחוץ לאזור (קרי, למשל, הגירה מהמרכז אל ישוב אורגני בגליל). מכאן, גידולם העיקרי יתבסס על ריבוי טבעי על פי המגמות המאפיינות כל מגזר (הניתוח נעשה לאוכלוסיות היהודית, מוסלמית, נוצרית ודרוזית). על פי מגמות התכנון כיום, אין צפי לפער בין יחידות הדיור המתוכננות לבין הגידול הטבעי ביישובים אלו.

⁴³ ניתן לראות בלוח 1 בתמ"א 35/4 <https://mavat.iplan.gov.il/SV4/1/99005181336/310>. ההתייחסות כאן היא ל-20 יח"ד לדונם, האפשרות האינטנסיבית בערים הבינוניות והאפשרות הרגילה בערים הגדולות

המקור, בגלל סיבות חברתיות-כלכליות אחרות. מלבד באזורי ספר מבודדים, במרחב הכפרי יש די עתודות דיור המאושרות תכנונית כיום, העומדות בתחזית להכפלת האוכלוסייה.

יעדים לשנת 2048

תנועת אור מציעה להוסיף בנגב, בנוסף למה שמתוכנן, כ-550,000 יח"ד רובם במרקם העירוני. בגליל מציעה תנועת אור להוסיף כ-250,000 יח"ד. כחצי מיחידות הדיור יתווספו במרקם בנוי, בתהליכי התחדשות עירונית. לכן, בגליל בסך המתוכנן והמוצע יתווספו כ-16 קמ"ר נטו לדיור, ובנגב כ-18 קמ"ר לדיור.

תמונת מצב

- בעשור האחרון עלו מחירי הדיור בכ- 77% ומחירי השכירות בכ- 29%.
- קיימים פערים משמעותיים במחירי הדירות בין מרכז הארץ לבין הנגב והגליל.
- מלאי יחידות הדיור בישראל נמוך בהשוואה בינלאומית.
- כ- 90% מהקרקע נמצאת בבעלות המדינה באופן שמעניק לה שליטה גבוהה על תהליכי התכנון והביצוע.

מגמות

- עירוניות
- דור ה- Y - עירוניות וארעיות
- עבודה וצריכה מהבית
- ערים חכמות
- בתים חכמים
- הזדקנות האוכלוסייה
- שינויים בתא המשפחתי
- בנייה ירוקה
- טכנולוגיות בנייה מתוחכמות
- דיור שיתופי
- התחדשות עירונית
- ייעול ודיגיטציה (E-GOV) של מערך התכנון והרישוי המקומי

ד י ו ר

תחזיות יעדים

- קיים פער בדיור מתוכנן ביחס ליעדי "ישראל 2048" - הפער שנדרש למלא ביחידות דיור מתוכננות סטטוטורית הוא כ- 250 אלף יחידות דיור בצפון (כולל נפת חיפה) וכ- 550 אלף יחידות דיור בנגב (נפת באר שבע), בנוסף למתוכנן בתוכנית האסטרטגית 2040.
- בהיעדר היצע מספיק - מחירי הדיור צפויים להמשיך לעלות.

עקרונות

- עדכון תוכניות לאומיות אסטרטגיות וסטטוטורית לפי יעדי דיוור שייצרו **מסה קריטית של אוכלוסייה** במרכזי החיים החדשים – לפחות 20% מאוכלוסיית המדינה בכל מרכז חיים.
- בכל הרמות - ארצי, מחוזי, אזורי ועירוני – **תכנון לפי יעדי אוכלוסייה אסטרטגיים** במקום לפי מתיחת מגמות קיימות.
- תכנון ופיתוח **ערים גדולות וחזקות**, כמרכזים מטרופוליניים (באר שבע וחיפה) או אזוריים המספקים שירותים ותעסוקה לסביבתן ומרכזות את עיקר תנופת הפיתוח.
- **ערים כמוקדים סביבם מתפתחים חבלי ארץ** הנשענים עליהן למירב הצרכים השגרתיים ולשם כך ירוכזו בהן עוצמות פיתוח בכל התחומים במגורים, מוקדי שירותים, מסחר ותעסוקה.
- **העצמת העירוניות בערים** – גודל אוכלוסייה, צפיפות, עירוב שימושים ובמיוחד **התחדשות עירונית**.
- **העצמת הכפריות במרחב הכפרי** הסובב אותן (בניגוד לפרבור) - חיזוק המרכיב החקלאי והתיירותי, שימור צביון מקומי פיזי ותרבותי.
- תכנון ופיתוח **מוצר המגורים יתייחס לכלל מרחב המחיה של התושב**, החל מיחידת הדיוור וכלה בשכונה ובקהילה המקומית.
- חיזוק **תמהיל הדיוור** כך שיחידות דיוור בגדלים מגוונים ובמודלים מגוונים של בעלות/שכירות יהיו נגישים לכלל קבוצות האוכלוסייה על צרכיהן השונים (על בסיס גיל, מגבלות פיזיות, תרבות או קבוצה חברתית ועוד).

יוזמות על

תכנון

- עדכון תוכניות מתאר ארציות ומחוזיות בהתאם לגבולות המרכזים החדשים (נפת באר שבע ומחוז צפון + נפת חיפה) לביסוס ולפיתוח מרחבים תפקודיים אזוריים (חבלי ארץ) ומרחבים תפקודיים מטרופוליניים.
- בחינת ההתכנות לעדכון גבולות סמכות הועדות המחוזיות בהתאם לגבולות המרחבים התפקודיים (מחוז דרום בגבולות נפת באר שבע הנוכחית; מחוז צפון בגבולות מחוז צפון הנוכחי בתוספת נפת חיפה); והקמת ועדות תכנון מרחביות המאחדות ועדות מקומיות קטנות ומתייחסות למרחב תפקודי אזורי בכללותו.
- חיזוק מחלקות הנדסה ברשויות עירוניות: הכפלת תקני בודקי תוכניות ותוספת תקנים לאדריכל ועוזר מהנדס עיר.
- הנחיית מנהל התכנון להכנת תוכניות מתאר בכל הרמות לפי הגדרת יעדי אוכלוסייה ולא על בסיס מתיחת מגמות קיימות. היעדים יוגדרו בהתבסס על תכנון אזורי מטרופוליני והגדרת מדרג תפקודי לכל עיר וחבל ארץ.
- עדכון תוכניות מתאר מחוזיות, מחוזיות חלקית ועירוניות להגדלת יעדי אוכלוסייה:
 - מעל מיליון תושבי בערי מטרופולין - בבאר שבע ובגוש חיפה-קריות;
 - מעל 200 אלף תושבים בערי מטרופולין משניות - עפולה, גוש נצרת, כרמיאל, נהריה, נתיבות, דימונה, טבריה

- 100-150 אלף תושבים בערי צמיחה (עיר אזורית קטנה) – בית שאן, גוש צפת, קריית שמונה, עכו, יוקנעם, ערד, אופקים, ירוחם, שדרות, אילת.
- עיבוי מוקדים עירוניים חדשים כמרכזים אזוריים קטנים – צומת גורל, צומת שוקת, אל בוואדי (אבו-תלול), רמת נגב; ובחינת מוקד עירוני חדש לעתיד הרחוק במרחב הערבה ו/או נגב מרכזי.
- באזורי ספר, המנותקים ממרכז מטרופוליני, ייבחר הצורך להקמת יישובים חדשים ולחיזוק קיימים, כבסיס לפיתוח חבלי אורך טווח (דוגמאות: ספיר וניצנה).

התחדשות עירונית

- הכנת תוכניות אב להתחדשות עירונית בכל עיר בנגב ובגליל, והכנת פרק אסטרטגי למימוש (כולל מקורות תקציביים, קרקעות משלימות, אמצעים "רכים" וכיו"ב).
- הקמת מנהלות התחדשות עירונית או עיבויין-הכפלת תקנים למתכננים ועובדים קהילתיים.
- הגדרת יעד לאומי ל-2040 למימוש התחדשות עירונית בהיקף 10% ממלאי הדירות הותיקות בכל עיר בנגב ובגליל ו-50% מהן עד 2048 – 50%-90% בהתאמה בערים המצויות במרחב סיכון סייסמי גבוה.
- הגדרת מתחמי מפתח בני 200-500 יח"ד כל אחד, לפי תוכנית האב העירונית בכל עיר, והקצאת חבילת הטבות והקלות למימוש מואץ של התחדשות בטווח הקצר עד 2032:
- בעיר אזורית קטנה או גדולה – התחדשות לפחות 750 יח"ד ב-2 מתחמים (1,500 בעיר בסיכון סייסמי גבוה).
- בעיר מטרופוליני (חיפה ובאר-שבע) – התחדשות לפחות 5,000 יח"ד במספר מתחמים.
- חבילת הטבות להתחדשות תכלול סובסידיה לכל יחידת דיור מתחדשת
- הקמת קרן התחדשות עירונית בנגב ובגליל ואיגום משאבים ממשקיעים ומתוכניות חיזוק ותוכניות רווחה ממשרדי ממשלה שונים, לטובת תמריצים ליזמים להתחדשות.

תמהיל ואיכות הדיור

- חבילות תמריצים ליזמים להקמת יחידות קטנות ויחידות סמך, חנויות תת-קרקעיים ומתקנים לשימושים קהילתיים בפרויקטים של בנייה רוויה במתחמים נבחרים בערים.
- יצירת מסלולי שכירות ארוכת טווח וסיוע לסבסוד דיור להשכרה, בדגש על 200-300 יח"ד להשכרה במרכזי ערים.
- סיוע לעיריות בהקמת האבים למגורי צעירים ודיור במוזדלים שיתופיים במתחמי אינפיל במרכזי ערים, בהיקף 100-200 דירות קטנות כל אחד.
- תיקון מודל הטבות המס ליצירת התמריצים המקסימליים למגורים בערי מטרופוליני (חיפה ובאר-שבע) ולאחריהן, בערים אזוריות גדולות וכן הלאה.

**מעבדת
גוטסמן**
לעתיד ישראל

**תנועת
אור**
יחד מחשיכים להקים מדינה

תעסוקה וצמיחה כלכלית

© מסמך זה גובש בשותפות של מאות א.נשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

הקדמה

אחד התחומים אותו הכרחי לפתח ולהפוך לבר קיימא הוא היצע של אפשרויות תעסוקה וצמיחה כלכלית משמעותית ומכלילה. השאלה המהותית לעניין זה הינה, כיצד תוכל מדינת ישראל לתמוך בפיתוחן של **2.23 מיליון משרות חדשות בנגב ובגליל עד לשנת 2048**, אשר תתמוכנה בהגירה המיוחסת לאזורים אלה? בלא קיומן של אלה, הסיכוי לכך שאנשים ייבחרו לקבוע את מקום מושבם באזורים הנתפשים כיום כפריפריה, קטן. תמונת המצב שתובא להלן, תבקש להציג את האתגרים המרכזיים מולם ניצב שוק התעסוקה במדינת ישראל, וזאת באוריינטציה של פיתוח המרכזים החדשים בנגב ובגליל, ובדגש על מינוף הנכסים האזוריים הייחודיים שלהם, כתנאי להמשך הצמיחה הכלכלית במדינה ככלל ובנגב ובגליל בפרט.

תמונת מצב

חוזקות בשוק העבודה הישראלי

שוק העבודה הישראלי מפגין חוסן מרשים בהתמודדות עם המשברים האחרונים (הקורונה ומלחמת חרבות ברזל). חוסן זה בא לידי ביטוי בשיעורי האבטלה הנמוכים לאורך השנים (כיום עומד על 3.3%), ובחזרה המהירה לשיעורים אלו לאחר משבר הקורונה. **האקוסיסטם הישראלי מהווה שחקן משמעותי בשוק ההיי טק העולמי**. בשנת 2023 תל-אביב התמקמה במקום החמישי במדד הסטארט אפים העולמי (Global Startup Ecosystem Ranking), וישראל דורגה במקום ה-14 במדד החדשנות העולמי ובמקום השביעי ב"מדד החדשנות של בלומברג".⁴⁴

דואליות כלכלית בשוק העבודה

עם זאת, על אף חוסנו היחסי **מתאפיין שוק העבודה בישראל ב"דואליות כלכלית"**, שמשמעה חלוקה לסקטורים שונים בעלי תוצאות כלכליות מנוגדות. דואליות זו באה לידי ביטוי במספר היבטים:

- **פער בין כלכלת ההיי-טק והכלכלה המסורתית**. בעוד שבענף ההייטק ישראל נמצאת בצמרת העולמית, בענפים המסורתיים, המהווים את עיקר שוק העבודה, נמצאת ישראל בפיגור יחסי בפריון העבודה ובאימוץ טכנולוגיות חדשניות.⁴⁵ נוכח הפריון הגבוה, ענף ההיי-טק מאופיין במשכורות גבוהות - פי 2.3 מהממוצע במשק.⁴⁶
- **פערים בין מגזריים בהשתתפות בכוח העבודה**. בעוד ששיעור ההשתתפות הממוצע במשק עומד על 63%, שיעור התעסוקה של גברים חרדים עמד בשנת 2022 על 48% ושל נשים ערביות על 43%.⁴⁷

⁴⁴ המדד האחרון פורסם ב-2021.

⁴⁵ רשות החדשנות, **מצב ההיי-טק**, 2022.

⁴⁶ עפ"י **נתוני הלמ"ס**, השכר הממוצע בהייטק עמד בספטמבר 2023 על 29,678 ש"ח, בהשוואה ל-12,935 ש"ח ממוצע בכלל המשק.

⁴⁷ שירות התעסוקה, **דוח שנתי 2022**.

- ישראל נמצאת במקום התשיעי מבין מדינות ה-OECD ברמת אי השוויון.⁴⁸
- **פערי כישורים (skills) בשוק העבודה** – שרות התעסוקה מצביע על "פרדוקס משקי", לפיו על כל מבקש עבודה ממתנה משרה שאינה מאוישת, בשל פער בין דרישות התפקיד לכישורי מבקשי העבודה.⁴⁹

נקודות חולשה	נקודות חוזק	
11.3% פער פריון העבודה בין ישראל לממוצע ה-OECD (2022)	10% שיעור המועסקים בהיי-טק מכלל שוק העבודה (2023)	3.4% שיעור אבסולו נמוך. חזרה לשיעור האבסולו שנרשם ערב משבר הקורונה
#34 ציון במדד ג'יני המצביע על אי-שוויון גבוה בישראל בין עשרת הגבוהים ב-OECD נכון ל-2020	71 מיליארד דולר. שווי ההנפקות של חברות ישראליות שנרשמו למסחר (2021 - שנת שיא)	5 מיקומה של תל-אביב במדד הסטארט-אפ העולמי (2023)
הנגב והגליל נשארו מאחור פערים כלכליים מובנים בין הנגב והגליל למרכז	חדשנות ישראל היא מעצמת טכנולוגיה	חוסן של שוק העבודה ביציאה ממשברים

דואליות מרחבית בשוק העבודה

בעוד שמרכז הארץ, ובפרט מטרופולין תל אביב, חווים צמיחה ושגשוג מתמשכים - הנגב והגליל נותרים מאחור. הפער בין האזורים הולך ומתרחב.

- **אי שוויון מרחבי ופערי שכר גבוהים ההולכים ומעמיקים.** השכר הממוצע למשרת שכיר במרכז הארץ גבוה בכ-30.1% ביחס לגליל וב-17.4% ביחס לנגב. כמו כן, שיעור המשתכרים שכר מינימום גבוה בכ-21% בגליל ובכ-13% בנגב, ביחס למרכז. אם מחשבים את אותם הנתונים רק במגזר העסקי, הפערים גדולים עוד יותר.⁵⁰
- **חוסר איזון בפיזור סוגי התעשיות בארץ.** מרבית תעשיית ההיי-טק והפיננסים נמצאת במרכז, בעוד שבגליל ובנגב נשענת הכלכלה המקומית על ענפים מסורתיים. בשנת 2022 נרשמו 3,865 חברות הזנק פעילות (סטארט-אפים) במרכז הארץ, בהשוואה ל-719 חברות הזנק במחוזות צפון וחפיפה, ו-212 בלבד במחוז הדרום.⁵¹ בהתאם לפיזור

⁴⁸ נתוני OECD.

⁴⁹ שרות התעסוקה (2022). "הפרדוקס המשק – בין התאוששות לצמיחה מהירה לאי שוויון וצמיחה מכלילה", סיכום שנת 2021.

⁵⁰ מתוך נתוני למ"ס השנתון הסטטיסטי לישראל 2021. בעיבוד מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל.

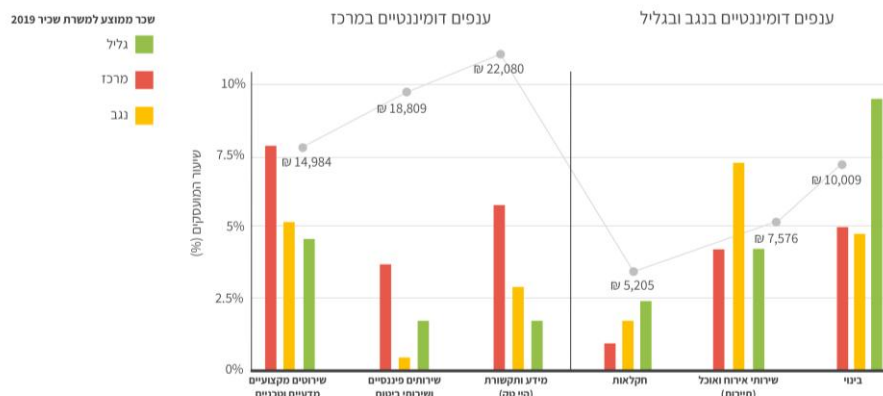
⁵¹ למ"ס, תרשים 4 – חברות פעילות ושכר חודשי ממוצע למשרת שכיר בחברות הזנק לפי מחוז, 2022.

החברות גם מרבית עובדי ההיי טק נמצאים במרכז, למול 13.6% מעובדי ההיי-טק הנמצאים בחיפה ו-0.5% בבאר שבע.⁵² כ-20% מהמועסקים כיום בנגב ובגליל, עובדים בחקלאות, תעשייה ותיירות – ענפים שנהנים מיתרון תחרותי מקומי, אך מאופיינים בפריון עבודה ובשכר נמוכים.

■ התפלגות המשרות לפי מרכזים

- כשליש מהעובדים בכל אחד מהמרכזים, מועסקים במגזר הציבורי וכ- 30% מועסקים במקצועות שרות ומסחר קמעונאי, שמטבעם נותנים שירותים לסביבה הקרובה. כלומר כ-64% מהמשרות בכל אחד מהמרכזים הינן משרות שירות ומסחר, המתפתחות בעקבות כמות האנשים במקום.
- כ- 17% מהמועסקים בנגב ובגליל, בהשוואה ל- 24% במרכז, עוסקים במקצועות שרות עתירי ידע (KIS – Knowledge-intensive services). מקצועות אלו, המוגדרים בהתאם לסטנדרטים בינלאומיים למדידה, מאופיינים בשכר גבוה יותר (אחד מהגורמים המסבירים את פערי השכר בין המרכז לנגב ולגליל) ובניידות רבה יותר. בנוסף, כ- 20% מהמועסקים בנגב ובגליל עובדים במקצועות מבוססי מקום (חקלאות, תעשייה, ותיירות) שאינם צפויים לעבור לאזורים אחרים. מקצועות אלו מאופיינים בשכר נמוך כיום, אך הם נמצאים במגמת שדרוג, שתוכל בעתיד להגדיל את היעילות ואת הרווחיות של העוסקים בענפים אלו.

שיעור המועסקים בענפים הכלכליים הדומיננטיים לפי אזור מגורים, 2019 :

© תנועת אור כל הזכויות שמורות 2023

⁵² רשות החדשנות, מצב ההיי-טק, 2022.

התפלגות משרות לפי מרכזים:

הצמיחה המהירה של מטרופולין תל אביב ועלייתו על פסי צמיחה גלובליים המנותקים מאלו של הנגב והגליל, אינה מקרית - היא מבנית. ערים גדולות במרכז הארץ נהנות מיתרונות לגודל (אגלומרציה), שמושכים אליהן אנשים ועסקים. כתוצאה מכך, ממשיך מטרופולין תל אביב לגדול ולעבור ציפוף, באופן שמגדיל את היעילות והפרייה. במצב הקיים, ערים מרוחקות (דוגמת חיפה ובאר שבע) "נבלעות" אט אט והופכות לחלק ממרכז הארץ המתרחב. כתוצאה מכך הן אינן ממצות את מלוא הפוטנציאל שלהן כערי מטרופולין, המהוות חלק ממרכזים חזקים העומדים בפני עצמם. עוצמתו של המרכז וחולשת הנגב והגליל, מביאה ל"ברירת מוחות" (brain drain) ולהחלשה נוספת של אזורים אלו.

ההתמודדות עם כלכלה דואלית והסכנות הטמונות בה, אינה ייחודית למדינת ישראל. בריטניה לדוגמה, התמודדה עם מצב דומה, בו לאורך שנים הגדיל מטרופולין לונדון את הפער בינו ובין שאר אזורי המדינה, כאשר עלה על מסלול צמיחה גלובלית (בעיקר בזכות הצמיחה המהירה בענפי הפיננסים והתיירות). אחרי שנים בהן הפער הלך והתרחב, הנהיגה ממשלת בריטניה את מדיניות פיתוח ה"מקומות שנשארו מאחור".⁵³ מדינות נוספות באירופה (כגון אוסטריה וגרמניה) מאמצות אף הן מדיניות פיתוח ל"ערים מסדר גודל שני" (second-ranked cities) על מנת להתמודד עם הצמיחה המהירה של הערים הגלובליות.⁵⁴

⁵³ Martin, R., et al. (2021). *Levelling up Left Behind Places: The Scale and Nature of the Economic and Policy Challenge*.
⁵⁴ Camagni, R., & Capello, R. (Eds.). (2017). *Second Rank Cities in Europe: Structural Dynamics and Growth Potential*.

מגמות

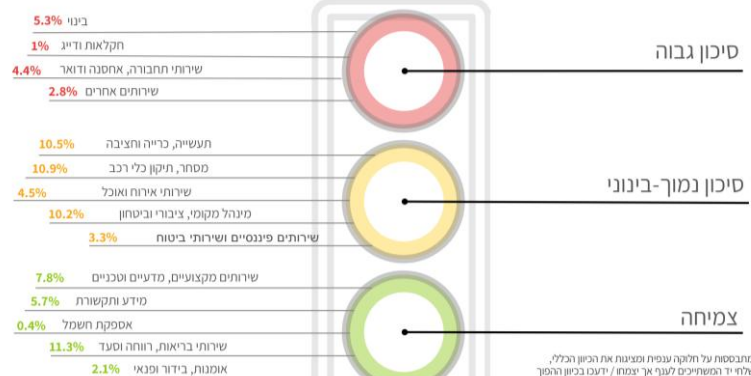
שוק העבודה המודרני מתאפיין בדינאמיות מואצת. הדיגיטציה מביאה לכך שחלק מהמשרות תעלמנה, אחרות תשגנה את מהותן, ומשרות חדשות תצמחנה (ר' תרשים – תחזיות משרות בסיכון בחלוקה ענפית). ניתן לדון במספר מגמות כלכליות, המעצבות את עולם העבודה, מתוך תפישה לפיה ההבדל בין אזורים צומחים לאלו שנשארו מאחור, נעוץ ביכולת של ערים ואזורים לזהות טרנדים כלכליים ולעלות על גל הצמיחה בזמן.

דיגיטציה ואוטומטיזציה

בעקבות מגמות של אוטומציה ודיגיטציה בשוק התעסוקה, כ-15% אחוז מהמשרות הקיימות כיום צפויות להעלם.

תחזית משרות בסיכון בחלוקה ענפית

שיעור המועסקים בענף מכלל המועסקים במשק (3.97 מ' מועסקים)

התחזית מתבססת על חלוקה ענפית ומציגה את היקף הכללי, קיימים משלוחי יד המשתמשים לענף אך ידעם בכיוון ההפוך.
* 5 ענפים (המועסקים 20% מהמשרות במשק) לא הוצגו בחרשים כיוון שלא אושרו עבורם תחזיות ולוגיסטיות הענפים: חינוך, ניהול ומחזיק, משק בית במעשיים, פעילויות בגדרן ואספקת מים, שירותי ביוב וטיפול בספולות.

© 2023 תנועת אור כל הזכויות שמורות

שינויים בדפוסי היממות

כ- 53% מהאוכלוסייה בישראל עובדת מחוץ ליישוב המגורים. כ-56% מהעובדים מגיעים לעבודה תוך כחצי שעה לכל היותר, 37% תוך למעלה מחצי שעה.⁵⁵ התפישה הרווחת משתנה - מעבודה בסמוך למקום המגורים, לעבודה ב"טווח היממות".

עבודה מרחוק

השינויים הטכנולוגיים, המאפשרים עבודה מרחוק, עשויים להוות עבור הנגב והגליל גורם "משנה משחק". משבר הקורונה הביא עמו לשינויים בהיקפי התופעה וכיום, שיעורם של העובדים מרחוק (לפחות 7 שעות בשבוע) עומד על כ-16% במגזר העסקי ועל כ-8% במגזר הציבורי. זאת ועוד - שיעור העובדים מרחוק עולה ככל שמתרחקים מהמרכז.⁵⁶

קלאסטרים

המושג קלאסטר ("אשכול כלכלי") מתאר רשת צפופה של חברות מסחריות ומוסדות במרחב גיאוגרפי מוגדר, המקיימות ביניהן יחסי מסחר, ומובילות תעסוקתיות. החברות בקלאסטר אינן מסתפקות במיקום גיאוגרפי משותף, אלא הן מנהלות ביניהן קשר פעיל שמאיץ את רמת החדשנות שלהן. קלאסטרים מסתמכים על יתרון תחרותי בשרשרת הערך המקומית והגלובלית, ורצוי שיתבסס על נכסים אזוריים ומקומיים בני קיימא (כאלה שלא ניתן להעתיק למקום אחר), עם חיבורים מהותיים למגמות (ולשווקים) בינלאומיות, הבחירה בהתמחות דורשת הקמה (או שדרוג) של מוסדות וחברות בתחום ברמה הגלובלית הגבוהה ביותר. המטרה היא יצירה של מאסה קריטית של מוסדות, פירמות והון אנושי בתחום מוגדר באזור גיאוגרפי נתון. האתגר המרכזי, הוא יצירה של שיתופי פעולה מוסדיים בין מגזריים (כגון אקדמיה-תעשייה), שמטרתם להגיע יחד לתוצרים חדשניים מתקדמים יותר.⁵⁷

ההחלטה של חברה אם להתמקם בתוך הקלאסטר, תלויה ביתרון התחרותי שהוא יכול לספק לה. משקיעים שמחפשים היכן להתמקם, בודקים את התנאים והיתרונות שיש לאזור להציע בהיבט של ההון האנושי, הסביבה העסקית, מוסדות מחקר, חינוך, נגישות למשקיעים וכדומה. האזור מתחרה על מיקום החברות, ברמת האקוסיסטם שהוא יכול לספק להן בהשוואה לאזורים מתחרים.⁵⁸

קלאסטרים תורמים לערים במספר היבטים: גיוון מקורות תעסוקה, הגברת החוסן מפני איומים פוטנציאליים (הקטנת סיכונים), זרם הכנסות יציב לרשות המקומית, מיתוג, תרומה לפיתוח הדיגיטציה בענפים המסורתיים הפועלים במרחב הקרוב, נקודות מפגש תחבורתית ולעיתים קרובות גם עוגן לתרבות ולפנאי אזוריים.

⁵⁵ למ"ס. הסקר החברתי 2021.

⁵⁶ שרות התעסוקה. הפרדוקס המשק - בין התאוששות לצמיחה מהירה לאי שוויון וצמיחה מכלילה, 2022.

⁵⁷ Institute for Strategy and competitiveness, Harvard university

⁵⁸ גל ראובן, ישראל אמיל, לק ערן, נתן אורלי, בוכניק ציפי, מלול מיקי, רובין אופיר, הרטל שאול. עירוניות וצבא - הילכו השניים יחדיו? ההשלכות המרחביות והחברתיות של פיתוח משותף אזורי-צבאי, חיפה, ישראל, מוסד שמואל נאמן, 2017.

מפת קלאסטרים רעיונית

79

תחזיות מרחביות בתרחיש של "עסקים כרגיל"

מגמת ההגירה מהנגב ומהגליל למרכז, מקרבת אזור זה לנקודת רוויה, מצב בו **היתרונות שהופכים את המרכז היום לאטרקטיבי - צפויים להישחק כתוצאה מצפיפות גוברת**. צפיפות יתר מובילה לעלייה במחיר הנכסים לדיוור ולעסקים, לעומסי תנועה ולזיהום אוויר. בנוסף, יש לקחת בחשבון את סימני האזהרה העולים בשנים האחרונות לגבי **שחיקת ענף ההיי טק** ("הקטר של המשק הישראלי"). סימני אזהרה המצביעים על ירידה בשווי המצרפי של חברות ההיי טק ועל ירידתה של ישראל במדד החדשנות הבינלאומי.⁶² מתוך הבנה זו, יש לנצל את היתרון שצברה ישראל בתחום ההייטק, ולהעלות אזורים נוספים ובהם ענפים מסורתיים על רכבת החדשנות. בעקבות שחיקתו החזיה של אזור המרכז, בהיעדר אלטרנטיבה אטרקטיבית בנגב ובגליל, ועל רקע הביקוש לעובדי היי-טק בשוק העולמי, החשש הגדול הוא, כי עובדים ימצאו חלופה עדיפה מבחינתם מחוץ לגבולות מדינת ישראל. המשך שחיקתו של אזור המרכז בעקבות כל האמור לעיל, לצד דחיקה של אוכלוסיות חלשות מבחינה כלכלית-חברתית לנגב ולגליל, מהווה סיכון אדיר, שעלול להוביל להפיכתה של מדינת ישראל למדינת עולם שלישי. פיתוח הנגב והגליל הוא ערובה ליצירת איזון כלכלי מכליל בכל חבלי הארץ, כולל במרכז.

יעדים לשנת 2048

על מנת לתמוך ביעדי הגידול בנגב ובגליל, יידרשו באזורים אלו 2.23 מיליון משרות חדשות.⁶³

הגידול הדרוש במספר המשרות בנגב ובגליל עלול להיראות כחסם בפני צמיחה דמוגרפית, אולם אם נבחן את התפלגות שוק העבודה כיום, נוכל לראות כי אנשים הם מנוע הצמיחה. כשם שאנשים מגיעים למקומות שבהם יש להם עבודה, כך גם העבודה נוצרת במקומות שבהם מתגוררים האנשים. כך, נכון להיום, כ-64% מהמועסקים במשק עובדים במקצועות המסחר והשירותים, לרבות מגזר ציבורי. משרות אלו נגזרות מכמות האנשים המתגוררים באזור נתון, מכאן שככל שבאזור נתון יהיו יותר אנשים, המשרות תיווצרנה עימם. כלומר הגידול הדמוגרפי בנגב ובגליל צפוי להגדיל את מספר המשרות במקום.

בתרחיש הרצוי, יגדל שיעור המועסקים במקצועות שרות עתירי ידע בנגב ובגליל מ-17% כיום לכ-20% בשנת 2048 במקביל להגדלת העוצמה הטכנולוגית של התעשיות המסורתיות באזורים אלו, בהם שיעור המועסקים יקטן מכ-19% כיום לכ-11% בדומה למצב באזור המרכז. הנגב והגליל יצליחו למשוך תושבים בעלי כישורים ידע גבוהים יותר בשוק העבודה - מקצועות שרות עתירי ידע ו"המעמד יצירתי". כך תגדל התועלת הכלכלית הנובעת מהצמיחה הדמוגרפית, שכן ריכוז של בעלי מקצועות אלו מוכר בספרות כמחולל צמיחה.

⁶² רשות החדשנות, תמונת מצב - החדשנות בישראל, 2021.
⁶³ לפי שיעור השתתפות בכוח העבודה של 63% - שיעור השתתפות הנוכחי.

תחנות מצב

- המשק הישראלי גילה חוסן ביציאה ממשבר הקורונה.
- שיעור אבטלה מהנמוכים במערב
- תעשיית היי טק מהמובילות בעולם.
- משק עם מאפיינים דואליים בין אוכלוסיות ובין עובדים עם רמות שונות של כישורים דיגיטליים.
- דאליות כלכלית מובנית בין הנגב והגליל לבין מטרופולין תל אביב שעלה על פסי צמיחה גלובליים.

מגמות

- התרחבות הפערים הכלכליים בין המרכז לבין הנגב והגליל.
- התרחבות דפוסי עבודה מרחוק בעקבות משבר הקורונה.
- גמישות בשוק העבודה - פרילאנסריות והתרחבות כלכלת הפלטפורמה.
- דיגיטליזציה ואוטומטיזציה מהווים איום על משרות ויוצרים פערים בהכנסות.
- הזדקנות האוכלוסייה בשל העלייה בתוחלת החיים.

תחזיות ויעדים

- העלייה בצפיפות תהפוך את המרכז לפחות אמרקטיבי בשל עלייה במחירי הקרקע (לדיר ולעסקים), בפקקי התנועה ובזיהום האוויר.
- המשך החלשות הנגב והגליל יוביל למצב בו לא יוכלו להיות אלטרנטיבה למרכז הצפוף.
- הצפיפות במרכז והעדר אלטרנטיבה בנגב ובגליל עשויים להוביל ל"בריחת מוחות" לחו"ל.
- כתוצאה מכך, היתרון התחרותי של ישראל בהיי טק עשוי להישחק.

עקרונות

- **ביסוס תשתיות ל-3.4 מיליון משרות בנגב ובגליל (מתוכנן 2.23 משרות חדשות)**, בהתאם לצפי גידול האוכלוסייה והתפתחות תחומי התעסוקה, כבסיס לפיתוח הנגב והגליל כמרכזי חיים משגשגים.
- כלכלה מכלילה שפירותיה מגיעים לכולם.
- ציפוף דמוגרפי במרחב העירוני ויצירת מסה קריטית לבנייה של כלכלה יעילה וחזקה יותר.
- הירארכיה מטרופולינית בשוק העבודה: ריכוז מוקדי התעסוקה בערי המטרופולין (חיפה ובאר שבע) ובערים האזוריות.
- פיתוח שוק עבודה אזורי תוך חיבור בין שחקנים.
- איתור ומינוף נכסים אזוריים תחרותיים כבסיס לפיתוח קלאסטרים כלכליים תואמי מגמות גלובליות.
- פיתוח סביבת חיים אטרקטיבית למשיכת הון אנושי איכותי (לרבות "המעמד היצירתי"), לשם פיתוח משרות איכות.
- פיתוח כישורים (Upskills) מותאמים לשוק עבודה משתנה.
- עלייה בפריור העבודה באמצעות הטמעת טכנולוגיות (דיגיטציה) וחדשנות בענפים המסורתיים.
- פיתוח תשתיות והסרת חסמים לעבודה מרחוק.
- הנגב והגליל כמרחבים המכילים מנועי צמיחה לאומיים.
- עידוד וקידום עסקים קטנים ובינוניים תוך התאמת תשתיות נדרשות והסרת חסמים.

יזמות על

פיתוח קלאסטרים כלכליים והתמחויות אזוריות

- הקמה של מנהלת לפיתוח וביסוס הקלאסטר
- הקמה וביסוס של מרכזי מו"פ מבוססי התמחות אזורית
- פיתוח מרכזים תומכי מו"פ – מרכזי ניסויים, ייצור זעיר בשלבי ניסוי, בטא סייט
- הרחבת שיעור התמיכה של גופי ממשל (כגון: רשות ההשקעות, רשות החדשנות) למו"פ טכנולוגי בתחום ההתמחות
- מסלולי הטבות מס, מענקים וערבויות לקרנות הון סיכון, יזמים ועסקים בתחום ההתמחות
- מענקים לחברות עוגן בתחום ההתמחות, לרבות חברות בינלאומיות, להעברת פעילותן לאזור
- התאמה של "ארגז חול רגולטורי" (Regulatory sand box) להתמחות האזורית

פיתוח אזורי התעסוקה וותיקים וחדשים

- שדרוג תשתיות, לרבות תקשורת ואינטרנט במרכזי התעסוקה
- תכנון פיתוח ושיווק אזורי תעסוקה מרחביים נגב – שוקת, קדמת נגב, אורון רותם (הרחבה), עידן הנגב (הרחבה)

טרנספורמציה דיגיטלית בענפים מסורתיים

- תמיכה בהטמעת דיגיטציה ותהליכי חדשנות בקרב עסקים קטנים ובינוניים
- פיתוח אקוסיסטם תומך להטמעת טכנולוגיה (דיגיטציה) וחדשנות בענפים מסורתיים
- מעבר כלל המפעלים לתעשייה 4.0

- הקמת מוקדי שירות אזוריים בתחומי הרגולציה לעסקים במודל one stop shop

פיתוח כישורים לשוק העבודה (Upskills)

- תקצוב, פיתוח והטמעה של תוכניות חינוך התואמות להתמחות הכלכליות האזוריות, מגן ועד תיכון.
- מלגות הכשרה בתחומי ההתמחויות האזוריות באוניברסיטאות ובמכללות האזוריות
- הכשרות בידי המעסיק (On-the-job-training) - Near shore: יצירת מאגר מעסיקים ותוכניות אשר יכשירו עובדים בתחומי STEM בנגב ובגליל בתמורה להתחייבות לעבודה בתום ההכשרה

צמיחה מכלילה

- קידום תמיכות במעסיקים אשר יעסיקו ג'וניורים
- תמריצים לשילוב בעבודה של אוכלוסיות שנמצאות בייצוג חסר במעגל העבודה
- תמיכה ביוזמות שמשלבות תעסוקת בני הגיל השלישי, תוך התאמה לתחומי ההתמחות האזוריים
- שינוי והרחבה של תחומי תעסוקה שמוגדרים כעבודה מועדפת תוך התמקדות בתחומי ההתמחות
- מערך קליטת עליה לבעלי מקצועות מתקדמים בתחומי ההתמחויות

עוגנים ומנועי צמיחה עירוניים

- מתחם עירוני המהווה מרכז עיר תוסס ותשתית לעוגני צמיחה
- מרכזי הכשרות ופיתוח יזמות מותאם קלאסטר/תחום התמחות אזורי
- עידוד, תימון וסיוע לחברות מסחריות המבקשות לקיים פעילות עסקית בעיר
- "מסלול ירוק" לעסקים
- פיתוח קהילות מקצועיות מקומיות
- עידוד עבודה מרחוק:
 - תמריצים להקמת מרכזי עבודה מרחוק על ידי המגזר הפרטי
 - הסבת מרחבים ציבוריים למרכזי עבודה מרחוק (מבני ציבור, ספריות ומתנ"סים בשעות הבוקר)
 - תמריצים להעסקת עובדים בנגב והגליל בעבודה מרחוק

(עפריקטים לאומיים משני מציאות

- הקמת "עמק מימן ירוק" בנגב המזרחי ובערבה
- הקמת מפעל מודל לייצור מתקדם - תעשייה 4.0 בנגב
- העתקת המש"אות לאזור התעשייה ציפורית והרחבת מכון לשם של רפא"ל במשגב
- הקמה, פיתוח והעתקה של מנועי צמיחה לאומיים
- מימוש החלטת הממשלה להקים אוניברסיטה על בסיס מכללת תל-חי ומכון מיג"ל בגליל המזרחי
- קבלת החלטה ויישום העתקת מכון וולקני לגליל או לנגב המערבי.

תחבורה

הקדמה

תחום התחבורה הינו בעל השפעה ישירה ומכרעת על המשק ועל איכות החיים של התושבים במדינה. בתוך כך, ניידות גבוהה ותחבורה יעילה מהוות מרכיב משמעותי באיכות החיים ובפוטנציאל השגשוג הכלכלי. כיום, ישראל היא המדינה השנייה הצפופה ביותר ממדינות ה-OECD במספר כלי רכב לק"מ כביש, למרות שיעור מינוע מהנמוכים ביותר.⁶⁴ מצב זה הביא את ועדת הכלכלה של הכנסת וגורמים נוספים להגדיר את העומס בכבישים כמצב חירום למשק ולמדינה, המחייב תגובה מהירה ונרחבת, הכוללת מחויבות לאורך זמן לתיקון המצב.⁶⁵ תחום התחבורה מורכב ומושפע ממגוון רחב של נושאים; בפרק זה בחרנו להתמקד באלו העומדים בראייתנו בבסיס הצורך בחזון שלושת המרכיבים בישראל: הגודש בכבישים ומשמעויותיו, התחבורה הציבורית והקטל בכבישים.

תמונת מצב

הגודש בכבישים ומשמעויותיו

ישראל מדורגת במקום השני מבין מדינות ה-OECD במספר הרכבים לק"מ כביש. נזקי הגודש בכבישים באים לידי ביטוי בעליה בזיהום האוויר, בירידה בפריון העבודה ובעליה ביוקר המחיה (בעקבות עלויות שינוע גבוהות של סחורות) והם מוערכים בכ-35 מיליארד ש"ח בשנה (2018).⁶⁶ הגודש בכבישים נובע מהגידול המהיר באוכלוסייה ובהיקף הנסועה לצד השקעה נמוכה בתשתיות ובתחבורה ציבורית בשל מדיניות המעודדת שימוש ברכב פרטי.⁶⁷ בשנים 2004-2017 גדלו אוכלוסיית ישראל ואורך הכבישים בכ-28%, אולם היקף הרכבים גדל בכ-50%, והיקף הנסועה בכ-65%. התוצאה היא ירידה של כ-22.5% בשטח הכבישים הממוצע לכל רכב בשנים אלו, מ-67.2 מ"ר לרכב בשנת 2004 ל-52.2 מ"ר לרכב בשנת 2017.

היקף השימוש ברכב הפרטי בולט באופן ההגעה של מועסקים למקום עבודתם: ב-2022, כ-62% מהמועסקים במשק הגיעו למקום עבודתם ברכב פרטי לעומת 16% שמשתמשים בתחבורה ציבורית. מכלל העובדים רק 2.7% עושים שימוש ברכבת.⁶⁸ במקביל, מתחזקת מגמת היוממות - אחוז הולך וגדל של אנשים העובדים מחוץ ליישוב - כך בשנים 2005-2016 עלה משך ההגעה לעבודה בכ-30%.

⁶⁴ הרשות הלאומית לביטוח בדרכים, דו"ח סיכום מגמות, 2020.

⁶⁵ דו"ח מסכם של ועדת הכלכלה, ישראל עומדת - קידום התחבורה הציבורית בישראל, 2018.

⁶⁶ הכנסת - מרכז מחקר ומידע, התחבורה הציבורית בישראל והגודש בכבישים, 2019.

⁶⁷ דו"ח מבקר המדינה, 2019, פרק ראשון - התחבורה הציבורית בישראל.

⁶⁸ למ"ס, הסקר החברתי 2022.

השימוש המוגבר ברכבים פרטיים יוצר זיהום אויר משמעותי. כבר כיום כ-70% מהזיהום האויר אליו נחשפים תושבי הערים מקורו בתחבורה.⁶⁹ גם בהינתן מימוש התוכניות הקיימות לתחבורה ציבורית, לצד התרחבות השימוש בתחבורה חשמלית, ישראל אינה צפויה לעמוד בהתחייבויותיה הבינלאומיות לצמצום זיהום האויר מתחבורה ב-20% עד 2030.⁷⁰

השימוש ברכב פרטי מביא לבזבז קרקע רב בשל הצורך בהוספת נתיבי נסיעה ומקומות חניה, שניצולם משתנה בין שעות היום (חניה באזורי המסחר והתעסוקה) לבין שעות הלילה (חניה בבית). בזבזנות זו באה על חשבון היכולת לפתח פתרונות תחבורה אחרים, החל מרכבות כבדות וקלות (Tram Trains), דרך נתיבי עדיפות לתחבורה ציבורית, ולתחבורה "רכה" - שבילים בלעדיים לאופניים ולהולכי רגל.

חולשת התחבורה הציבורית

התחבורה הציבורית בישראל אינה נותנת מענה כנדרש במדינות מפותחות. ב-40 השנים האחרונות גדלה האוכלוסייה בישראל פי 5.2, בעוד הנסועה של אמצעי התחבורה הציבורית גדלה בפחות מ-50%. במטרופולין תל אביב שיעור הנסיעות בתחבורה ציבורית מסתכם בכ-23% בלבד מכלל הנסיעות בהשוואה לכ-38% בממוצע במטרופולינים בעולם.⁷¹ באופן דומה, רק 35% מהישראלים מרוצים מהתחבורה הציבורית ובהתאמה אחוז גבוה של ישראלים מגיעים למקום העבודה ברכב פרטי.⁷²

הדבר נובע בין היתר מכך, שבישראל קיים מחסור מתמשך במגוון אמצעי תחבורה ציבורית, המאפשר גמישות ויעילות למשתמשים, זאת בהשוואה למרבית המטרופולינים במדינות המפותחות, בהן מושגת מערכת התחבורה הציבורית על מגוון אמצעי תחבורה - רכבות קלות, רכבות פרבריות, רכבות תחתיות וכיוצא באלה. בישראל התחבורה הציבורית מתבססת על האוטובוס כאמצעי הנסיעה העיקרי. בהיעדר נתיבי ייעודיים והעדפה בצמתים לתחבורה ציבורית (תוצר של פער בתכנון ובתקצוב), מהירות הנסיעה הממוצעת של אמצעי התחבורה הציבורית בערי ישראל היא 16 קמ"ש בלבד, זאת לעומת 25 קמ"ש במדינות ה-OECD.⁷³ עובדה זו מורידה את האטרקטיביות של התחבורה הציבורית. קיים חוסר משמעותי בהשקעה בתשתיות מסילה (בין עירונית) ביחס לתכנון ולצרכים ורק בשנים האחרונות, הוחל בפיתוח מערכות הסעת המונים במטרופולינים (רכבת קלה וכו'). נוכח העובדה כי מימוש הפרויקטים לוקח שנים רבות, עולה השאלה עד כמה המענה (שתוכנן לפני 20-30 שנה) ייתן מענה לצרכים העדכניים, ואלו של העשורים הקרובים.

ההשקעה בתחבורה ציבורית הייתה במשך שנים ארוכות משנית להשקעה בכבישים. תהליך זה עודד שימוש ברכב פרטי.⁷⁴ בעשור האחרון נראה כי המגמה עוברת שינוי הדרגתי והחל מ-2013 רוב תקציב משרד התחבורה מושקע בתחבורה ציבורית, עד

⁶⁹ עמותת 15 דקות

⁷⁰ המשרד להגנת הסביבה, דוח המעקב אחר פליטות החממה, 2021, עמ' 3-2.

⁷¹ הכנסת מרכז מחקר ומידע, השקעות בתחבורה ציבורית בישראל ובעולם, 2013.

⁷² למ"ס, הסקר החברתי 2022.

⁷³ זגריזק, אסף. "ישראל עומדת בפקק: האם רואים את הסוף?", YNET, 2021.

⁷⁴ משרד התחבורה, פיתוח התחבורה הציבורית, תכנית אסטרטגית, 2012.

כדי 72% ב- 2024. למרות השינוי המהותי שחל במדיניות, התחבורה הציבורית עדיין נמצאת בתת השקעה מתמשך וישראל עדיין נמצאת בפיגור אחרי המדינות המפותחות במגוון תחומים.⁷⁵

פערים בתחבורה הציבורית בין אזורי המרכז והפריפריה בישראל מביאים לחסמים ברוב תחומי החיים.⁷⁶ ביותר ממחצית מהרשויות הפריפריאליות היקף שירות התחבורה הציבורית קטן בכ-31% מהמוצע הארצי.⁷⁷ ככל שיישוב פריפריאלי יותר, כך פוחתת מידת הנגישות באמצעות תחבורה ציבורית למקומות העבודה, לחינוך מתקדם, לשרותי בריאות וכיוצא בזאת.⁷⁸ כפועל יוצא, תושבי הפריפריה נאלצים פעמים רבות להחזיק שני כלי רכב למשפחה ויותר, דבר המתבטא בעליית יוקר המחיה, מגביר את הפגיעה באוכלוסיות החלשות ומוסיף לגודש בכבישים. מגמה זאת בולטת ביתר שאת ביישובים הערביים, בהם היקף השימוש בתחבורה ציבורית עומד על כ-4% בהשוואה ל-18% בחברה היהודית.⁷⁹ תופעה זו מביאה את האוכלוסייה המוחלשת לתלות במעסיקים הגדולים שמספקים הסעות לעובדים, ובכך גם מגבילה את יכולת ההשתכרות שלה.⁸⁰

התחבורה הציבורית בישראל נתפשת כצורת התניידות הרלוונטית למעמד הנמוך, או למי שאינם יכולים להתנייד ברכב (זקנים, ילדים, חיילים וכו'). בתוך כך, יצוין כי דווקא הרכבת נתפשת ככלי תחבורה אטרקטיבי יותר בעיני כלל הציבור ולרוב ההימנעות מנסיעה בו תלויה ביעילות הנסיעה וזמינותה יותר מאשר בתפישה תדמיתית.⁸¹ היקף תנועת הרכבות כיום ותוכניות הפיתוח של רכבת ישראל, אינם מספקים את הביקושים הקיימים. תחזיות רכבת ישראל להיקף הנוסעים ב-2017 היו נמוכות ב-25% מהמציאות, מה שהביא לעליה של 44% באיחורים בשעות השיא ולהכפלה כמעט פי 5 בביטולי נסיעות.⁸²

נזקי תאונות הדרכים

בשנת 2022 התרחשו בישראל כ-10,404 תאונות דרכים עם נפגעים, שהביאו לכ-18,458 נפגעים, וכ-351 הרוגים.⁸³ יצוין כי בעשרים השנים האחרונות הייתה ירידה משמעותית (32%) במספר ההרוגים בתאונות הדרכים, וישראל מדורגת מתחת למוצע OECD בנתון זה.⁸⁴ בשנים האחרונות, **הסיכון של אדם מהחברה הערבית להיהרג בתאונה היה פי 1.6** בקירוב בהשוואה לחברה היהודית, והסיכון להיפגע קשה היה פי 1.5 בקירוב.⁸⁵

⁷⁵ משרד מבקר המדינה, דו"ח "משבר התחבורה הציבורית", 2019.

⁷⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פערים בין מרכז לפריפריה 2016-2017, 2019.

⁷⁷ משרד מבקר המדינה, דו"ח "משבר התחבורה הציבורית", 2019.

⁷⁸ בנק ישראל, איך מגיעים לעבודה בישראל?, עמ' 40.

⁷⁹ נתוני 2017, תוכנית אב לתחבורה בחברה הערבית, 2019, עמוד 21-22.

⁸⁰ בנק ישראל, איך מגיעים לעבודה בישראל?, עמ' 40.

⁸¹ בנק ישראל, איך מגיעים לעבודה בישראל?, עמ' 7.

⁸² דו"ח מבקר המדינה, 2019, פרק הרכבת, עמ' 91-93.

⁸³ למ"ס, תאונות דרכים עם נפגעים – סיכום שנת 2022.

⁸⁴ OECD Data: Road Accidents.

⁸⁵ הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים, מגמות בבטיחות בדרכים בישראל, 2020.

המענה המסתמן למספר הנפגעים בתאונות הדרכים, קרי, הגדלת התקציב המופנה להרחבת הכבישים, אינו יכול לשמש כפתרון אמיתי לבעיה, אלא עשוי להביא להגדלה נוספת בנסועה הפרטית. בראייתנו, המענה צריך לכלול חיזוק התחבורה הציבורית (צמצום הנסועה ברכב הפרטי), טיפול נקודתי ייעודי בכבישים מסוכנים וטיפול ממוקד באוכלוסיות יעד ע"י חינוך, אכיפה ושילוב כלים טכנולוגיים. כך למשל, הולכי רגל הם הפלח הגדול ביותר בקרב ההרוגים, ורוב הפוגעים הם רכבים כבדים (אוטובוסים ומשאיות), או נהגים צעירים.

נקודות חולשה		נקודות חוזק
70% מזיהום האוויר אליו נחשפים תושבי הערים מקורו בתחבורה	#2 המדינה השנייה הצופה ביותר ב- OECD מבחינת מספר הרכבים לק"מ כביש	72% מתקציב משרד התחבורה מושקע בתחבורה ציבורית (2024)
נ- 35 מיליארד ש"ח העלות השנתית המשוערת כתוצאה מהגודש בכבישים	33% מהישראלים לא מרצים מהתחבורה הציבורית	15% פחות הרוגים בתאונות דרכים למיליון נפש, בהשוואה לממוצע מדינות ה- OECD
נ- 17 מיליארד ש"ח העלות השנתית המשוערת כתוצאה מחאונות דרכים נ- 1.3% מהתמ"ג בהשוואה ל- 1% המשוקעים בתשתיות	עומס בכבישים מגמה שהולכת ומחריפה	מגמת גידול בתח"צ מגמת גידול והשקעה בתחבורה הציבורית

מגמות

קידום תחבורה בת-קיימא (תחבורה מקיימת)

תכנון תחבורה בת קיימא מדגיש את חשיבות הנגישות למקומות ולשירותים, על פני חשיבות הניידות עצמה וכולל מערך יעיל של תחבורה ציבורית להסעת המונים, מגוון אמצעי תחבורה נוספים, המעודדים צמצום הנסיעה ברכב פרטי ואף הגבלת התנועה ברכב פרטי. זאת בהשוואה לתכנון המסורתי אשר התבסס על אמצעי תחבורה עיקרי ויחיד.⁸⁶

בישראל ניתן למצוא היבטים שונים של תחבורה בת קיימא שנועדו לעודד שימוש בתחבורה ציבורית. ביניהם סימון ובנייה של נתיבי תחבורה ציבורית,⁸⁷ אפשרות לתשלום במספר כלי תחבורה באמצעות רב-קו או אפליקציה, מידע בזמן אמת

⁸⁶ תכנית אסטרטגית לאומית לתנועה מקיימת במרחב העירוני, 2019.

⁸⁷ כרמון, עומר, ראשי ערים חוששים מהתושבים – ותוקעים את פרויקט הנת"צים, דה מרקר, 2022.

על תחבורה ציבורית באפליקציות ייעודיות, שילוב של תחבורה לפי דרישה (קווי דן בוס), אפשרות להעלות אופניים לרכבת, עידוד לנסיעות שיתופיות (קארפול), באמצעות נתיבי תחבורה ייעודיים וכדומה.

גידול ניכר בנפח התעופה העולמי

נפח התעופה העולמי נמצא במגמת גידול, בין היתר בשל העלייה במסחר המקוון, אשר מגדיל ביקושים לטיסות מטען.⁸⁸ בישראל, הגידול המהיר באוכלוסייה, והגידול העולמי הצפוי בתיירות, מעלה את הצורך בהקמה של שדה תעופה בינלאומי נוסף, כדי להיות ערוכים לצרכי ישראל בשנת 2048. החלופות שנבחנו בידי מנהל התכנון (רמת דוד וגבטים) תידרשנה להיות מקודמות תוך שילוב במערך תחבורתי ותעסוקתי כולל במרחב (עורך תעסוקתי ולוגיסטי סביב שדה התעופה). כיום חל עיכוב מתמשך בקידום הנושא, בגלל חוסר היכולת של מקבלי ההחלטות להכריע בין שתי החלופות. מומחי תעופה טוענים, שממילא בסופו של דבר, ישראל תזדקק לשני שדות התעופה האלה, כך שההכרעה צריכה להיות איזה מהם לפתח קודם.

חשמול התחבורה והנעה מבוססת מימן

ההליכי חשמול מערכות התחבורה (רכבת, רכבים חשמליים), עשויים להביא לצמצום מסוים בזיהום האוויר (כתלות במעבר לאנרגיות מתחדשות), אך הן לא יביאו לפתרון בעיות הגודש והצורך בתחבורה ציבורית יעילה. בנוסף, חשמול התחבורה מביא לעליה משמעותית בצריכת החשמל ולאטגרים תכנוניים בתחום האנרגיה, שכן רשת החשמל אינה מותאמת לטעינת רכבים מהירה בהיקף נרחב. בישראל פועלת תוכנית לתשתית לאומית (תת"ל 18) שעוסקת בהסבת התשתית הקיימת להנעה חשמלית. בשנת 2015 זכתה החברה הספרדית SEMI במכרז החשמול. העבודות יצאו לדרך בשנת 2016 ומאז מתבצעות עבודות החשמול באופן הדרגתי עד לפריסה מלאה בכלל המדינה.⁸⁹ בכל הנוגע לכניסה של רכבים חשמליים, בישראל יש נכון לשנת 2021 כ-10,000 רכבים עם הנעה חשמלית והתחזיות צופות גידול מתמשך, עם כניסה של דגמים חדשים לשוק שיוזילו את עלויות הרכישה, למרות העלייה במיסוי שחלה בתחילת 2023.⁹⁰

לצד נושא החשמול, הולך ועולה השימוש במימן כדלק אלטרנטיבי ככל שמתפתחות טכנולוגיות המורידות את עלותו ביחס לדלק מחצבים. חשיבות המימן העיקרית טמונה ביכולת להפיקו באופן ירוק ממים על בסיס אנרגיה מתחדשת. ערים ואזורים בנגב ובגליל כבר החלו לפתח תשתיות להקמת "עמקי מימן" בהם יבוצע ייצור ושיווק של מימן על בסיס שדות סולאריים גדולים, ובאמצעותו יונעו ציי רכבים (בעתיד הקרוב בעיקר רכבים כבדים) המתבססים על מנועי מימן; לחליפין, "תאי דלק" ינצלו אנרגיה האגורה במימן לצורך טעינה מהירה של רכבים חשמליים ויסייעו לפתרון העומס, שיוצרים רכבים אלו על רשת החשמל.

⁸⁸ רז-חיימוביץ, מיכל, "מהי נקודת האור בשנה החשוכה של ענף התעופה?", גלובס, 2021.

⁸⁹ ברקת, עמירם, כך הסתבר פרויקט הדגל של הרכבת, גלובס, 2019.

⁹⁰ ריין, נועם. "40 דגמים חדשים בישראל – החשמליות יכבשו את השוק ב-2022". YNET, 2022.

כניסת רכבים אוטונומיים

כניסת רכבים אוטונומיים לשוק צפויה להביא להיעלמות משרות בתחום (להרחבה בנושא היעלמות משרות ר' פרק תעסוקה). למרות החדשנות המגולמת ברכבים אלו, הרי שבראיה מערכתית, החלפת רכבים נהוגים בידי אדם, ברכבים אוטונומיים, לא תביא לשינוי מהותי בגודש בכבישים, בלא מהלכי עומק נוספים.⁹¹ **בישראל, עבר במרץ 2022 חוק המכונה "חוק הרכבים האוטונומיים". החוק מאפשר ניסויים ברכב בלא נהג בישראל באופן נרחב ביחס למקובל במרבית מדינות העולם.**⁹²

ערים חכמות ותחבורה, שימוש בנתוני עתק (Big data)

היכולת להפיק מידע אישי על צרכי הנוסע, לצד יכולות עיבוד מתקדמות, IOT (האינטרנט של הדברים) ורשתות תקשורת מתקדמות יאפשרו כבר בעתיד הקרוב שינויים מהותיים במבנה מערכות התחבורה, שינויים שאת ראשיתם אנו כבר רואים מיושמים כיום. **בישראל פועלות חברות מובילות בפיתוח וניתוח של big data לתחבורה. אחת מהן היא חברת מוביט (Moovit) שמספקת מידע בזמן אמת על אופן השימוש של משתמשי התחבורה הציבורית. מרבית הנתונים הם דיגיטליים, אולם לחברה גם משתמשים מתנדבים אשר מעדכנים נתונים מקומיים.**⁹³

הולכי רגל, אופניים חשמליים ומה שביניהם

כבר כיום ישראל נמצאת מעל הממוצע ב-OECD במספר הנפגעים בתאונות דרכים בקרב הולכי הרגל. כניסתם של כלי רכב זעירים חשמליים תחייב שינוי חקיקה כמו גם התאמה פיזית של המרחב הציבורי כדי להתמודד עם הפגיעה בהולכי הרגל.

תחזיות

נזקי הגודש בכבישים מוערכים בכ-35 מיליארד ש"ח בשנה (2018), וצפויים לעמוד על כ-70 מיליארד ש"ח ב-2028, ועל כ-100 מיליארד ש"ח בשנת 2040.⁹⁴ **על פי בנק ישראל, הגדלת ההשקעה בתשתיות תחבורה ב-1% מהתל"ג צפויה להעלות את פרוין העבודה בישראל בכ-4.5%.**⁹⁵

על פי יעדי רכבת ישראל (2016) עד שנת 2040 מספר הנוסעים השנתי יוכפל פי 4 לכ-300 מיליון בשנה, שיעור הנסיעות ברכבת מכלל הנסיעות ברכב מנועי יגדל מ-3% לכ-9%, ושיעור הנסיעות הארוכות (מעל 50 ק"מ) ברכבת יגדל מ-10% כרגע ל-40%.⁹⁶

⁹¹ התוכנית האסטרטגית הלאומית לתנועה מקיימת במרחב העירוני, 2019, עמ' 14.

⁹² אמיתי, זיו. "רעידת אדמה: חוק הרכב האוטונומי עבר בקריאה שלישית", Tech12, 2022.

⁹³ אתר רשות החדשנות, תחבורה חכמה - מודלים תחבורתיים חדשניים ויעילים

⁹⁴ הכנסת - מרכז מחקר ומידע, התחבורה הציבורית בישראל והגודש בכבישים, 2019.

⁹⁵ בנק ישראל, העלאת רמת החיים בישראל ע"י העלאת פרוין העבודה, 2019. עמ' 8.

⁹⁶ זיו, יובל. "תוכנית הרכבת: 13 רכבות בשעה למרכז ירושלים", כלכליסט, 2022.

האומדן ל-2030 הוא כי ידרשו עוד כ-60 דקות בממוצע להגיע לעבודה. לצד העובדה שישראל עדיין נחשבת לבעלת רמת מינוע נמוכה יחסית למדינות ה-OECD, ניכר כי **בלא שינוי דרמטי בהרגלי התחבורה, מגמת הגודש בכבישים צפויה להימשך ואף להחריף גם בטווח הבינוני – ארוך, עד כדי כך שהגדלת ההשקעה בתשתיות לא תצליח להדביק את קצב הגידול במספר כלי הרכב.**

יעדים לשנת 2048

תושבי ישראל, בכל אזור בארץ, יוכלו להגיע למקום עבודתם תוך כחצי שעה בממוצע. במרחב העירוני, כלל השירותים החיוניים יהיו נגישים עבור התושבים במרחב השכונה במרחק של 15 דקות הליכה (15 minutes walk city).

תמונת מצב

- ישראל מדורגת במקום השני מבין מדינות ה-OECD במספר הרכבים לק"מ כביש.
- כ-62% מהמועסקים במשק מגיעים למקום עבודתם ברכב פרטי.
- כ-70% מזיהום האוויר אליו נחשפים תושבי הערים מקורו בתחבורה.
- חולשת התחבורה הציבורית: השקעה בתח"צ הייתה במשך שנים משנית להשקעה בכבישים.
- פערים בתחבורה בציבורית בין אזורי המרכז והפריפריה מביאים לחסמים בתחומי החיים השונים.
- העלות השנתית לטיפול בנפגעי תאונות הדרכים - כ-17 מיליארד ש"ח (1.3% מהתל"ג).
- הסיכון של אדם מהתחברה הערבית להיפגע בתאונת דרכים גדול פי 1.6 בהשוואה לחברה היהודית.

מגמות

- פיתוח תחבורה מקיימת - פיתוח תחבורה ציבורית יעילה ומגוונת ותכנון ערים תואם.
- גידול ניכר בנפח התעופה העולמי.
- חשמול מערך הרכבות וכניסה של מכוניות חשמליות לשוק.
- כניסה של רכבים אוטונומיים לשוק.
- ערים חכמות ו-Big data לצורך ייעול השימוש בתחבורה.
- כניסת אופניים חשמליים ככלי תחבורה נפוץ.

תחזיות ויעדים

- מגמת הגודש בכבישים נמצאת כבר היום במגמת עליה מתמשכת.
- מגמת הגודש בכבישים צפויה להימשך. הגדלת ההשקעה בשתיות לא תצליח להדביק את קצב הגידול במספר כלי הרכב.
- נזקי הגודש בכבישים צפויים לעלות לכ-100 מיליארד ש"ח בשנה בשנת 2040.
- האומדן ל-2030 הוא כי ידרשו עוד כ-60 דקות מדי יום בממוצע להגיע לעבודה.
- שינויים בדפוסי עבודה ולמידה מרחוק עשויים לשנות את המגמה.

עקרונות

- תכנון וביצוע תשתיות תחבורה בנגב ובגליל על פי יעדי האוכלוסייה ב-2048 (3.5 מיליון תושבים ו-4.5 מיליון תושבים בהתאמה) ליצירת חיים משגשגים במרכזים החדשים.
- תכנון אזורי של תחבורה לפי מרחבים תפקודיים, המייצר חיבור מהיר ויעיל בין ערים אזוריות לליבת המטרופולין ובינה לבין מרכזי חיים אחרים.
- העצמת התחבורה הציבורית בדגש על תשתיות להסעת המונים והפחתת התלות ברכב הפרטי.
- תכנון אורבני אינטנסיבי סביב תחנות רכבת ומרכזי תחבורה.
- שילוב אמצעי תחבורה מגוונים, ממונעים ושאינם ממונעים, כדי להתמודד עם בעיית "הקילומטר האחרון".
- תכנון מערכת תחבורה המתחשבת בשיקולי סביבה ובטיחות.
- עידוד הליכתיות (walkability), שימוש באמצעי תחבורה רכים ומתן עדיפות לתחבורה ציבורית.
- עקרון "15 דקות" – הזמן המירבי שלוקח לתושב/ת להגיע לשירותים חיוניים סביבו, בהליכה, ממקום מגוריו הינו 15 דקות. בתוך כך יצירת ציפוף, רציפות ועירוב שימושים.
- עידוד חדשנות בתחבורה.
- יצירת פתרונות לוגיסטיים אזוריים וצירים ייעודיים לשינוע חומ"ס.
- העצמת שינוע מטענים רכבתי וצמצום שינוע במשאיות.

יזמות על

קידום, הרחבה ופיתוח של מערך מסילות הרכבת תוך חיבור מהיר בין מטרופולינים (בהתאם לסדר עדיפות רצוי):

- מסילת רכבת כבדה ב"ש-דימונה (שדרוג לפי תוכנית)
- מסילת רכבת כבדה חיפה-טבריה (תכנון וביצוע)
- מסילת רכבת קלה ב"ש-ליקית-מיתר (ביצוע)
- מסילת רכבת קלה חיפה-נצרת (ביצוע)
- מסילת רכבת כבדה ת"א-ב"ש (הרחבה לפי תוכנית)
- מסילת רכבת כבדה "השדרה": ת"א – לב המפרץ (תכנון וביצוע)
- קו מטרופוליטני שדרות-נתיבות-ב"ש (תכנון וביצוע)

- קו מטרונית אשכול-אופקים-ב"ש (תכנון וביצוע)
- קו מטרונית בית קמה-רהט-ב"ש (תכנון וביצוע)
- קו מטרונית ירוחם-דימונה-ב"ש (תכנון וביצוע)
- קו מטרונית ערד-שוקת (תכנון וביצוע)
- מסילת רכבת כבדה כרמיאל-קריית שמונה (ביצוע לפי תוכנית)
- מסילת רכבת כבדה דימונה-אילת (רה-תכנון וביצוע)
- מסילת רכבת כבדה עוקפת באר שבע (גורל-בקעות באר שבע-נאות חובב)(תכנון וביצוע)
- נמל יבשתי ומסילת רכבת בית שאן-אירביד (תכנון וביצוע)

שדות תעופה

- **הקמת שדות תעופה משלימים** – בשלב ראשון בנגב בנבטים ובהמשך, אחד נוסף בגליל, תוך שילובם במערך התחבורתי והתעסוקתי במרחב אזורי אלה.
- **שדה תעופה בגליל המזרחי** – הפיכת שדה התעופה הקיים בגליל המזרחי (מחניים/צח"ר) לשדה תעופה פעיל לתיירות נכנסת מאירופה.

הקמה וקידום של מערכי תחבורה ציבורית אזורית ותוך עירונית

- הקמת רכבת מטרו בבאר שבע (תכנון וביצוע).
- תמריצים ליזמים לפיתוח מודלים של תחבורה זעירה וחכמה ותחבורה "רכה".
- תמריצים ליזמים לעידוד 'הליכותיות' (Walkability) במרחבים העירוניים והכפריים וביניהם.
- הקמת חניונים עירוניים (כולל תת קרקעיים), הסדרת והרחבת מדרכות, הצללה, הרחבת גיוון קווי תחבורה ציבורית, רשת שבילי אופניים והולכי רגל-מיקוד במרכזי ערים.
- הבטחת גישה וזמני המתנה קצרים למערכות תחבורה שונות בתוך המרקם העירוני.

מערכות תחבורה משלימות

- הקמה או השמשת מסופי מטענים ומרכזים לוגיסטיים רכבתיים: דימונה, נתיבות ונעם, שגב שלום, נהר הירדן, גורל, מעבר ג'נין, ציפורית, חצור הגלילית.
- רכבות מבוססות מימן- הקמת עמק מימן ובתוכו מארגי תשתיות תחבורה מבוססת מימן.
- פיתוח מערכי שינוע בתווך בתת-קרקעי והאווירי.
- סלילת כביש "חוצה נגב מרכזי".

בריאות

הקדמה

בריאותם של בני האדם מהווה נדבך עיקרי וחשוב לאיכות חייהם. נגישות לשירותי בריאות איכותיים היא זכות חברתית בסיסית, בלא הבדלי גזע, דת, תפישה פוליטית, מצב כלכלי או חברתי, או מקום מגורים.⁹⁷ על פי הגדרת ארגון הבריאות העולמי (WHO), בריאות היא לא רק היעדר מחלה, אלא מצב פיזי, נפשי וחברתי של שלומות (wellbeing). המשמעות העמוקה של הגדרת ארגון הבריאות העולמי היא שתחום הבריאות כולל לא רק הנגשה של שירותי רפואה באופן שוויוני, אלא כולל בתוכו גם היבטים של מדיניות ציבורית ותכנון עירוני מקדמי בריאות.

תחום הבריאות עשוי להוות שיקול משמעותי בהליך קביעת מקום מגוריהם של ישראלים רבים. היעדרם של שירותי בריאות ברמה משביעת רצון באזור זה או אחר, עלול להוביל לעזיבתה של אוכלוסייה קיימת, וכן למנוע מתושבים פוטנציאליים לקבוע את מרכז חייהם באותו האזור. אם כך, לצורך שגשוגה של האוכלוסייה במרכזים החדשים ולמשיכת תושבים ותושבות נוספים, נדרש להבטיח שירותי בריאות ורפואה ברמה גבוהה.

נוכח האמור, ישנה חשיבות ביצירת עקרונות, תפישות והנחות ליבה חדשניות, אשר יביאו לפתרונות האתגרים הלאומיים בתחום הבריאות, תוך מיצוי הפוטנציאל והיתרונות היחסיים הקיימים בנגב ובגליל. כל זאת, כשבמרכז העשייה מטרה ברורה – יצירת מצפן ומכוון למערכת הבריאות כך שתתקדם, גם במרכזים החדשים בנגב ובגליל, לכדי מערכת בריאות מהמובילות בעולם.

תמונת מצב

מערכת הבריאות בישראל הינה מערכת בריאות ציבורית, המבוססת על חוק הבריאות הממלכתי, אשר חרת על דגלו עקרונות של צדק, שוויון ועזרה הדדית. בישראל קיימות ארבע קופות חולים, בהן מבוטחים כלל תושבי ישראל, זכות המוענקת להם מיום היוולדם.⁹⁸ מבנה מערכת הבריאות מאפשר קישוריות בין כל הגורמים הרפואיים, ומאגר נתונים עבור כל אחד ואחת מהמבטחים בקופות החולים במדינה, לשם הענקת טיפול מיטבי.

ישראל מדורגת במקום 10 מתוך 169 מדינות במדד הבריאות של בלומברג⁹⁹ ותוחלת החיים בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל, העומדת על 82.9 שנים, מדורגת במקום התשיעי מבין מדינות ה-OECD, בהן הממוצע הוא 81 שנים.¹⁰⁰

⁹⁷ מתוך: מתוך: אתר ארגון הבריאות העולמי.

⁹⁸ המוסד לביטוח לאומי, חברות בקופות החולים, 2020.

⁹⁹ World Population Review, Healthiest Countries 2024. המדד האחרון פורסם ב- 2019.

¹⁰⁰ OECD Data, Life expectancy at birth.

ההוצאה הלאומית לבריאות בישראל מסתכמת ב- 132 מיליארד ₪ והינה מהנמוכות ב-OECD כשיעור מהתמ"ג. בשנת 2022 ההוצאה הלאומית לבריאות עמדה על 7.4% מהתמ"ג, בעוד שבמדינות ה-OECD ההוצאה הממוצעת עומדת על 9.2%¹⁰¹. עם זאת, יש לציין כי האוכלוסייה בישראל צעירה ביחס לרוב מדינות ה-OECD.

כמו כן, 92% מהישראלים אינם מסתפקים בביטוח הממלכתי הבסיסי של מערכת הרפואה הציבורית, ומשלמים עבור ביטוח בריאות נוסף – גם כאשר אותו שירות ניתן בידי הרפואה הציבורית. כתוצאה מכך, ישראל מדורגת במקום השני בקרב מדינות ה-OECD בשיעור האוכלוסייה הרוכשת רפואה פרטית. בהתאם, בשנת 2022 כ-65% מההוצאה הלאומית לבריאות הייתה במימון ציבורי וכ-35% במימון פרטי.¹⁰² ההוצאה הפרטית החודשית הממוצעת של משקי בית בישראל על שירותי רפואה עמדה בשנת 2014 על 906 ₪, שהיוו כ-9.5% מההכנסה הכספית הממוצעת נטו של משקי הבית.¹⁰³ הדבר עשוי להעיד על אי שביעות רצון ממערכת הבריאות הציבורית.

אולם, **שביעות הרצון מתפקוד מערכת הבריאות נמצאת בעלייה בשנים האחרונות**. שיעור הישראלים שדיווחו כי הינם מרוצים ממערכת הבריאות הציבורית עלה מ-58% ל-68% בין 2018 ל-2021; עם זאת, 75% מהישראלים סבורים שיש להפעיל קשרים על מנת לקבל טיפול רפואי טוב ומהיר יותר; וכמחצית מהישראלים שפנו לרפואה הפרטית דיווחו כי עשו זאת כדי לקצר זמני המתנה, או כי הם לא היו מרוצים מהטיפול שקיבלו בקופת החולים.¹⁰⁴

ישראל ניצבה בשנת 2022 במקום ה-22 בלבד, מבין 37 מדינות ה-OECD, במספר מיטות האשפוז לנפש.¹⁰⁵ בנוסף, **קיים פער בקיבולת תשתיות מערכת הבריאות, ביחס לגודל האוכלוסייה, בין אזורי הארץ השונים – אם כי הוא הולך ומצטמצם בשנים האחרונות**. בעוד בנגב ובגליל מספר מיטות האשפוז ל-1,000 נפש הינו עומד על 1.69, במרכז הארץ הוא עומד על 1.79.¹⁰⁶

שירותי רפואה ובריאות, כרבים מסוגי השירותים, מושפעים מהיצע ומכוח האדם בתחום. מספרם של המועסקים בשירותי הבריאות בישראל עמד בשנת 2020 על 236.4 אלף מועסקים, מספר אשר נמצא בעלייה ניכרת בהשוואה לשנים הקודמות. בהשוואה לממוצע במדינות ה-OECD, שיעור הרופאים והרופאות המועסקים בישראל ל-1,000 נפש הינו דומה (3.4 בהשוואה ל-3.5), אך שיעור האחיות והאחים המועסקות בישראל ל-1,000 נפש נמוך באופן משמעותי (6.5 בהשוואה ל-9.5).¹⁰⁷ **קיים חוסר משמעותי וגורף של מועסקים בשירותי הרפואה במחוזות הצפון והדרום**, בהשוואה ליתר המחוזות. המחסור בכוח אדם גורם להתארכות התורים ולירידה ברמת השירותים. בשנים 2019-2021, שיעור

¹⁰¹ OECD Data, Health Spending

¹⁰² למ"ס, ההוצאה הלאומית לבריאות, 2022.

¹⁰³ צ'רניובסקי, דב. בלייך, חיים. רגב, איתן. (2016). ההוצאה הפרטית על בריאות בישראל. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

¹⁰⁴ מכון מאיר-סג'ווינט-ברוקדייל, סקר דעת הציבור על רמת השירות במערכת הבריאות ועל תפקודה 2021-2022.

¹⁰⁵ OECD Data, Hospital beds

¹⁰⁶ עיבוד תנועת אור לנתוני משרד הבריאות, מיטות אשפוז ועמדות בריאות, 2022.

¹⁰⁷ משרד הבריאות, כוח אדם במקצועות הבריאות, 2021.

הרופאים והרופאות המועסקים באזורי המרכז עמד בממוצע על 4.6 ל-1,000 נפש, אך בנגב ובגליל שיעור זה עמד בממוצע על 3.3 בלבד; שיעור האחים והאחיות המועסקים במחוזות ירושלים, המרכז ותל אביב עמד בממוצע על 5.2 ל-1,000 נפש, אך במחוז הדרום על 4 בלבד.¹⁰⁸

כל ישראלי שלישי נאלץ להמתין יותר מחודש ימים כדי לראות רופא מומחה. זמני המתנה ארוכים נהפכו לסיבה העיקרית שבגינה ישראליים מוותרים על טיפול רפואי. משכי ההמתנה לשירותי רפואה, ובפרט לרפואה מתקדמת, ולשירותים פרא-רפואיים בנגב ובגליל, ארוכים משמעותית ממשכי ההמתנה לשירותים דומים במרכז. שירותים רבים כלל אינם נגישים באזורים נרחבים בנגב ובגליל, ומצריכים את הנזקקים להם לנסיעה ארוכה לשם קבלתם.¹⁰⁹

כל אלה מסתכמים בפערים משמעותיים במדדי בריאות בין הנגב והגליל למרכז הארץ. המשמעותי ביותר והמשקף ביותר את ההבדלים, הוא הפער בתוחלת החיים - בעוד שתוחלת החיים במרכז הארץ עומדת על 83.2 בנגב והגליל היא עומדת בממוצע על 80.9.¹¹⁰

נקודות חוזק	נקודות חולשה
100% מתושבי ישראל מבוססים בביטוח בריאות ממלכתי, זכות המוענקת להם מיום היוולדם	7.4% שיעור ההוצאה הלאומית לבריאות מהת"ג (2022), בהשוואה ל- 9.2% ממוצע מדינות ה-OECD
82.9 שנים תוחלת החיים בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל (2022) ישראל ממוקמת תשיעית מבין מדינות ה-OECD	#2 בקרב מדינות ה-OECD בשיעור האוכלוסייה הרוכשת רפואה פרטית (2019)
#10 במדד הבריאות של בלומברג, מתוך 169 מדינות (2019)	פערים משמעותיים בין הנגב והגליל למרכז, בהיקף תשתיות הבריאות ונכות האדם הרפואי
	זמני המתנה ארוכים בייחוד בנגב ובגליל, ושירותים רבים מצריכים נסיעה למרכז

¹⁰⁸ מרכז טאוב, תמונת מצב המדינה 2023: בריאות.

¹⁰⁹ משרד הבריאות, מנהל תכנון אסטרטגי וכלכלי, אי שוויון בבריאות והתמודדות עמו 2021, ירושלים, ספטמבר 2022.

¹¹⁰ עיבוד תנועת אור לנתוני למ"ס.

מגמות

עלייה בתוחלת החיים

האתגר המשמעותי ביותר של מערכות הבריאות בעולם הוא הזדקנות האוכלוסייה ועליית היקף התחלואה הכרונית, כתוצאה ישירה מעליית תוחלת החיים.¹¹¹ האתגר בזקנה הוא כלכלי, בריאותי, חברתי ונפשי. ברמה החברתית, האתגר הגדול ביותר הוא הבדידות והניטוק מהמשפחה והחברה, וברמה הנפשית, האתגר הגדול ביותר הוא הדיכאון. ברמה הבריאותית, אוכלוסיית בני-ה-75 ומעלה צורכת פי 3 שירותי בריאות לנפש, מהשיעור הממוצע של אוכלוסיית ישראל וקרוב לשליש מההוצאה על אשפוז בבתי חולים כיום הוא עבור בני 75 ומעלה.¹¹² מעבר לחולי, אשפוז בבית החולים, או במוסד סיעודי, מציב סיכונים כמו חשיפה לזיהומים, תזונה לקויה והפרעות שינה. עם העלייה בתוחלת החיים, עולים גם אחוזי החולים במחלות כרוניות כמו אלצהיימר, סוכרת ומחלות לב. הטיפול באוכלוסיית הקשישים מפוצל בין מספר רב של גורמים, דבר שפוגע ברצף הטיפול ומכביד על הקשישים.¹¹³

שינויי אקלים

משבר האקלים הוא בעל השפעות משמעותיות על בריאות הציבור, בשני מישורים: ראשית, עקב אירועי קיצון כגון גלי חום וקור, שריפות והצפות, הגורמים לעודף תחלואה ותמותה; ושנית, עקב הכבדה בעומס החום, האנשים נוטים להפחית את השהות בחוץ ובתוך כך להפחית משחק בגני משחקים ופעילויות ספורט, שאינן במתחמים ממוזגים וכן להפחית שימוש בתחבורה ציבורית ושיתופית ובתחבורה פעילה (הליכה ברגל ונסיעה באופניים), כל אלו עלולים להביא לפגיעה בבריאות ולתרום להשמנה.

התפתחות של מודלים מבוזרים

אשפוז ביתי, רפואה בקהילה וטיפול מרחוק, זכו לתמיכה רחבה בתוך מערכת הבריאות והאוצר עוד טרם משבר הקורונה,¹¹⁴ והם מסתמנים כפתרון חיוני לרפואה במאה ה-21. עם זאת, חשוב לציין כי מודלים אלו הינם פתרונות נלווים ואינם מהווים תחליף לשירותי רפואה פיזיים איכותיים ונגישים. כך ברור, כי הגדלת מספר הרופאים ומספר המיטות בנגב ובגליל קריטיים, ולצידם פיתוח מודלים מבוזרים חדשניים.

- **מודל האשפוז הביתי.** הפנייה של חולים, שאינם נזקקים בהכרח לאשפוז בבי"ח, לאשפוז ביתי, תוך שהם מקבלים את המענה המיטבי לכך. האמצעים הטכנולוגיים המתפתחים היום מאפשרים את הרחבת המודל, בין אם דרך תקשורת און-ליין בין הרופא למטופל, או אף בהעברת נתונים כמו מדדים פשוטים דרך האינטרנט. האשפוז הביתי נותן לרבים סביבה נעימה ובטוחה יותר, משהה התדרדרות קוגניטיבית לקשישים, שומר מזיהומים ומתאונות אחרות וחוסך, בכל חישוב, נעילה ובטוחה יותר, משהה התדרדרות קוגניטיבית לקשישים, שומר מזיהומים ומתאונות אחרות וחוסך, בכל חישוב,

¹¹¹ כהן, 2018; חורב, 2013

¹¹² יוסברג, 2021

¹¹³ חורב, 2013; בר עוז ועמיתיה, 2019

¹¹⁴ כהן, 2011

משאבים עצומים לעומת אשפוז בבי"ח.¹¹⁵ העתקת האשפוז בהיקפים משמעותיים לבתי המטופלים, תשחרר אלפי מיטות בבי"ח, תקטין את הסיכון בתפוסת יתר ותגדיל את המוכנות לגלי ביקוש.¹¹⁶ כמו כן, ייחסכו משאבי עתק בהחזקת מיטות אשפוז ובהקמת בתי חולים נוספים, שכבר היום נמצאים בחוסר משמעותי. במידה ותתאפשר התמחות ברפואה ביתית, תגדל משמעותית קיבולת בתי הספר לרפואה והכשרת הרופאים בישראל בהתאם לצרכי המערכת. **בישראל ממומן האשפוז הביתי בידי קופות החולים, והוא מהווה כבר כיום כ- 8 אחוזים מכלל המאושפדים במחלקות הפנימיות בבתי החולים.**¹¹⁷

▪ **מודל הרפואה בקהילה.** רפואה בקהילה מתבססת על פריסת קופות החולים בערים ובשכונות במדינת ישראל. בתוך כך, רופאי המשפחה הם קו הטיפול הראשון והמקיף ביותר בקהילה. הם אלו הרואים את המטופל, משפחתו וסביבתו באופן הוליסטי ושומרים על רצף טיפולי לאורך זמן. באמצעות הרחבת ושדרוג הכשרתם של מקצועות רבים, ניתן יהיה לספק שירותי רפואה שונים, מגוונים ונגישים במרפאות הקהילתיות ובכך להוריד מן העומס על צוותי הרופאים והרופאים המומחים. **בישראל, מערך קופות החולים שהוקם עם קום המדינה בנוי במידה רבה על מודל זה.**¹¹⁸

תחזיות

לפי ההערכות, בשנת 2040 יחיו בישראל 1.9 מיליון אזרחים ותיקים – פי שניים ממספרם בשנת 2018. מערכת הבריאות בישראל אינה ערוכה לקצב המהיר של הזדקנות האוכלוסייה בישראל. הזינוק הצפוי במספר הקשישים מחייב היערכות מבחינת תשתיות ותקציבים. בלי התערבות, יירד שיעור הרופאים ל-1,000 נפש ל-2.9 בשנת 2035. הגדלת מספר מקבלי הרישיונות בשנה ל-2,000 תביא את השיעור ל-3.1 ל-1,000 נפש.¹¹⁹ על פי תוכנית המתאר הארצית לשיקום, הרחבה וארגון מחדש של מערך שירותי הבריאות בישראל, יורחב מערך האשפוז בישראל מ-16,300 מיטות כיום ל-30,650 בשנת 2048 ובתוך כך - 3,059 מיטות נוספות במחוז צפון; 3,590 מיטות נוספות במחוז חיפה ו-4,554 מיטות נוספות במחוז דרום.

יעדים לשנת 2048

יש לתכנן את מערכת הבריאות כך שתתמוך בגידול מאסיבי של תושבים בנגב ובגליל - 700 אלף תושבים נוספים בגליל ו- 1.7 מיליון תושבים נוספים בנגב מעבר לתחזית האוכלוסייה על פי התכנית האסטרטגית לדור 2040.

¹¹⁵ Federman et al., 2018; Weiss et al., 2004; Soskolne et al., 2010

¹¹⁶ צ'רניחובסקי וכפיר, 2019; נוביק, 2022

¹¹⁷ "כבר לא צריך לצאת מהבית: בית החולים החדש שנפתח בישראל", YNET, 2022.

¹¹⁸ דורון, חיים ושוורץ, שפרה, הרפואה בקהילה – משרות לעולים בנגב ועד לתחילתה של רפואת המשפחה, אוניברסיטת בן גוריון, 2004.

¹¹⁹ גמזו, רוני. המכון הלאומי לחקר שירותי הבריאות ומדיניות הבריאות. תכנון ארוך טווח של כוח-אדם רפואי בישראל, 2022.

יש צורך לתכנן 3,060 מיטות אשפוז מעבר למתוכנן בנגב ו-1,414 מיטות אשפוז מעבר למתוכנן בגליל. בנוסף, יש להצמיח עתודה רפואית מקומית מותאמת באזורים אלו.

בריאות

תמונת מצב

- ישראל מדורגת 10 מתוך 169 מדינות ב"מדד הבריאות של בלומברג".
- ההוצאה הלאומית לבריאות כאחוז מהתמ"ג נמוכה ממרבית מדינות ה-OECD.
- ל-92% מהישראלים יש ביטוח בריאות פרטי.
- שביעות הרצון מתפקוד מערכת הבריאות במגמת עלייה
- העשירונים התחתונים ותושבי מחוז דרום מדווחים על קושי רב יותר בנגישות לרופא.
- תשתיות מערכת הבריאות במרכז מפותחות יותר בהשוואה לנגב והגליל.

מגמות

- עלייה בתוחלת החיים - גידול בתקציבי הבריאות.
- שינויי אקלים קיצוניים עם השפעות על בריאות הציבור.
- התפתחות מודלים מבוזרים - אשפוז ביתי ורפואה קהילתית.

תחזיות ויעדים

- בשנת 2040 צפויים להיות בישראל 1.9 מיליון אזרחים ותיקים - פי שניים ממספרם כיום.
- מערכת הבריאות בישראל אינה ערוכה לקצב המהיר של הזדקנות האוכלוסייה בישראל.
- שיעור הרופאים לנפש צפי לרדת לכ-2.9 ל-1,000 איש.
- קצב התכנון של הרחבת קיבולת מערכת הבריאות בנגב ובגליל, אינו תומך בגידול לפי יעדי תוכנית 2048. יש צורך לתכנן 3,060 מיטות אשפוז מעבר למתוכנן בנגב, ו-1,414 מיטות אשפוז מעבר למתוכנן בגליל.

עקרונות

- חיזוק מערכת הבריאות בנגב ובגליל, בדגש על הגדלת כמות הרופאים ואנשי הצוותים הרפואיים וכן הרחבת ושיפור התשתיות הפיזיות. השוואת רמת השירות והנגישות לכל הפחות לרמתן במרכז הארץ, כבסיס לפיתוח הנגב והגליל כמרכזי חיים משגשגים המהווים בית לכ-8 מיליון תושבים.
- הסטת מיקוד המדיניות ממשיכת כוח אדם מהמרכז לנגב ולגליל - להצמחת כוח אדם מקומי במקצועות הרפואה, מתוך הבנה שלו סיכויים גבוהים יותר להישאר באזור.
- מיקוד בחיזוק תחום הרפואה בקהילה בנגב ובגליל, בשאיפה להפחית את הצורך בהגעה לבתי החולים המרוחקים.
- תכנון מקדם בריאות ביישובים - תשתיות מאפשרות ומעודדות הליכתיות ופעילות גופנית.
- פיתוח תחום הרפואה מרחוק כאחד המענים לאתגרי המרחקים הגדולים והעומס על המערכת, ושימוש בנגב ובגליל כשדות ניסויים לטכנולוגיות חדשות.

- היערכות למגמת הזדקנות האוכלוסייה, בדגש על תכנון כוח אדם סיעודי.
- חשיפה לעבודה בנגב ובגליל בשלבי הכשרה רפואית מוקדמים ככל הניתן, על מנת לשפר את סיכויי הבוגרים לעבוד באזורים אלו.
- חינוך לאורח חיים בריא וצמצום התנהגויות סיכוניות בגילאים הצעירים, בדגש על אוכלוסיות יעד.
- פריסת מרכזים רפואיים בהתאם לעקרונות תפיסת המרחבים התפקודיים.

יזמות על

- פיתוח תכניות להכשרת כוח אדם מקומי במקצועות הרפואה, לרבות: איתור מועמדים פוטנציאליים בשלב התיכון והכנתם ללימודי רפואה בשיתוף פעולה עם המוסדות האקדמיים, סיוע בפסיכומטרי והשלמת בגרויות, ובחינת שיתוף פעולה עם צה"ל ליצירת מסלולים ייעודיים להכשרה במקצועות הרפואה לחושבי הנגב והגליל.¹²⁰
- האצת הקמתם של בתי החולים החדשים בבאר שבע ובקריית אתא, ובחינת הקמתו של מרכז רפואי נוסף סמוך לרהט.
- גיבוש תכנית ייעודית לשילוב האוכלוסייה הבדואית בנגב במקצועות הרפואה.
- תוספת תקנים ייעודית להתמחויות במערכת הבריאות בנגב ובגליל.
- הטמעת מודל האשפוז הביתי במערכת הבריאות בנגב ובגליל, על מנת להפחית את העומס על בתי החולים.
- בחינת הקמת פקולטות לרפואה בשדרות ובאילת – על בסיס התשתית האקדמית הקיימת במכללת ספיר ובשלוחת אוניברסיטת בן-גוריון.
- תמיכה בתקציב ובתמריצים למחקר ופיתוח של טכנולוגיות לרפואה מרחוק בשיתוף פעולה עם המוסדות האקדמיים, המגזר הפרטי, ומוסדות הבריאות בנגב ובגליל.
- הרחבת ההזדמנויות למחקר והוראה עבור מומחים צעירים בנגב ובגליל.

¹²⁰ בהקשר זה יש לציין את תכנית "אילנות" הפועלת כיום במשרד הבריאות, ומציעה מימון וליווי בלימודי הרפואה בתמורה להתחייבות לעבודה בנגב ובגליל במשך 7 שנים מתום הלימודים. אולם תכנית זו פונה למועמדים שכבר עומדים בתנאי הסף ללימודי רפואה, ואינה מסייעת בהבאת יותר צעירים בני הנגב והגליל לעמידה בתנאי הסף.

חינוך

הקדמה

החינוך וההשכלה אותם רוכש אדם, מהווים אבני דרך חשובות ביותר בחייו והינם בעלי השפעה משמעותית על עיצוב עתידו האישי והמקצועי, תפישת עולם ומערכת ערכית, קבלת החלטות בתחומים השונים ועוד. יתרה מכך, לרמת החינוך וההשכלה יש קשר הדוק למוביליות חברתית ועל כן פערים ברמת החינוך וההשכלה עלולים להוביל לפערים כלכליים וחברתיים בין קבוצות שונות. אין זה מפתיע אם כן, כי בחירת מקום המגורים, מושפעת באופן מהותי מאפשרויות החינוך באזורים השונים במדינת ישראל, וכי יצירת מרכזי חיים עצמאיים, שווים ומשגשגים, המהווים גורמי משיכה לאוכלוסייה איכותית והיוצרים צמיחה דמוגרפית, כלכלית וקהילתית-חברתית, תלויה בין שאר הדברים בפיתוח אפשרויות החינוך וההשכלה.

בדברים הבאים, נבקש להציג נתונים בנוגע להיבטים משמעותיים בתחום החינוך, אשר יש בהם כדי לשפוך אור על פערים קיימים במדינת ישראל בין אזורים גיאוגרפיים - המרכז אל מול הנגב והגליל ובין קבוצות אוכלוסייה.

תמונת מצב

נתונים תקציביים

תקציב משרד החינוך עמד בשנת 2024 על כ- 85 מיליארד ₪, המהווים כ-14.7% מסך תקציב המדינה.

תקציב ההשכלה הגבוהה הנו תקציב נפרד העומד על כ- 13.9 מיליארד ₪ המהווים 2.4% מסך תקציב מדינת ישראל (נכון לשנת 2024).¹²¹ בשנת 2022, ההוצאה על תחום החינוך הסתכמה בשעור של 6.5% מהתמ"ג. הוצאה זו הינה מהגבוהות מתוך מדינות ה-OECD.¹²²

עם זאת, ההוצאה הממוצעת לתלמיד בישראל נמוכה במעט מזו הממוצעת במדינות ה-OECD.¹²³

קיימים פערים משמעותיים בין המרכז לבין הפריפריה הגיאוגרפית והחברתית מבחינת אפשרויות ואיכות החינוך, דבר שבא לידי ביטוי בשיעור הצלחת תלמידים ובכלים העומדים לרשותם לשם התמודדות עם אתגרי העתיד. **קיימים פערים משמעותיים בהוצאה על חינוך בין הרשויות המקומיות** מבחינת שיעור השתתפותן במימון החינוך. רשויות מקומיות המדורגות גבוה מבחינה סוציו-אקונומית, מקצות תקציבים עודפים מעבר לשירותים אותם הן מחויבות לספק. **פער נוסף בהוצאות על חינוך ניכר בין משפחות בחלוקה לחמישוני הכנסה.** ההוצאה הפרטית הממוצעת על חינוך בחמישון העליון הייתה כמעט פי שלושה מההוצאה בחמישון התחתון.¹²⁴ ההוצאה הממוצעת עבור פעילות לאחר שעות בית ספר גדולה פי 8 בחמישון העליון לעומת התחתון.

¹²¹ אתר מפתח התקציב

¹²² OECD Data, Government spending

¹²³ OECD Data, Education spending

¹²⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **השנתון הסטטיסטי לישראל 2021** - פרק 4 - חינוך והשכלה, 2021.

ההוצאה הפרטית הממוצעת בחודש עבור תלמיד ממשפחה ביישובים שדורגו באשכולות הסוציו-אקונומיים 8-10 הייתה גדולה פי שניים מזה שבמשפחות מיישובים שדורגו באשכולות 1-3.¹²⁵

תלמידים

שיעור הלומדים במערכת החינוך במדינת ישראל מתוך כלל האוכלוסייה הוא מהגבוהים בעולם. בשנת תשפ"ד (2023/24) למדו במערכת החינוך הישראלית 2.535 מיליון תלמידים, המהווים כ-26% מהאוכלוסייה (לעומת כ-14% במדינות ה-OECD).

הצפיפות בכיתות הלימוד במערכת החינוך היא מהגבוהות בקרב מדינות ה-OECD. נכון לשנת 2021, ממוצע התלמידים בכיתה במערכת החינוך הישראלית עומד על 28.¹²⁶ מספר התלמידים בכיתה בחינוך היסודי גבוה ב-27% ובחטיבות הביניים ב-23% מממוצע מדינות ה-OECD.¹²⁷

תלמידים בעלי צרכים מיוחדים: בשנת הלימודים תשע"ט למדו בישראל קרוב ל-300 אלף תלמידים אשר הוגדרו כבעלי צרכים מיוחדים. שיעורם של תלמידים אלה מכלל התלמידים שלמדו תחת פיקוח משרד החינוך הינו 11.8%.¹²⁸ נתוני משרד החינוך לשנת תשע"ז מצביעים על כך, שתלמידי חינוך מיוחד רבים נדרשים ללמוד במסגרות מרוחקות ממקום מגוריהם, בשל היעדר מסגרות מותאמות עבורם. פערים אלה ניכרים בעיקר ביישובי הפריפריה. בחינת נתוני שיעור הרשויות בהן קיימות כיתות ייעודיות לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים ומוגבלויות מסוימות, מעלה, כי קיימים פערים מובהקים בין המחוזות השונים, כאשר ברוב הפרמטרים הצפון והדרום מצויים בנחיתות מובהקת.¹²⁹

מדדי הערכה

מדינת ישראל מצויה בפיגור במדדים בינלאומיים בתחום החינוך. הציון של ישראל בתחום החינוך במדד Better Life Index של מדינות ה-OECD, נמוך - 5.5 בלבד מתוך 10.¹³⁰ הציון הממוצע של תלמידי מערכת החינוך במבחן פיז"ה הבינלאומי נמוך ועומד על 466 נקודות לעומת ציון ממוצע של 484 במדינות ה-OECD.¹³¹ בנוסף, הפערים הסוציו-אקונומיים בציון המבחן בישראל הם מהגדולים בארגון.¹³²

השוואת ציוני בחינת המיצ"ב בין האוכלוסייה היהודית לערבית מלמדת על קיומם של פערים, גם אם לאורך השנים הפער הולך מצטמצם. בכיתות ה' קיים פער בציונים במתמטיקה ובקרב תלמידי כיתות ח' בנוסף גם באנגלית, מדע וטכנולוגיה. כלומר,

¹²⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הוצאה פרטית לתלמיד עבור שירותי חינוך ב-2018, 2020.

¹²⁶ OECD.Stat

¹²⁷ משרד החינוך, 2021.

¹²⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תלמידים עם מוגבלויות המשולבים בחינוך הרגיל: נתונים ובחינת השלכות הרפורמה בחינוך המיוחד, 2023.

¹²⁹ הכנסת - מרכז המחקר והמידע, מרכז המחקר והמידע של הכנסת: מחסור במסגרות חינוך מיוחד: מיפוי צרכים ומענים, 2018.

¹³⁰ OECD, Better life index.

¹³¹ OECD-iLibrary, PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education

¹³² OECD, PISA 2022 Results: Factsheets – Israel

עם ההתקדמות השנים במערכת החינוך, הפערים הולכים וצומחים. בחינת נתוני בחינות המיצ"ב שנערכו בשנת 2019 מעידות, כי קיימים פערים משמעותיים בשיעור ההצלחה בין תלמידים המגיעים מרקע סוציו-אקונומי שונה. ככל שהרקע הסוציו אקונומי של התלמידים גבוה יותר כך הישגיהם נוטים להיות גבוהים יותר.¹³³

שיעור הזכאות לתעודת הבגרות עולה עם השנים ועמד בשנת 2022 על 80.4%. ניתן למצוא פערים משמעותיים בין שיעור הזכאות בחינוך הכללי והדתי (88.5%) לבין שיעור הזכאות בקרב הלומדים בחינוך החרדי המפוקח (34.1%) ושיעור הזכאים הלומדים בחינוך הערבי (74.9%).¹³⁴

שיעור הזכאות לבגרות נמוך יותר בקרב תלמידים המשתייכים לאשכולות סוציו-אקונומיים נמוכים. ניתוח לפי מרכזים מעלה, כי קיימים פערים בין שיעור הזכאות לתעודת בגרות במרכז (87%) ובין הנגב (85%) והגליל (83%).¹³⁵ אחוז הזכאות לבגרות במגזר הבדואי עמד בשנת 2023 על 63.7% והוא עודנו נמוך משמעותית בהשוואה ביחס לממוצע בחברה היהודית והערבית, אם כי נמצא במגמת עלייה מובהקת.¹³⁶ אחוז הזכאים לתעודת בגרות, אשר עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות במדינת ישראל גבוה יותר במרכז (68.1%) לעומת בנגב (58.5%) ובגליל (59.3%).¹³⁷

חינוך בלתי פורמאלי

רשויות מקומיות בעלות תקציבים גדולים יותר, יכולות להשקיע יותר משאבים בחינוך הבלתי פורמלי בתחומן, לעומת רשויות עם תקציבים מצומצמים יותר. חינוך בלתי פורמאלי הינו בעל השפעות חיוביות נרחבות. כאשר המשתתפים בו לוקחים חלק לאורך זמן ובאופן קבוע, ניתן לראות השפעות כמו שיפור בהישגים הלימודיים, צמצום בעיות משמעת, שיפור ביכולות אישיות וחברתיות, שיפור בדימוי העצמי, פיתוח כישורי מנהיגות, ומניעת התנהגויות סיכון. בישראל, משרד החינוך הינו הגורם האחראי לפעילויות הבלתי פורמאליות, אך אין חובה חוקית לקיים פעילויות שכאלה, ועל כן בידי הרשות המקומית היכולת לקבוע את מידת השקעתה בתחום.¹³⁸

השכלה גבוהה

אחוז בעלי ההשכלה האקדמית במדינת ישראל גבוה מהממוצע במדינות ה-OECD ועומד על 50.6% לעומת 40.7%.¹³⁹ מספר הזכאים לתארים אקדמיים עמד בשנת 2020 על 80.1 אלף. מתוכם, 50.4 אלף, בעלי זכאות לתואר ראשון. יש לציין, כי מאז שנת

¹³³ משרד החינוך, תוצאות מבחני מיצ"ב, תשע"ט

¹³⁴ למ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2023 – חינוך והשכלה.

¹³⁵ בחינוך העברי

¹³⁶ Ynet, הצמרת, התחתית - ופערי התקצוב: נתוני הבגרות בכל היישובים, והתיכונים המצטיינים, 11.9.23.

¹³⁷ עיבוד תנועת אור לנתוני הלמ"ס.

¹³⁸ הכנסת- מרכז מחקר ומידע, פילוח תקציב משרד החינוך על חינוך בלתי-פורמלי לילדים ולנוער ברשויות המקומיות, 2017.

¹³⁹ OECD, Adult education level

2000, חלה עלייה ניכרת של 79.1% במספר מקבלי התואר הראשון. שיעור הזכאים לתארים מתקדמים עלה גם הוא באופן גדול ביותר במרוצת השנים 2000-2020.¹⁴⁰

שיעור בעלי התואר האקדמי במרכז גבוה באופן משמעותי בהשוואה לנגב ולגליל (ביושבים בהם 10,000 תושבים ויותר). בנוסף, קיים מתאם בין רמת ההשכלה של הילדים לרמת ההשכלה של הוריהם. הוריהם של כ-70% מבעלי התואר האקדמי הם אקדמאיים בעצמם. בחינת תחומי הלימוד מגלים, כי במקביל למגמות גלובאליות, במהלך השנים 2018-2019 נמשכה מגמת העלייה במספר הסטודנטים למקצועות ה-STEM וירידה ביתר המקצועות.¹⁴¹

נקודות חולשה	נקודות חוזק	
#35 מתוך 38 מדינות ה-OECD בצפיפות בכיתות (2021)	#3 מבין מדינות ה-OECD בשיעור הסטודנטים לתואר ראשון הלאומיים למקצועות ה"ס" (2019)	8.6% שיעור ההוצאה של מדינת ישראל על תחום החינוך מכלל התמ"ג (2020), גבוה באופן ניכר ממוצע ה-OECD.
#28 מתוך 38 מדינות ה-OECD בהוצאה לחינוך לתלמיד	שיעור גבוה של אקדמאים	50.1% בעלי ההשכלה האקדמית בישראל (2020). גבוה בהשוואה לממוצע ה-OECD שנומד על 39%.
23 נקודות פחות בציון הממוצע של תלמידי ישראל במבחן פיזיקה (2018)	השקעה תקציבית גבוהה בהשוואה למדינות ה-OECD	79.3% שיעור הזכאות לתעודת בגרות (2020). נמצא במגמת עלייה בשנים האחרונות.

מגמות

הכנת תלמידים לעולם משתנה

אחד האתגרים המשמעותיים עמם מתמודדות מערכות חינוך ברחבי העולם כיום, הוא הכנת התלמידים לחיים עתידיים הנתונים לשינויים מהירים ותחת קיומה של אי ודאות. קיימת הסכמה על כך, שהמשקל בשוק זה עובר מהידע המקצועי לכישורים מותאמי סביבה דינאמית: כישורים חברתיים, תקשורת, חשיבה מסדר גבוה, שליטה עצמית ותפישת עצמית חיובית.

¹⁴⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2021.
¹⁴¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פני החברה בישראל, פורים בין מרכז לפריפריה, 2019.

הטמעת למידה לאורך כל החיים המקצועיים

בעולם המשתנה מתבססת ההבנה, כי הכשרה אחת לאורך חיי העובד (כגון תואר אקדמי או לימודי תעודה) אינה מספקת וכי קיימת חשיבות עליונה ללמידה לאורך החיים - למידה תכליתית, המתרחשת באופן מתמשך, במטרה לשפר מיומנויות או לרכוש ידע או יכולות המקנות לעובד גמישות תעסוקתית. **בישראל, כפי שעולה מדו"ח מבקר המדינה, בכל הנוגע לשיתוף מעסיקים בהליכי ההכשרות של האגף להכשרה מקצועית, "כ- 7 אחוזים בלבד מהמשתתפים בהכשרות המקצועיות הממומנות של האגף להכשרה מקצועית עושים זאת באחד המסלולים שבשיתוף מעסיקים, על אף ההסכמה שמסלולים אלו הם האפקטיביים ביותר".¹⁴²**

דגש על תחומי דעת מותאמי שוק תעסוקה

נוכח התהליכים הטכנולוגיים המואצים, בהם נתון העולם בכלל ושוק התעסוקה בפרט, מושם הדגש על מקצועות ה-STEM (מדע, טכנולוגיה, הנדסה ומתמטיקה), אשר מרבית העובדים יידרשו לרמת סף של שליטה בהם. **בישראל, מנתוני מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2021), בשנת הלימודים תש"פ, כ- 27% מהסטודנטים שהחלו לימודים לתואר ראשון במקצועות המדעים-טכנולוגיים (STEM) גדלו בישובים באשכול כלכלי 9-10 בהשוואה ל- 14% בלבד באשכולות 5-6.¹⁴³** עם זאת, קיימות מגוון של תוכניות לקידום לימודי STEM בנגב ובגליל.

שיטות לימוד חדשניות ומתקדמות

מערכות חינוך ברחבי העולם ביצעו הטמעה של שיטות לימוד חדשניות והתאמתן לעידן הטכנולוגי, ובכללן:

- **למידה מותאמת אישית (Personalized Learning)** - תכניות אלה מבוססות על מתן אפשרות לתלמידים להתקדם בקצב למידה אישי, תוך הערכה על בסיס איכות הביצוע. בשיטה זו התלמידים עובדים עם מוריהם ומגדירים יעדים. שיטות אלו נתפשות כבעלות פוטנציאל לחיזוק בעלות התלמיד על תהליך הלמידה, אחריות, עצמאות, ויצירתיות בשל התאמה אישית לתלמיד וליכולתיו.¹⁴⁴ **בישראל, תוכניות לימוד אישיות הן חלק משיטת הלימוד של בתי ספר דמוקרטיים. כעשרים מסגרות חינוך דמוקרטיות פעילות ברחבי המדינה מיסודי ועד תיכון.¹⁴⁵**
- **Bite-Sized Learning/Microlearning** - לימוד מותאם לטווח קשב מצומצם במסגרתו "מפורק" המידע לחלקים קטנים והתלמידים לומדים על בסיס מיומנויות ספציפיות וממוקדות בפרקי זמן קצרים.
- **למידה מבוססת פרויקטים (PBL)**. שיטה זו מלמדת את התלמידים לפתור בעיות בהן הם עלולים להיתקל במציאות, באמצעות ביצוע פרויקטים ממוקדים. העבודה מתבצעת בזוגות או בקבוצות קטנות, ומשלבת עבודת מחקר, ניתוח

¹⁴² דוח מבקר המדינה, עמ' 3.

¹⁴³ רוטנברג, בת חן, כלי מדיניות אפשריים להגדלת משקל המועסקים במגזר ההייטק, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2021.

¹⁴⁴ Trends in digital personalized learning in low and middle-income countries, UNICEF

¹⁴⁵ אתר מסגרות, בית ספר דמוקרטי

מידע והסקת מסקנות. כתוצאה מכך, הם מפתחים ידע תוכן עמוק וכן מיומנויות רבות שקשורות לעולם המודרני.¹⁴⁶
 בישראל מיושמת השיטה במערכת החינוך בחולון בקרב כ- 2300 תלמידים מיסודי ועד לסיום החטיבה העליונה,
 מתוכם כ- 660 תלמידים מעורבים בפרויקטים לבגרות.¹⁴⁷

מערכת חינוך בחברה הטרוגנית

כחלק ממאבק בפערים בין קבוצות אוכלוסייה שונות ועל מנת לקדם לכידות חברתית, קיימות במדינות שונות המתאפיינות בהטרוגניות חברתית כגון הולנד ושבדיה, תוכניות לימודים אינטגרטיביות. מדינת ישראל מאופיינת בקיומן של קבוצות אוכלוסייה מרקעים שונים – אתניים, תרבותיים, דתיים, לשוניים. מערכת החינוך במדינה מתאפיינת בהיותה דיפרנציאלית, כאשר לקבוצות השונות מערכות חינוך נפרדות. בפועל, תלמידי המערכות השונות, כמעט ואינם מקיימים ממשק במסגרת תקופת לימודיהם.

למידה מרחוק

בעשור האחרון הלכה והתפתחה האפשרות ללמידה מרחוק, המהווה כלי לפריצת גבולות גיאוגרפים. קיימות פלטפורמות רבות המציעות קורסים מקוונים במגוון תחומים שמטרתם נעה בין רכישת ידע כללי ולבין רכישת מקצוע (כולל קורסים במקצועות ההיי-טק). עם זאת, הלמידה מרחוק אינה מהווה תחליף ללמידה במסגרת חינוכית. בישראל, גם כיום בתקופה שלאחר הקורונה, ממשיכים בחלק מבתי הספר ללמוד באופן חלקי מהבית (ימים בודדים בשנה) ובאוניברסיטאות התפתחה נורמה של למידה היברידית, כאשר הקורסים שנערכים בכיתה משודרים גם בזום.

תחזיות

בשנת 2048 מספר הילדים בישראל בגילאי 6-17 יעמוד על כ-3.7 מיליון (לעומת 1.8 מיליון בשנת 2019). המשמעות – הכפלה של תשתיות מערכת החינוך הפורמאלי והבלתי פורמאלי.

יעדים לשנת 2048

יש לתכנן את מערכת החינוך לצפי של מיליון תלמידים בגילי ו-800 אלף תלמידים בנגב בהתאם ליעדי חזון "ישראל 2048 – עתיד משותף" 4.5 מיליון תושבים בגליל ו-3.5 מיליון בנגב. בהתאם, יש לתכנן כ-43,000 כיתות בגליל ו-33,000 כיתות בנגב.

¹⁴⁶ אתר ATOMI

¹⁴⁷ אתר משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית

תמונת מצב

- בהשוואה לממוצע מדינות ה-OECD: ההוצאה בישראל לתלמיד נמוכה יותר, ומדינת ישראל נמצאת בפיגור במבחני PISA.
- פערים בין הנגב והגליל למרכז בזכאות לבגרות, בעמידה בדרישות הסף לקבלה לאוניברסיטאות ובשיעור האקדמאים.
- רשויות מקומיות עשירות יכולות להשקיע יותר בחינוך בלתי פורמאלי.
- פערים חינוכיים גדולים בין האוכלוסיות הערבית והחרדית לאוכלוסייה הכללית.

מגמות

- הכנת תלמידים לעולם משתנה.
- הסמעת למידה לאורך החיים המקצועיים.
- הכשרות מקצועיות תוך כדי עבודה.
- דגש על תחומי דת מותאמי שוק התעסוקה.
- שיטות למידה חדשניות המותאמות לעידן הדיגיטלי.
- דיפרנציאציה של מערכת החינוך בחברה מגוונת.
- למידה מרחוק.

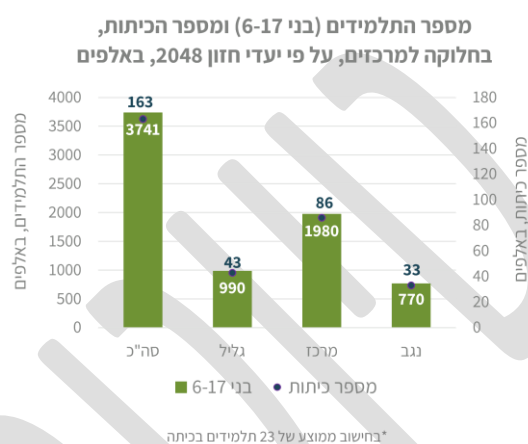
תחזיות ויעדים

- בשנת 2048 מספר הילדים בגילאי בית הספר יכפיל את עצמו.
- יש להיערך בהתאם להכפלה של מערכות החינוך הפורמאלי והבלתי-פורמאלי.
- יש לתכנן את מערכת החינוך בנגב ובגליל לצפי של מיליון תלמידים בגליל ו-800 אלף בנגב.

עקרונות

- חינוך איכותי, מגוון ומכליל בנגב ובגליל הינו רכיב אינטגרלי, להפיכת הנב והגליל למוקדי משיכה ומרכזי חיים משגשגים המהווים בית ל-3.5 מיליון תושבים ו-4.5 מיליון תושבים בהתאמה.
- מערכות החינוך כמסגרת מקדמת כלים מבוססי מיומנויות, ערכים, יכולת למידה עצמאית וחשיבה ביקורתית, רכישת תחומי ידע רלוונטיים, וקשר רציף לשינויים בשוק העבודה.
- הפיכת בית הספר לבית חינוך המשלב השכלה מתקדמת, טיפוח מיומנויות וסוגי אינטליגנציה שונים, ערכים, התנסויות מעשיות ופעילות חברתית וקהילתית.
- מוסדות החינוך והלמידה וציבור העוסקים במקצועות החינוך וההוראה כבעלי משמעות קרדינאלית עבור הפרט והחברה.
- מערכת החינוך תאפשר תשתית לשילוב מיטבי של החברה הערבית בכלל והבדואית בפרט בחברה הישראלית.
- הטמעת תפיסת למידה והשכלה לאורך החיים (Life Long Learning).

- התאמת תוכניות הלימוד וחיבור הלומד, למאפייני המרחב ולתחומי ההתמחות האזוריים.
- חינוך בלתי פורמאלי כרכיב מהותי ואינטגרלי במערכות החינוך המקומיות והאזוריות.
- הרחבת שיעור הלומדים באוניברסיטאות מקרב תושבי הנגב והגליל ואפשרויות רכישת ההשכלה האקדמית והכשרות מקצועיות באזורים אלה.
- הרחבת מעגל הלומדים מקרב בני החברה הבדואית ודאגה לצמצום תופעת הנשירה ממערכת החינוך.
- הרחבת האוטונומיה של הרשויות המקומיות ומנהלי בתי הספר.

יזמות על

תוכניות לימוד

- תקצוב, עריכה והטמעה של פיילוט תוכניות לימוד בתחומי ה-STEM והכשרות Skills, מותאמים למאה-21 ולשוק עבודה דינאמי תוך חיבורן לתחומי ההתמחות ולעוגני תעסוקה מקומיים ואזוריים (דוגמאות: אגרו-טק, פוד-טק, אנרגיה מתחדשת ועוד).
- תקצוב, עריכה והטמעה של תוכניות בתחומי ה-SEL (למידה חברתית-רגשית) במערכת החינוך, החל מגיל גן.
- הטמעת תוכניות רב שנתיות (החל משנת הלימודים הראשונה) בבתי הספר של החברה הבדואית לשיפור הלימוד, הרכישה והשימוש בשפה העברית.
- תקצוב, קידום והטמעה של תוכניות חינוך במסגרתן יתקיים שיתוף פעולה בין מסגרות החינוך הפורמאלי לבלתי פורמאלי או קידום מודלים המטמיעים את החינוך הבלתי פורמאלי כרכיב אינטגרלי במסגרת החינוך הפורמאלי.

- הרחבה, התאמה ותיקון של רפורמת גפ"ן (גמישות פדגוגית-ניהולית), כך שישופר שיתוף דרגי השטח והתאמת התוכניות לשטח ולצרכי הקהילות, תצמצם הבירוקרטיה, תוגמש המסגרת התקציבית, ישופר מודל העברת הכספים ותותאם באופן מיטבי לבתי הספר השונים.
- תקצוב, תמיכה ועידוד בתוכניות לימוד ובהכשרות מעשיות המקדמות חיבור בין חברות טכנולוגיה לבין בתי ספר על ידי הקמת מרכזי חינוך ומו"פ אזוריים מותאמי תחומי התמחות מקומיים ואזוריים.
- תמיכה והטמעה של מסלולי חינוך מקצועי באיכות גבוהה, מותאמים לעולם תעסוקה דינאמי ומשתנה.
- קידום תוכניות במסגרתן תורחב מעטפת התמיכה הרגשית והחברתית בציבור הלומדים בבתי הספר באופן קבוצתי ופרטני.
- קידום תוכניות חינוך ולמידה אזוריות, המאפשרות מפגש בין תלמידים מאוכלוסיות ומגזרים שונים.

הון אנושי במערכת החינוך

- תקצוב תוכניות למשיכה ולשימור הון אנושי מצטיין במערכת החינוך בייעוד לנגב ולגליל.
- תמיכה בתוכניות הכשרה ופיתוח מקצועי של מורים המבוססות על פדגוגיה מוטת עתיד, חדשנות, wellbeing ומסוגלות אישית.
- קידום מודלים מגוונים של העסקת מורים ותימרוצם על בסיס מדדי הצלחה (שאינם מבוססים רק על אחוזי הצלחה בבחינות מיצ"ב ובגרות).
- קידום יצירת קהילות מורים בנגב ובגליל על ידי מענקים, סיוע בדיוור, מעטפת שירותים ותוכניות בתחום התרבות והחברה.
- תקצוב ותמיכה בקמפיינים ובתוכניות למיתוג מחודש של מקצועות החינוך וההוראה.
- עידוד, פיתוח ותמיכה בתוכניות השמה ושילוב של מורים ממגזרים שונים בבתי ספר של כלל המגזרים וזרמי החינוך.

תשתיות

- תקצוב ותמיכה ממשלתית ביוזמות ובמודלים חדשניים של בתי ספר ושל תוכניות לימוד המקדמים למידה מקוונת על אזורית, מרחבי למידה משתנים ותומכי פדגוגיה חדשנית.
- עידוד, תקצוב ותמיכה בהקמת בתי ספר מזרמי לימוד מגוונים בערי הנגב והגליל.
- שיפור תשתיות פיזיות לרבות תשתיות תקשורת במטרה לבסס ולאפשר למידה איכותית ומגוונת.

עצמאות ואוטונומיה

- שינוי רגולציה במשרד החינוך, התומכת בהרחבת האוטונומיה לרשות המקומית ולדרג המנהלים בבחירת כוח אדם ותוכניות לימוד.

- הרחבת אפשרות בחירת בית הספר על ידי הלומד על ידי פתיחת אזורי רישום.

השכלה גבוהה

- בחינת הגדלת מספר המוסדות האקדמיים בנגב ובגליל לרבות:
 - הקמה של אוניברסיטאות ומכללות חדשות;
 - הקמת שלוחות אוניברסיטאיות;
 - הפיכת מכללות לאוניברסיטאות.
- תמיכה בתוכניות אקדמיות המקדמות חיבור של הסטודנטים לתחומי ההתמחות המקומית והאזורית.
- פיתוח, עריכה ותקצוב של תוכניות ייעודיות המקדמות את יכולתם של בוגרי מערכת החינוך בנגב ובגליל לעמוד בתנאי סף האוניברסיטאיים.

המרחב הקהילתי

- עידוד ותמיכה בתוכניות, אשר ירחיבו את תפקידו של מבנה בית הספר כעוגן קהילתי הפועל במודל של עירוב שימושים בו יתקיימו פעילויות לאורך כל שעות היום, לכלל הגילאים ולמכלול פעילויות.
- עידוד ותמיכה בהרחבת מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי במרחב השכונה/היישוב.

תיירות, תרבות וכנאי

הקדמה

לתחומי התרבות והפנאי משקל משמעותי בבניית המרכזים החדשים בנגב ובגליל, ממספר סיבות: ראשית, הבחירה האמיתית בין חלופות המגורים, נעשית על-פי הערך המוסף שיכולות הערים לספק. לכן, חיי רחוב תוססים, תרבות, בתי קפה, אומנויות, מוזיקה וסצנת חיי לילה, אינם עוד בגדר מותרות, אלא בגדר נכסים מקומיים המהווים מוקד משיכה, בעיקר בקרב בני ובנות דור ה-Y. שנית, אירועי תרבות ופנאי, תורמים לבנייה של קהילה חסונה, כיוון שהם מהווים פלטפורמה ליצירת קשרים חברתיים וכן הם מעלים את תחושת הגאווה המקומית והקשר למקום. שלישית, אירועי תרבות ופנאי מסייעים במיתוג המקום, אשר לו נודעת חשיבות כלכלית במשיכה של אנשים ועסקים.

ענף התיירות בישראל הינו בעל חשיבות אסטרטגית כלכלית, חברתית ופוליטית. ביכולתו למשוך מבקרים, שתורמים רבות לכלכלה המקומית, מתוך הארץ ומחוצה לה, וכך לתרום לתעסוקה ולהגדיל את התוצר הלאומי. תיירות, כזו המתקיימת באופן מאוזן שאיננו יוצר מפגעי עומס ורעש, הינה מוצר משלים לתרבות ופנאי, שכן משמעותה יצירת מסה קריטית של מבקרים, הצורכים פעילויות תרבות ופנאי ומסייעים לפיתוח הכלכלה המקומית.

יחד, התיירות, התרבות והפנאי הם ענפים כלכליים שמפרנסים מאות אלפי משקי בית. כיום השכר בענפים אלו נמוך מהשכר הממוצע. לכן, לעלייה ביכולת ההשתכרות בענפים אלו חשיבות מרכזית בבניית המרכזים החדשים כמקור הכנסה לתושביהם. ישנה חשיבות גבוהה ליצירת עקרונות, תפישות והנחות ליבה חדשניות בתחומים אלו. תמונת המצב שתובא להלן תבקש להציג את האתגרים המרכזיים מולם ניצבים תחומי התיירות, התרבות והפנאי בישראל.

תמונת מצב

תמונת מצב תרבות ופנאי

ההוצאה הלאומית לתרבות, לבידור ולספורט בישראל נמצאת במגמת עלייה בשנים האחרונות, עמדה ב-2022 על 81.7 מיליארד ש"ח והיוותה 4.7% מהתל"ג. רוב המימון בתחום מקורו במשקי הבית – בממוצע, ההוצאה של משקי הבית על תרבות ופנאי מהווה כ-5.5% מתקציבן (827 ש"ח בחדש)¹⁴⁸.

תמונת המצב בתחום התרבות והפנאי מעידה על פערים משמעותיים בתחום בין אזור המרכז לעומת הנגב והגליל. אין ספק כי תל אביב מהווה מוקד משיכה מרכזי בישראל לאירועי תרבות ופנאי, שכן בה נמצא חלק משמעותי מהמוסדות בתחום וביניהם: מוזיאון תל אביב לאמנות, מוזיאון ארץ ישראל, תיאטרון הבימה, תיאטרון הקאמרי, בית האופרה, מרכז סוזן דלל, מרכז הירידים ועוד. העיר מהווה מוקד לחיי לילה, עם ריבוי מסעדות, פאבים, בתי קפה וכד'.

¹⁴⁸ למ"ס, הכנסות והוצאות משק הבית, נתונים מסקר הוצאות משק הבית 2021 – סיכומים כלליים.

הנגב והגליל, לעומת זאת, נמצאים בפער ניכר מהמרכז. נכון ל-2019, כשליש מתושבי הפריפריה נסעו לאירועי תרבות במרכז הארץ ו-19% ציינו כי ויתרו על השתתפות באירועי תרבות במרכז הארץ בשל המרחק. מתוכם, שיעור המוותרים מן הצפון גבוה משיעור המוותרים מן הדרום. 46% מתושבי הפריפריה אינם מרוצים מהאיכות ומהזמינות של אירועי תרבות למבוגרים באזור מגוריהם ו-40% אינם מרוצים מאיכות אירועי התרבות לילדים.¹⁴⁹ בשנת 2016 פעלו בישראל 163 **מוזיאונים**¹⁵⁰ שבהם ביקרו 7.1 מיליון מבקרים. 66% מהביקורים נערכו במוזיאונים באזור המרכז, הכולל בין היתר את מוזיאון ישראל בירושלים, בו לבדו נערכו כ-10% מכלל הביקורים בשנה זו.

מרבית התמיכה הממשלתית מוקצה למוסדות תרבות באזור המרכז וירושלים. כ-50% מן התמיכה הממשלתית הועברה למוסדות תרבות במחוז תל אביב; כ-25% הועברה למוסדות תרבות בירושלים; פחות מ-10% הועברה למוסדות תרבות במחוז הדרום; ופחות מ-5% הועברה למוסדות תרבות בצפון. רק כ-15.3% מן **ההוצאות של מופעי תרבות** הן בפריפריה הגיאוגרפית.¹⁵¹ נכון לינואר 2024 פועלים בישראל קרוב ל-25 אלף **מסעדות ובתי קפה**. כ-58% מהעסקים ממוקמים באזורי תל אביב והמרכז (לרבות ירושלים והשרון), לעומת 34% באזור חיפה והצפון ו-13.2% בנגב.¹⁵²

תמונת מצב התיירות

ענף התיירות נפגע יותר מענפים אחרים במהלך משבר הקורונה, והחל לצמוח חזרה לאחריו, אולם מלחמת חרבות ברזל הנחיתה מכה נוספת על הענף: נכון לכתיבת שורות אלו, אזורי הלחימה בדרום ובצפון עדיין בלתי ניתנים לביקור, וכמובן שהמלחמה הביאה לירידה בהיקף התיירות הנכנסת לישראל.

בהתחשב בעובדה שקיימים בישראל אתרי תיירות בעלי פוטנציאל משיכה בינלאומי (ירושלים, טבריה והסביבה, ים המלח, עכו ועוד), סביר להניח כי פוטנציאל המשיכה אינו ממוצה במלואו כיום, זאת על אף ש-57% מהתיירים ב-2022 דירגו את שביעות רצונם מהביקור בישראל מעל לציפיות.¹⁵³ עם זאת, רמת שביעות רצון התיירים מהתמורה לכסף הייתה נמוכה, כשמוצא הדירוג עמד על 3.5.¹⁵⁴

ענף התיירות בישראל מעסיק כ-136 אלף עובדים (כ-3.2% מהמשרות במשק) ומהווה 1.9% מהתמ"ג. המשרות בענף כוללות סוכנויות נסיעות, מורי דרך, שירותי פנאי ונופש ומפעלי אטרקציות. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2022 4% מהמועסקים באזור המרכז ובאזור הגליל עסקו במשרות המשיכות לשירותי אירוח ואוכל. לעומת זאת, באזור הנגב האחוזים

¹⁴⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **סקר שביעות רצון של תושבי הפריפריה**, 2019.

¹⁵⁰ באזור הצפון ישנם 31 מוזיאונים, באזור המרכז 18 מוזיאונים, בירושלים וסביבתה ישנם 10, ובאזור הדרום 4 מוזיאונים בלבד.

¹⁵¹ נתוני 2013-2017; מתוך בדיקה שערך מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

¹⁵² ניתוח מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל לנתונים מתוך אתר Rest.

¹⁵³ משרד התיירות, **סקר תיירות נכנסת 2022**

¹⁵⁴ משרד התיירות, **סקר תיירות נכנסת 2019**

היו גבוהים יותר, ועמדו על 6.7%. השכר הממוצע בתחומים הללו עמד על 5,674 ש"ח לחודש במשרת שכיר, הנמוך מהממוצע במשק.¹⁵⁵

פערים אזוריים בתחום התיירות

בשנת 2022 היו בישראל 442 **מלונות תיירות** ובהם 57 אלף חדרים, שהם 82% מכלל חדרי האירוח. כשני שלישים (64%) מכלל חדרי האירוח בישראל מרוכזים בשבעה מוקדים: ירושלים, תל אביב, נתניה, חיפה, טבריה, ים המלח ואילת. **תיירות פנים** מתרכזת במחוז הדרום (הכולל את העיר אילת ואת אזור ים המלח) ובמחוז הצפון ביישובי המרחב הכפרי בגליל העליון, בגולן ובכנרת. רק 17% מהיוצאים לחופשה הכוללת לינה מתארחים באזור המרכז. **התיירות הנכנסת**, לעומת זאת, מתרכזת באופן מובהק באזור המרכז: כ-70% מלינות התיירים נרשמו במחוזות ירושלים, ת"א והמרכז.¹⁵⁶ 80% מהתיירים ב-2019 דיווחו שביקרו בירושלים ו-76% דיווחו שביקרו בתל אביב, **אך רק כ-36% דיווחו שביקרו בגליל ורק 8% דיווחו שביקרו בנגב**. עם זאת, כ-50% מהתיירים בשנת 2019 דיווחו שביקרו בים המלח.¹⁵⁷

על פי נתוני ארגון הסחר העולמי, **למעלה מ-40% מהתיירים ביקרו במדינה אחרת על סמך היצע תרבותי**. כלומר, ייתכן שהפערים הניכרים בתחום התרבות בין אזור המרכז לבין הנגב והגליל מיתרגמים לפערים בתחום התיירות הנכנסת. פיתוח תחום התרבות בנגב ובגליל עשוי לסייע למשיכת תיירות נכנסת לאזורים אלו.¹⁵⁸

הישראלים העדיפו לנפוש בחו"ל, אך מגמה זו השתנתה לאחר הקורונה. שיעור הישראלים היוצאים לנפוש בארץ ובחו"ל הלך וגדל משנה לשנה עד 2019, זאת בין היתר כיוון שמחירה של חופשה בישראל גבוה מחופשה דומה בחו"ל.¹⁵⁹ אולם, בשנת 2022 כ-7.4 מיליון ישראלים נרשמו כאורחים במלונות התיירות ברחבי הארץ, לעומת כ-6 מיליון ישראלים ששהו בחו"ל לפרק זמן של 9-1 ימים.¹⁶⁰

בשנים 2018-2019 58% מהחרידים בני 20 ומעלה נפשו בארץ, שיעור דומה לשיעור הנופשים בישראל מקרב **האוכלוסייה היהודית הלא חרדית** (60%). עם זאת, 16% בלבד מהחרידים בני 20 ומעלה יצאו לחופשה בחו"ל בשנים האלה, שיעור נמוך משמעותית משיעור הנופשים בחו"ל מקרב האוכלוסייה היהודית הלא חרדית (51%).¹⁶¹

¹⁵⁵ למ"ס

¹⁵⁶ למ"ס

¹⁵⁷ משרד התיירות, סקר תיירות נכנסת 2019

¹⁵⁸ Deloitte, Market analysis of the cultural and creative sectors.

¹⁵⁹ על פי סקר שנערך עבור משרד התיירות (2019)

¹⁶⁰ למ"ס

¹⁶¹ מקור: שנתון החברה החרדית בישראל 2020

תחום התיירות בקרב האוכלוסייה הערבית נמצא במגמת צמיחה. היעדים הפופולאריים לנסיעה לחו"ל בקרב האוכלוסייה הערבית הם מדינות ערב (36%) ולאחר מכן טורקיה (32%) ואירופה (23%). היעדים הפופולאריים לחופשה בישראל בקרב האוכלוסייה הערבית הם אילת (45% מכלל הנופשים) וטבריה (21%).¹⁶² מבחינת אפשרויות הלינה ביישובים שאינם יהודים, עולה כי מתוך 86 הרשויות הלא יהודיות בישראל, הרוב המכריע של חדרי האירוח נמצא בנצרת. בנצרת פועלים 10 מלונות ו-1,395 חדרי אירוח, המהווים מעל 10% מההיצע במחוז הצפון.¹⁶³ במרבית הרשויות הלא יהודיות אין חדרי אירוח כלל, למרות שרבות מהן נמצאות בצפון בסמיכות ליישובים יהודיים המפעילים צימרים ולינה כפרית.

נקודות חולשה		נקודות חוזק
8% בלבד מהתיירים דיווחו שביקרו בנגב	77% מהישראלים סבורים שהם מקבלים תמורה נמוכה לכסף בעת חופשה בישראל, בהשוואה לחופשה בחו"ל	2.7 מיליון תיירים נכנסו לישראל בשנת 2022 הניסו לכלכלה כ- 14 מיליארד ש"ח
1 שדה תעופה בינלאומי עיקרי תלות גבוהה בטיסות לתיירות נכנסת ולתיירות חוץ	46% מתושבי הפריפריה אינם מרוצים מאיכות וזמינות אירועי התרבות באזור מגוריהם	57% מהתיירים: דירגו את שביעות רצונם מהביקור בישראל מעל לציפיות

השפעת משבר הקורונה ומלחמת חרבות ברזל על ענף התיירות

ענף התיירות רגיש במיוחד למשברים והוא חווה תנודות בעקבות המצב הביטחוני בישראל. זהו אחד הענפים שהושפעו באופן החמור ביותר בעקבות התפרצות נגיף הקורונה, בשל ההגבלות והסגרים.¹⁶⁴ מספר הלינות של תיירים מחו"ל במלונות התיירות, שהיה במגמת עליה בשנים טרם המשבר, צנח בשנת 2020 והמשיך לרדת גם בשנת 2021, בעקבות הגבלות הקורונה במעברי הגבול. כך, בשנת 2019 עמדה תפוסת החדרים במלונות התיירות על 69.5%. בעקבות התפרצות נגיף הקורונה והפגיעה הקשה בענף התיירות, בשנת 2020 נרשמה תפוסה של 24.8% בלבד.

לאחר המשבר, השתקם ענף התיירות בהדרגה, עם ירידת ההגבלות ושקום הכלכלה. דוגמא לכך ניתן לראות במספר הלינות של ישראלים במלונות תיירות בישראל. מספר הלינות היה יציב בין השנים 2015-2019, ועמד על כ-13.6 מיליון לינות של ישראלים בשנה. בשנת 2020, שנת המשבר, חלה צניחה חדה במספרם לכ-7 מיליון לינות בלבד בשנה זאת. בשנת 2021 טיפס מספר

¹⁶² מקור: המכון לחקר הקמעונאות

¹⁶³ למ"ס

¹⁶⁴ OECD, Covid-19: Tourism Policy Responses Updated 25 March 2020, March 25, 2020.

הלינות של ישראלים במלונות תיירות לכ-14.7 מיליון לינות, הגבוהה אף מהשנים שקדמו למשבר. זאת ניתן לייחס להמשך קיומן של ההגבלות על יציאה מהארץ, וצמצום ההגבלות בפנים המדינה. בשנת 2022 מספר זה כבר התקרב ל-16 מיליון.¹⁶⁵

אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם הסוגו שוב את ענף התיירות לאחור. בפרט, נפגעו במיוחד עסקי התיירות באזורי הנגב והגליל, לאור האיומים הביטחוניים באזורים אלו ופינוי התושבים מיישובי עוטף עזה ומגבול הצפון.

מגמות

עלייה בכמות שעות הפנאי

בעקבות תהליכים של אוטומציה ודיגיטציה ישנו צפי להיעלמות משרות, שעשויה להביא לעליה משמעותית בכמות שעות הפנאי ובהתאם לגידול בצריכת פעילויות תיירות, תרבות ופנאי. **עם זאת, בישראל, שיעור הגברים שעבדו 45 שעות בשבוע או יותר נשאר יציב בין השנים 1995 ל-2015 ואילו אצל נשים (לא חרדיות), חלה עליה בשיעור ההשתתפות בשוק העבודה ובהיקף שעות העבודה. כמו כן, למרות עלייה של 30% בתוצר לשנת עבודה לנפש, לא חלה עלייה בכמות שעות הפנאי.**¹⁶⁶

התאמה אישית ודיגיטציה

שיעור הולך וגדל של צרכנים נוטה להזמין טיולים דרך אתרי תיירות, או אפליקציות, המציעות חוויות מותאמות אישית. מגמה זאת מחליפה את תפקידם של סוכני הנסיעות האנושיים, תפקיד שהולך ונעלם עם התרחבות השימוש בטכנולוגיה דיגיטלית והמענה האישי גם הוא עובר לאמצעים וירטואליים. גם צריכת תרבות ופנאי מתאפיינת בביקושים לחוויה מותאמת אישית. מגמה זו ראתה צמיחה עצומה בשנים האחרונות, וצפויה להמשיך לצמוח. הדיגיטציה מגבירה גישה לתוכן תרבותי ותיירותי ומניעה את צמיחתו באמצעות האינטרנט. מוסדות תרבות רבים באירופה (למשל מוזיאונים ותיאטראות) מתנסים בשירותים דיגיטליים חדשים. כך למשל, באמצעות סיורי מציאות מדומה (VR), במוסדות תרבות ואטרקציות לקוחות יכולים לחוות את החוויה, ולקבל החלטות לגבי הזמנות.¹⁶⁷ ניכרת מגמה של תיירים היוצאים לחופשות קצרות יותר, לעיתים תוך פיצול החופשה השנתית ליחידות קטנות, כאשר בכל חופשה קצרה הם מחפשים חוויות שמותאמות לפרופיל האישי שלהם. התיירים מצפים כי יוכלו להגיע להתאמה גבוהה לחוויה המקומית, באמצעות קבלת המחשה באינטרנט וכן באמצעות ייעול של תהליכי ההזמנה והרכישה.

על פי סקר שערך אתר התיירות "Booking", כ-47% מהישראלים, מתכננים לעשות שימוש במציאות מדומה על מנת לתכנן את החופשה הבאה שלהם.¹⁶⁸

¹⁶⁵ למ"ס

¹⁶⁶ סטי, עופר. "יותר כסף – יותר פנאי?", הארץ, 2021.

¹⁶⁷ Deloitte, Market analysis of the cultural and creative sectors

¹⁶⁸ אתר AVMASTER

תיירות בת קיימא/תיירות אקולוגית

תיירות השואפת להגן על ולקיים את המשאבים התרבותיים והטבעיים במקום. מגמה זו קיימת כבר מספר שנים, אך היא תפסה תאוצה בתקופת הקורונה. **בישראל פועלת עמותת "תיירות אקולוגית ובת קיימא ישראל". העמותה מעניקה אישור ל"תיירים אקולוגיים" בהתאם למדדים המתבססים על ארבעה קריטריונים: "ניהול בר קיימא, השפעות כלכליות-חברתיות של העסק על הסביבה, שימור מורשת תרבותית, מקסום תועלת לסביבה".**¹⁶⁹

נוודות דיגיטלית

למגפת הקורונה הייתה השפעה עצומה על האופן בו אנו עובדים ועל האופן בו אנו נופשים. כיום מיטשטשים הגבולות בין עבודה לבין חופשה. התייר מגיע ליעד התיירותי עם הסלולר והמחשב הנייד וחלק מזמן החופשה מוקדש לעבודה, על כן דרושה התאמה של שירותים לצורך הדואלי בשילוב של פנאי עם עבודה. **בישראל, רשתות של חללי עבודה (דוגמת WeWork) מציעות השכרה של עמדות עבודה, משרדים וחדרי ישיבות על בסיס יומי, לכל אחת ואחד מכל מקום בעולם.**

כלכלת הפלטפורמה

מודל עבודה הצובר תאוצה בשנים האחרונות, על פיו העבודה מנוהלת באמצעות פלטפורמה דיגיטלית. Airbnb ו-Wolt, Uber הן דוגמאות ספורות לפלטפורמות דיגיטליות המשנות את התחום. **בישראל, רשומות כ- 16,000 דירות אירוח בכלל המדינה (נכון לנתוני 2017): מעל ל- 8,700 דירות בתל אביב, כ- 2,700 דירות בירושלים וכ- 830 דירות באילת.**¹⁷⁰ המבקרים טוענים כי להיקף המשמעותי של התופעה, השפעה שלילית על ענף המלונאות, שנדרש לרגולציה ומיסוי שונים מאלו של דירות האירוח, על יוקר הדיור (בשל גריעת דירות מהשוק והקטנת ההיצע) ועל השינוי באופי הקהילתי של שכונות שהופכות למתחמי תיירות.

תחזיות

- בשנת 2048 מספר תושבי המדינה, שהם תיירי הפנים וצרכני התרבות הפוטנציאליים, יכפיל את עצמו ביחס לשנת 2019 ויגיע ל-17 מיליון.
- ב-2048 צפויה אוכלוסיית הילדים בישראל (0-19) לגדול מכ-3 מיליון כיום לכ-4.6 מיליון. אוכלוסיית בני הגיל השלישי והרביעי (+65) צפויה לגדול בכ-250%. על כן, נדרשת התאמה של שירותי התיירות, התרבות והפנאי לדפוסי הצריכה של אוכלוסיות אלו.
- משרד התיירות מכון ליעד של 10 מיליון תיירים בשנת 2030 - כמעט פי שניים יותר ממספר התיירים שהגיעו לארץ לפני משבר הקורונה. כמו כן, מתוכננת הגדלה של מספר התיירים המבקרים בנגב ל-1.5-1 מיליון תיירים. לשם כך,

¹⁶⁹ תיירות אקולוגית בישראל, אתר מסע אחר.
¹⁷⁰ ברק, אבנר והולצמן-גזית, יפעת. "אורח נוטה ללון: השלכות על שוק הדיור ואסדרה של AIRBNB בישראל", 2020.

תמונת מצב

- פערים משמעותיים בין הנגב והגליל בהיצע התרבות והפנאי ובשביעות הרצון ממנו.
- ענף התיירות החל להתאושש לאחר משבר הקורונה, אך חווה מכה מחודשת עם פריצת המלחמה.
- השכר בענף התיירות נמוך מהשכר הממוצע במשק.
- קרוב ל- 80% מהתיירים ביקרו בירושלים ותל אביב, בהשוואה ל- 36% בלבד שביקרו בגליל ורק 8% שביקרו בנגב.
- תיירות הפנים מתרכזת בנגב ובגליל - רק כ- 29% מהיציאים לנופש שכולל לינה לנו במרכז ובירושלים.
- ענף התיירות חשוף במיוחד למשברים דוגמת משבר הקורונה ומשברים ביטחוניים.

מגמות

- עלייה בכמות שעות הפנאי.
- דיגיטציה ופרסונליזציה של שירותי תיירות.
- למעלה מ- 40% מהתיירים ביקרו במדינה אחרת על סמך היצע תרבותי.
- התפתחות של תיירות בת קיימא ותיירות אקולוגית.
- התפתחות כלכלת הפלטפורמה בתיירות ([Booking.com](https://www.booking.com)) וכדומה.

תחזיות ויעדים

- ב- 2048 צפוי מספר תושבי המדינה (שהם גם תיירי הפנים) להכפיל את עצמו. יש צורך בגידול תואם בתשתית תיירות הפנים.
- בשנת 2048 צפויה אוכלוסיית הילדים והנוער וכן אוכלוסיית הגיל השלישי והרביעי - לצמוח. יש צורך להתאים תשתיות תיירות פנים לצרכים הייחודיים של אוכלוסיות אלו.
- משרד התיירות מכון ליעד של 10 מיליון תיירי פנים בשנת 2030 - יותר מכפול משנת השיא.
- נבנתה תוכנית אסטרטגית של משרד התיירות לפיתוח הגליל כמרכז תיירות צליינית.
- תוכנית התיירות לנגב מציבה יעד של עליה לכדי מיליון עד מיליון וחצי תיירים בשנה.
- על מנת להפוך את הנגב והגליל למוקדי משיכה, יש צורך בגידול משמעותי בהיקף ובאיכות היצע התרבות והפנאי.
- בהתאם לגידול האוכלוסייה הצפוי בנגב ובגליל - יש צורך בגידול של מספר המסעדות, הברים ובתי הקפה לכ - 12-17 אלף ובגידול בהיקף ההרצות של מופעי התרבות מ- 15% היום ל- 40%.

¹⁷¹ משרד התיירות, **תכנית העבודה לשנת 2019**

יעדים לשנת 2048

נדרש גידול משמעותי במספר חדרי האירוח בנגב ובגליל:

- הכפלה בהיקף התיירות הכפרית (צימרים) המהווה מוקד משיכה לתיירות פנים (שמתרכזת בנגב ובגליל). תוספת של 6,200 חדרי אירוח לפחות.
- הכפלה בהיקף המלונות במוקדי התיירות הפופולאריים כיום לתיירות פנים - ים המלח - 4,000 חדרים, אילת - 11,000 חדרים וטבריה רבתי (כולל מגדל וחופי הכינרת) - 4,400 חדרים.

פיתוח **מוקדים תיירותיים נוספים** בנגב ובגליל בערים נבחרות ותוספת חדרי אירוח בהתאם. על פי יעדי האוכלוסייה של "תוכנית ה-100: ישראל 2048 – עתיד משותף" צפויים לאכלס את הנגב והגליל 8 מיליון איש. על מנת להפוך את הנגב והגליל למוקדי משיכה תידרש התאמה בהיקף פעילויות התרבות והפנאי באזורים אלו. כך למשל יידרש גידול משמעותי במספר **המסעדות, הברים ובתי הקפה לכ-17-12 אלף. וכן תידרש הגדלה משמעותית בהיקף ההרצות של מופעי תרבות מ-15% כיום ל-40% לפחות בשנת 2048.**

עקרונות

- פיתוח תחומי התיירות, התרבות והפנאי בנגב ובגליל כאמצעי להפיכתם למוקדי משיכה ומרכזי חיים משגשגים המהווים בית ל-3.5 מיליון תושבים ו-4.5 מיליון תושבים בהתאמה.
- מינוף תרבות ופנאי ליצירת קהילה, למשיכת "המעמד היצירתי" ולמיתוג מקומי.
- פיתוח הנגב והגליל כאזורי תיירות בינלאומיים עם מותג אזורי ייחודי.
- ביסוס מנגנוני ניהול ופיתוח של מכלולי תיירות אזוריים.
- מרכזי עיר תוססים המשלבים פעילויות פנאי, תרבות ונופש בסביבה העסקית והמסחרית.
- שימוש במוסדות תרבות ובאטרקציות תיירותיות לפיתוח אזורי.
- הרחבת הדיגיטציה וכלכלת הפלטפורמה בענף התיירות ('טראוול-טק').

יוזמות על

קידום התיירות, התרבות והפנאי כמכלול משולב ברמה האזורית והעירונית

- הקמה של מנהלות תיירות אזוריות (DMO) על בסיס האשכולות.
- הכשרת מתחמים בנגב ובגליל לאירועי תרבות רבי משתתפים לאומיים ובין-לאומיים.
- תמיכה בהקמת או הרחבת מוסדות תרבות בנגב ובגליל, המהווים מוסדות עוגן אזוריים, בתוכם: בית הספר למוזיקה רימון בעכו, מרכז אומנויות הבמה אילת, מרכז געתון ובית ספר גודמן למשחק, תיאטראות עירוניים ועוד.
- הכנת תוכניות אסטרטגיות המזהות התמחויות אזוריות בתחומי התרבות, הספורט והתיירות והקצאת חבילות תמיכה לאירועים ולהקמת מתקני אטרקציות הנגזרים מהן.

- הקמת ושדרוג דרכי נוף ודרכי גישה לאתרי תיירות, הרחבה והסדרה של חניות וחיזוק התחבורה הציבורית ליעדים עמוסים.
- סיוע לעסקי תיירות בהקמת תשתיות תומכות באזורים מבודדים (תחנות שאיבה, דרכי גישה וכיו"ב).
- תמיכה בדיור, במלגות לימוד ובהקמת מיזמים על ידי קבוצות אומנים המייצרות תוכן מקומי במרחב הציבורי, עבור הקהילה או במוסדות תרבות.
- קידום מכלולי תיירות חוצי גבולות בשיתוף ירדן (מרחב עמק בית שאן, מרחב דרך הבשמים פטרה-נגב ומרחב אילת-עקבה).
- הקמת תחנות רכבת תיירותיות ופיתוח אטרקציות סמוכות להן, על בסיס מסילות קיימות (ממשית, אורון, צין).

קידום הספורט בקהילה, בעיר ובאזור

- תמיכה בהקמת מוסדות ותשתיות ספורט גדולים, בתוכם שלוחה למכון הלאומי לספורט בנגב, אצטדיונים ומגרשים, היפודרומים, מתקני מרוצים וכיו"ב.
- עידוד פתיחתם של מתקנים ציבוריים שכונתיים (מתנ"ס, בית ספר) לפעילות קהילתית אחרי שעות הפעילות.
- תמיכה מיוחדת בהקמת תשתיות ספורט והרחבת הפעילות הספורטיבית הפורמאלית והבלתי פורמאלית בחברה הבדואית.

הגדלה של נפח הלינה

- תכנון מתארי ומפורט של יחידות אכסון חדשות (10,000 בנגב ו-5,000 בגליל) ושיווקם עם חבילות תמריצים ליזמים, בחלוקה המייצרת מלונות מרובי יחידות בהיקף 50% מסך התוספת ויחידות מבוצרות בהיקף 50% נוספים (תוספת זכויות לצימרים בישובים ושכונות פרבריות וליחידות אכסון כחלק ממרמם המגורים ובערים).

הטמעת דיגיטציה וכלכלת פלטפורמה

- מסלולי תמיכה ביזמים אשר יטמיעו טכנולוגיות מתקדמות (טרוולטק) בענף התיירות.
- הקמת פלטפורמות תיירות אזוריות אשר מסייעות לתיירים לקבל מידע תומך תיירות וחיבורן לעסקים קטנים.

סביבה, חקלאות ומרחב פתוח

הקדמה

חזון "ישראל 2048 – עתיד משותף" חותר לצמיחה דמוגרפית משמעותית בנגב ובגליל כך שמחצית מתושבי ישראל יתגוררו באזורים אלו, קרי, כשמונה מיליון איש בשני מרכזי חיים חדשים. מחד, השטחים הפתוחים הטבעיים והשטחים החקלאיים מהווים מרכיבים חשובים ביצירת החוזקות שיאפשרו את צמיחתם של המרכזים החדשים: מרחב כפרי חזק המתבסס על חקלאות ההולכת והופכת טכנולוגית, מתועשת ומקיימת, הינו נדבך חשוב ומשלים להתבססות התיישבות עירונית בסביבתו. מעבר לכך, מרחב עשיר בנופי טבע ומורשת, שמורות וגנים, הינו מרחב המעניק איכות חיים ומבסס זהות מקומית לתושביו.

מאידך, השמירה על השטחים הפתוחים ככלל, תלויה בהצלחה בהקמת המרכזים, והיא מניע מרכזי לפיתוחם. לחצי הפיתוח ההולכים ומתעצמים באזור המרכז מאיימים כיום על שטחים אלו, מצמצמים את החקלאות, חוסמים מסדרונות אקולוגיים ומביאים לקריסת מערכות אקולוגיות, כל עוד שאינם מכוונים לעיבוי הערים הקיימות פנימה, ולהרחבתן בצורה צמודת דופן, מושכלת, מדודה וזהירה. מרכזים אורבניים חזקים בנגב ובגליל הם הפתרון להפחתת לחצי הפיתוח על השטחים הפתוחים והחקלאיים במרכז ולביסוס פרדיגמת פיתוח חסכנית ויעילה בשימוש בקרקע, המייצרת איכויות דווקא בסביבה העירונית.

במסמך זה יפורטו ההזדמנויות והאיומים המרכזיים העומדים בפני הסביבה והחקלאות בישראל וכיצד יש לתת להם מענה, לשם הקמת המרכזים החדשים ולהתמודדות עם משברי האקלים, המגוון הביולוגי ובטחון המזון המתעצמים.

תמונת מצב

שטחים פתוחים

שטחה הקטן של מדינת ישראל וצפיפות האוכלוסין הגוברת, מייצרת לחץ גובר על השטחים הפתוחים, המהווים בית גידול למגוון ביולוגי מן העשירים בעולם. מדינת ישראל פועלת לשמירת הסביבה, בדגש על אזורים רגישים אקולוגית המכילים נכסים חשובים של נוף, מורשת ומגוון ביולוגי. קיים איום מתמיד על השטחים הפתוחים ועל המגוון הביולוגי, הנעוץ במספר מקורות מרכזיים:

פיתוח עירוני, פרברי ותשתיתי - פיתוח הנעשה מחוץ לאזורים שהוגדרו סטטוטורית כראויים לכך, בדגש על מרקמים בתוכניות מתאר ארציות (תמ"א 35 או 1) ומחוזיות, לרוב על בסיס תוכניות שמקדמת המדינה עצמה, באמצעות משב"ש ורמ"י, באישור הותמ"ל, שבסמכותה לעקוף את תוכניות המתאר. חמור במיוחד הפיתוח הפרברי, בעל הצפיפות הנמוכה, שאינו יעיל בשימוש בקרקע, צורך יותר תשתיות ומעודד יותר נסיעות מאשר פיתוח עירוני צפוף.

פיתוח התיישבותי בלתי מוסדר - ההתיישבות הבדואית ("הפזורה") אשר מכסה שטח ענק בן 600 קמ"ר בנגב אינה מוסדרת חוקית ומכאן שלא רק שהיא פוגעת בפועל בשטחים בעלי רגישות אקולוגית, אלא שגם אמצעי תשתית ואכיפה שונים, המאפשרים צמצום של פגיעה זו, אינם מיושמים בשטח זה. בעשור האחרון פועלת המדינה בהיקף נרחב ובהשקעת משאבים רבים להסדרת ההתיישבות ופיתוח היישובים הבדואים, אך חרף זאת, היא מתקשה להגיע לכלל התושבים ולעמוד באפקטיביות תוך יצירת הסכמות, ביעדי ההסדרה.

זיהום מסוגים שונים וביניהם השלכת פסולת פיראטית - מגוון רחב של סוגי פסולת מוצא את דרכו לשטחים הפתוחים במקום לאתרי הטמנה ומחזור מוסדרים, בעיקר פסולת בניין. האתרים הפיראטיים פוגעים בנוף ומייצרים זיהום אקולוגי, זיהום מי תהום ומפגע אסתטי.

פגיעה במסדרונות אקולוגיים - אזורים אלו מחברים בין אזורי ליבה לשימור ומאפשרים את התפקוד הקריטי של תנועה רציפה של חיות וצמחים. מסדרונות רבים אינם מוכרים כחלק מהותי מן המערכת האקולוגית ולכן אינם זוכים להגנה סטטוטורית או אחרת ומצויים תחת לחצי פיתוח ומפגעים מגוונים אחרים, בהם התפשטות מינים פולשים, ריבוי שריפות, זיהום אור ועוד.

חקלאות

על אף ירידת קרנה של החקלאות כענף כלכלי בעולם המפותח, שימורה ופיתוחה ממשיך להיתפש כיעד מדיניות מרכזי. חשיבות החקלאות אינו רק בהיקף הייצור הכלכלי שלה, אלא גם, כאמור, במשמעותה כחלק ממערך השטחים הפתוחים המשמרים מגוון ביולוגי, שטחי לחול וכד'; לחקלאות תפקיד חשוב בפיתוח המרחב הכפרי, ביצירת ובשימור אתוס ומורשת; ולבסוף, החקלאות הלאומית מייצרת ביטחון תזונתי, שמשמעותו הולכת וגוברת עם התגברות משברי אספקה עולמיים בשל אסונות טבע וקונפליקטים פוליטיים ומסחריים. פיתוח בטחון המזון, נוכח זאת, זוכה לעידוד ולתמיכה ממשלתיים; המגזר החקלאי הישראלי היה לאחד ממנועי החדשנות הבולטים בישראל והיה הבסיס לענפים המשגשגים כיום של הפוד והאגרו-טק. בשל שינויים מבניים בכלכלה, כיום פחות מ- 1% מתושבי ישראל עוסקים בחקלאות. עליית הביקושים לפיתוח עירוני הפעילו לחצים גוברים על השטחים החקלאיים שהומרו (בפועל או בתכנון) לשטחים לפיתוח עירוני, פרברי או תשתיתי. גם התבססות הדרישה להגנה על שטחים טבעיים מנעה התרחבות נוספת של שטחי החקלאות. שטח הקרקע החקלאית לנפש בישראל הוא מהנמוכים בעולם המפותח,¹⁷² והיקף זה צפוי להמשיך לצנוח בהתמדה אל מול לחצי הפיתוח.

אירועי ה-7 באוקטובר ומלחמת חרבות ברזל הובילו לפגיעה כבדה בענף החקלאות בנגב ובגליל. שטחים חקלאיים בקרבת הגבולות עם עזה ולבנון נפגעו – בין אם כתוצאה ישירה מהתקפות חמאס וחיזבאללה, מפריסה ותנועה של כוחות צה"ל בשטחים אלו במהלך המלחמה, או מגישה מוגבלת לשטחים מסוימים בגבול הצפון. בנוסף, מתקפת חמאס שגבתה את חייהם של מספר עובדים זרים בענף החקלאות, הובילה לנטישה המונית של עובדים זרים, ולמחסור בידיים עובדות בענף.¹⁷³

¹⁷² Our World in Data, *Agricultural land use per person*, 2023.

¹⁷³ דה מרקר, *השרים מגדילים את מכסות העובדים הזרים, אבל הם לא ממהרים להגיע*, 29.1.24.

נקודות חולשה		נקודות חוזק
5.1% שיעור האנרגיה המתחדשת מכלל צריכת האנרגיה היעד שנקבע ל- 2030 - 30%	600 קמ"ר תמיסים בהתיישבות לא מוסדרת בנגב	0% יעד הפליטות ל- 2050
תכנון ופיתוח בזבזניים על חשבון שטחים פתוחים ושטחי חקלאות	מעט שטח חקלאי במחצית לפיש - נמוך משמעותית מהמחצית במערב	25% שטח הגנים ושמורות הטבע מכלל שטח המדינה.

מגמות

שמירה על השטחים הפתוחים

השטחים הפתוחים, בתוכם הטבעיים והחקלאיים, מאפשרים את המשכיות ואיכות שירותי המערכת האקולוגית, דרך שמירת הסביבה הטבעית והמגוון הביולוגי המרכיב אותה. ברחבי העולם גוברת המודעות לחשיבותם של נושאים אלו ובהתאם, ממשלות מקדמות מדיניות המאפשרת שימור שטחים טבעיים וחקלאיים והגנה על מגוון ביולוגי על ידי מנגנונים סטטוטוריים, מנגנוני אכיפה, תמריצים שונים ועוד. **בישראל, 25% משטח של המדינה מוגן בשמורות ובגנים לאומיים, על אף זאת קיים לחץ מתמשך לצמצום השטחים הפתוחים לצורכי פיתוח.**

חקלאות בת קיימא

אומנם, לחקלאות המודרנית היסטוריה של פגיעה בסביבה הטבעית, בעיקר חקלאות בעלי חיים ומתקני גידול כגון בריכות, אך אין זה ההכרח. פרקטיקות חדשות (או לחילופין, חידוש של פרקטיקות מסורתיות) מאפשרות כיום פיתוח חקלאות בת-קיימא שלא רק שאינה פוגעת, אלא גם מסייעת לייצר סביבות אקולוגיות, הכוללות חקלאות ומאפשרות צמיחה במגוון הביולוגי, דרך הקפדה על איים ביולוגיים, הקפדה על שיטות מקיימות של הדברה ועיבוד ועוד. מעבר לכך, החקלאות מייצרת שמירה על תאי שטח טבעיים מעורבים מפני פעילויות הרסניות כגון השלכת פסולת, נסיעת שטח, שריפות, רעיית יתר, בניה לא חוקית ועוד. **בישראל מתקיימות יוזמות שונות, התומכות בפיתוח של חקלאות בת קיימא. בין היוזמות ניתן למצוא את ארגון "לקט ישראל"**

הפועל לשימור מזון,¹⁷⁴ הקרן הקיימת לישראל (קק"ל) שתומכת בשימור השטחים הפתוחים,¹⁷⁵ אימוץ של שיטות חקלאות מתקדמות להפחתת השימוש בחומרי הדברה ועוד.

חקלאות 4.0 – אגרוטק ופודטק

המעבר לחקלאות מתקדמת עתירת טכנולוגיה, לצורך הגדלת התפוקה החקלאית וגיוונה. מגמה זו תגדיל את הפריין ואת הרווחיות בענף החקלאות ותהפוך את החקלאים לעובדים בשכר גבוה. **קלאסטרים של אגרוטק מוקמים בישראל במספר מוקדים, ביניהם: אופקים, אשקלון ו"מרכז כנרת לחדשנות" בעמק הירדן. בקריית שמונה ובגליל העליון מפותח מרכז פודטק בינלאומי.¹⁷⁶**

משבר האקלים ומשק האנרגיה

ההתחממות הגלובלית צפויה לזעזע את יציבות הכלכלה והחברה, להגביר אסונות טבע – שיטפונות, בצורות, גלי חום ועוד – לפגוע בחקלאות, במגוון הביולוגי ובאיכות החיים ככלל. קיים קונצנזוס מדעי הרואה בפעילות האנושית את המניע להתחממות זו, כשהמרכיב העיקרי בכך הוא משק האנרגיה שבמצבו הנוכחי, בארץ ובעולם, מבוסס בעיקרו על שריפת דלקי מחצבים (פחם, נפט וגז טבעי) המשחררת פחמן דו-חמצני לאטמוספירה. מרבית מדינות העולם פועלות כיום להתאים את כלכלתן לעמידה ביעדי ההתמודדות עם משבר האקלים בהפחתת פליטות פחמן, התאמת תשתיות ואופני ייצור ועידוד חדשנות טכנולוגית.

כיום ישראל משתמשת באנרגיה מתחדשת רק בכ- 5.1% מצריכת האנרגיה שלה. בהשוואה, הממוצע במדינות אירופה הוא 16.5%.¹⁷⁷ בוועידת גלזגו התחייבה מדינת ישראל להגיע ב-2030 ליעד של 30% בדרכה ליעד של 100% ב-2050. מספר מהלכים בתחום נעשים בישראל כיום אך ברור כי מהלכים אלו אינם מספקים בהיקפם ובעומקם הנוכחי, כדי להוביל ולו בקירוב, לעמידה ביעדי הפליטות המוצהרים. לפי מבקר המדינה, ההשקעה בתשתיות ובכל פעולה לצמצום הפליטות בישראל נמוכה משמעותית מן המקובל באירופה, ומשרדי הממשלה אינם ערוכים מספיק, או בכלל, עם תוכניות עבודה אפקטיביות לכך. התוצאה של המגמה הקיימת, אפילו בהנחה של המשך הכנסת אנרגיות מתחדשות בהיקפים קטנים, היא שהפליטה האבסולוטית בישראל תגדל פי 2 עד פי 3 (בשל הגידול באוכלוסייה ובהיקף צריכת האנרגיה שלה).

תחזיות

בקצב הנוכחי של המשך הלחץ על השטחים הפתוחים, יש לצפות כי עד שנת 2048 ייאבדו מעל 600,000 דונם ובהתאם, **חסימת מסדרונות אקולוגיים, קריסת מערכות אקולוגיות שלמות ואובדן מגוון ביולוגי חשוב, צמצום שטחי חלחול והגברת אירועי**

¹⁷⁴ אתר לקט ישראל

¹⁷⁵ אתר הקרן הקיימת לישראל

¹⁷⁶ ולנצר, יעל, "נפתח מרכז הפודטק הבינלאומי בגליל: מנוע צמיחה לאזור", YNET, 2021.

¹⁷⁷ OECD Data, Renewable energy

שיטפונות, פגיעה בחקלאות התלויה בהאבקה וכיוצא בזה. כ-10% מהשטחים החקלאיים בישראל יאבדו בתוך כעשור לצרכי הפיתוח. הדבר צפוי לפגוע בביטחון התזונתי של תושבי מדינת ישראל. בנוסף הדבר יביא להיעלמות משרות בתחום החקלאות ובתעסוקה משלימה במרחב הכפרי (החקלאות מהווה נדבך משלים ותומך לענפים כגון תיירות חקלאית - יקבים, קטיף עצמי וכו'). כיום, כ-20% מהמשרות בנגב ובגליל הן בתחומי התעשייה, התיירות והחקלאות ועל כן היעלמות המשרות תשפיע באופן משמעותי על תושבי אזורים אלו, שיתקשו לבצע הסבה מקצועית לתחומים אחרים.

צריכת המים במדינת ישראל כיום עומדת על כ-2,344 מ"מ"ק (מיליון מ"ק) לשנה. עד שנת 2050, צריכת המים הכוללת תעלה ליותר מ-4500 מ"מ"ק לשנה (בתחזית אוכלוסייה של 17 מיליון תושבים). לפי התחזיות, קצב הביקוש למים בשנת 2050 יוכפל בהשוואה לממוצע בעשורים האחרונים. כמות המים הטבעיים היום עומדת על כ-540 מ"מ"ק לנפש. עד 2050 תתרחש ירידה בכמות המים הטבעיים כך שיהיו זמינים כ-200 מ"מ"ק לנפש בלבד ועל כן, נדרשת הגדלה משמעותית של המים המותפלים. כיום ישראל מתפילה כ-600-650 מ"מ"ק לשנה. בהתאם לנ"ל, עד 2050 יעלה הביקוש להתפלה לכ-1,750 מ"מ"ק לשנה.

הביקוש לאנרגיה במדינת ישראל כיום עומד על כ-72 טרה וואט שעה. לפי התחזיות, עקב גידול האוכלוסייה וגידול הביקוש, עד שנת 2050 יגדל הביקוש ל-180 טרה וואט שעה. בתרחיש אופטימי אך הכרחי, עד 2050 תגיע מדינת ישראל לייצר כ-95% מן הביקוש שלה על בסיס אנרגיה מתחדשת. לצורך כך, על ההספק המותקן לנוע בין 134-56 ג'יגה וואט.

יעדים

1. על ישראל להוסיף מעל 1,000 ממ"ק מים מותפלים בשנה.
2. נדרשים תכנונם והקמתם של 500 קמ"ר של תשתיות אנרגיה מתחדשת (לפי חישוב של כ-10 קמ"ר להפקת 1 ג'יגה וואט שעה ובהנחה, שחלק נוסף יופק על בסיס קולטים על גגות מבנים).

עקרונות

- התמודדות עם משבר האקלים על ידי איפוס פליטות במשק האנרגיה.
- בניית חוסן עירוני סביבתי למיתון והסתגלות להשפעות סביבתיות, חברתיות וכלכליות כתוצאה משינויי אקלימי ואסונות טבע.
- שימור ושיקום של השטחים המוגנים, בפרט בבתי גידול בתת ייצוג, לצורך חיזוק המגוון הביולוגי והתמודדות עם משבר האקלים.
- שימור ושיקום המערך הרציף של המסדרונות האקולוגיים הארציים.
- הסטת לחצי פיתוח משטחים רגישים על ידי פיתוח עירוני בנגב ובגליל.
- העצמת הנגישות למרחבים ירוקים בעיר ובסביבתה.
- חינוך לקיימות וערכי השמירה על הטבע.

תמונת מצב

- לחץ גובר על השטחים הפתוחים בשל לחצי פיתוח, זיהום ופגיעה במסדרונות אקולוגיים.
- על אף ירידת קרנה של החקלאות כענף כלכלי בעולם המפותח, שימורה ופיתוחה ממשיך להיחשב כיעד מדיניות מרכזי.

מגמות

- שמירה על השטחים הפתוחים.
- חקלאות בת קיימא - חקלאות שאינה פוגעת ואף מסייעת למערך האקולוגי.
- אגרו-טק ופוד-טק - מעבר לחקלאות מתקדמת.
- משבר האקלים ומשק האנרגיה - התאמת הכלכלה לעמידה ביעדי התמודדות עם משבר האקלים.

תחזיות ויעדים

- עד שנת 2048 ייאבדו מעל 600,000 דונם ובהתאם, חסימה ואף קריסה של מערכות אקולוגיות, ופגיעה בשטחי חלחול וחקלאות.
- כ-10% מהשטחים החקלאיים בישראל יאבדו בתוך כעשור לצרכי הפיתוח. הדבר צפוי להביא לפגיעה במשרות ובביטחון התזונתי.
- בשל הגידול באוכלוסייה ובהיקף צריכת האנרגיה שלה, הפליטה האבסולוטית בישראל תגדל פי 2 עד פי 3.

תכנית לאומית להגנה ושיקום בתי גידול ומסדרונות אקולוגיים

- חיזוק מערך ההגנה על שמורות טבע, שיקום ו"התפראות" (הפיכה מחדש לפראי) של מיליון דונם של בתי גידול מופרים ממגוון סוגים.
- הכנת תוכניות אב ותוכניות סטטוטוריות להרחבת השטחים המוגנים בנגב ובגליל, בדגש על בתי גידול בתת ייצוג ועל מסדרונות אקולוגיים.
- עיבוי מערכי האכיפה במשאבים, תקני כוח אדם וסמכויות ביצוע לצורך הגנה על השטחים הפתוחים בדגש השטחים המוגנים בשמורות ובמסדרונות האקולוגיים, מאבק בהשלכת פסולת פיראטית ובפשעיה החקלאית
- הגדרת שטחי "אל-געט" חקלאיים בתוכניות מתאר ארציות ותוכניות אזוריות והגדרת סט מגבלות גמיש לאזורים בהם ניתן לפתח תיירות חקלאית ושימושים כלכליים משלימים לחקלאות.

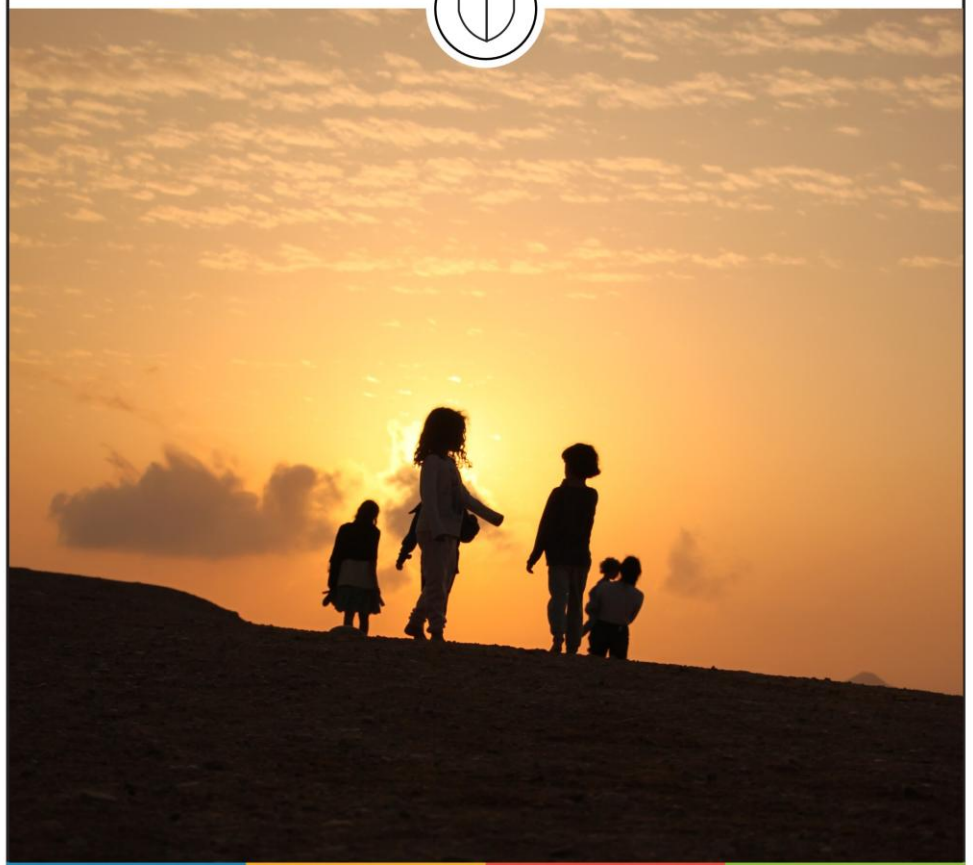
חיזוק החוסן הסביבתי בנגב ובגליל

- שדרוג המערך לאגירת מי גשמים ומיתון נזקי שטפונות באמצעות הקמת רשת סכרים וסכרונים בנחלים ותכנון ופיתוח תשתיות עירוניות המאפשרות חלחול והשהיית מי נגר בשכונות חדשות ומתחדשות.
- הקצאת משאבים להקמת והרחבת פארקים ורצועות טבע עירוני בכל ערי הנגב והגליל, כחלק מתכנון שכונות חדשות ומתחדשות, בהיקף מאות דונמים בכל עיר.
- הרחבת תוכניות לימודי סביבה וקיימות לבתי ספר יסודיים ותיכונים ברחבי הנגב והגליל.

אנרגיה מתחדשת

- פיתוח קלאסטר תעשייתי המתמחה באנרגיות מתחדשת ואגירה בנגב.
- הקמת רשת "עמקי מימן" – מארג תשתיות ומתקני הפקת אנרגיה ירוקה סיבם נוצר מערך תחבורה אזורי נטול פליטות – ראו הרחבה בפרק התשתיות.
- היערכות למשבר אספקת האנרגיה והמים על ידי הקמת תשתיות הפקה ואגירה של אנרגיה מתחדשת לעמידה בביקושים הצפויים כתוצאה מגידול האוכלוסייה.
- הקמת תשתיות הולכה בין יבשתיות לאיזון וייצוב משק החשמל הארצי.
- הטמנת לפחות 20% מקווי המתח העיליים באזורים רגישים נופית וסביבתית, בדגש על מרחבי נוף טבעי או נוף מורשת ובקרבת יישובים וערים.

ביטחון אישי

הקדמה

לתחושת הביטחון האישי של התושב חשיבות עצומה בכל הקשור לקיום חיים חברתיים וקהילתיים, שכן היא מאפשרת לנו, החיים בחברה, לקיים את חיינו הפרטיים ואת החיים הציבוריים המשותפים במרחבים השונים, באיכות גבוהה. על מנת לייצר מרכזי חיים עצמאיים, שווים ומשגשגים, המהווים גורם משיכה לאוכלוסייה איכותית, וכדי לייצר צמיחה דמוגרפית, כלכלית וקהילתית-חברתית, תחושת ביטחון אישי הינה הכרח. דברים אלו מקבלים משנה תוקף בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר. השלכותיה של פגיעה בתחושת הביטחון האישי באות לידי ביטוי, בין היתר, בהימנעות מהליכה באזורים מסוימים, בעיקר בשעות הערב, ליווי צמוד של ילדים בכל הזדמנות ובחירה בהסעתם על פני הליכה עצמאית, ועד להסתגרות בבתים, או עזיבה של אזור המגורים (של כל מי שמסוגל לכך), דבר המקשה על יצירת חוסן קהילתי ושגשוג אזורי.

תמונת המצב אותה נבקש לתאר להלן, מתייחסת לאספקטים מהותיים בתחום הביטחון האישי, ובהם: תחושתם האישית של תושבי מדינת ישראל, מידת האמון שהם חשים בגורמים האמונים על הביטחון האישי, נתוני פשיעה, כוח האדם של משטרת ישראל העומד לרשותה כדי להתמודד עם האיומים הקיימים על ביטחון התושבים, ועוד. מתוך תמונת מצב זו, עולים **אתגרים משמעותיים עמם יש להתמודד על מנת לקדם את תחום הביטחון האישי במסגרת פיתוח מרכזי חיים משגשגים בנגב ובגליל**.

תמונת מצב

השלכות אירועי ה-7 באוקטובר

מתקפת הפתע על הנגב המערבי עירערה מאוד את תחושת הביטחון של האזרח הישראלי. ממחקר שנערך בחודשים האחרונים עלה כי רוב הישראלים מעידים על רמות גבוהות של פחד מטרור, לרבות פחד לצאת למקומות מסוימים, ואף חשש ממשי מחידרת מחבלים ליישוביהם ומחטיפה. בנוסף, מירב הישראלים חושבים כיצד להגן על עצמם ומשפחתם מפני אירועי טרור.¹⁷⁸ ממצאים אלה מתיישים גם עם הנתונים הראשוניים המעידים על עלייה חדה בביקוש לרישיון לנשק אישי. בשנת 2023 גדלה כמות רישיונות הנשק החדשים ב-326% ביחס ל-2022, והכמות הכללית של בעלי הרישיון גדלה ב-40%.¹⁷⁹

¹⁷⁸ אוניברסיטת אריאל בשומרון, השפעות אירועי ה-7 באוקטובר על החברה הישראלית.
¹⁷⁹ נתוני המשרד לביטחון לאומי לבקשת חופש המידע של התנועה לחופש המידע, 22.1.24.

תחושת הביטחון האישי לפני ה- 7 באוקטובר:

דירוג עולמי שנערך לאחרונה ב- 2020 מציב את ישראל במקום ה-13 מבין 38 מדינות ה-OECD בשיעור התושבים המדווחים על תחושת ביטחון גבוהה וגבוהה מאוד.¹⁸⁰ לצד האמור לעיל, **קיימים פערים משמעותיים בתחושה זו בין קבוצות אוכלוסייה שונות: בין גברים לנשים, בין האוכלוסייה היהודית לבין האוכלוסייה הערבית, ובין תושבי אזור המרכז לבין תושבי הצפון והדרום:**

- **תחושת הביטחון בקרב התושבים הערבים** במדינת ישראל נמוכה באופן עקבי מזו של התושבים היהודים. בשנת 2022, 86.8% מקרב קבוצת האוכלוסייה הכוללת יהודים ואחרים, דיווחו על תחושת ביטחון אישי גבוהה באזור מגוריהם, לעומת 81.8% בלבד בקרב הערבים.
- **שיעור הנשים החשות בטוחות** במידה רבה עד רבה מאוד ללכת לבד באזור מגוריהן בשעות החשיכה, נמוך משמעותי משיעור זה בקרב גברים (88% מהגברים לעומת 72.8% מהנשים).¹⁸¹
- **קיימים פערים משמעותיים בתחושת הביטחון בין אזורים מגורים במדינת ישראל.** השיעור הגבוה ביותר של אנשים שחשו תחושת ביטחון אישי גבוהה באזור המגורים נמצא במחוז תל אביב (88.2%) והנמוך ביותר במחוז הדרום (81%).¹⁸²

נתוני פשיעה

בחינת נתוני הפשיעה בישראל מעלה תמונה מורכבת ומעידה על פערים בין אזורים ובין קבוצות אוכלוסייה. **21% מכלל התיקים** אשר פתחה משטרת ישראל בשנת 2020, **היו במחוז דרום** (נתון המהווה עליה של כ-4% לעומת נתוני השנה הקודמת).¹⁸³ במרוצת השנים האחרונות, נרשם גידול בשיעור **הפשיעה באזורים עירוניים ביחס לאזורים כפריים**. כך, בשנת 2018 עמד שיעור התיקים הפליליים ל-1,000 תושבים על 37.65% באזורים העירוניים, לעומת 29.11% באזורים הכפריים.¹⁸⁴ תחום **הפשיעה החקלאית** במרחב הכפרי דומיננטי בעיקר במחוזות הצפון והדרום.¹⁸⁵ הנזק הכלכלי הנגרם כתוצאה מפשיעה חקלאית הינו גבוה ביותר ועומד על כ-81 אלף ש"ל למשק חקלאי.¹⁸⁶ כ-110,000 בני נוער וצעירים במצבי מצוקה, ניתוק וסיכון גבוה חיים במדינת ישראל. השיעור הגבוה ביותר של קבוצה זו הינו במחוזות הצפון והדרום.¹⁸⁷

¹⁸⁰ OECD Better Life Index – Safety.

¹⁸¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקר ביטחון אישי**, 2022.

¹⁸² שם.

¹⁸³ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **פשיעה ועבריינות באזור הדרום 2021**.

¹⁸⁴ **העיקר במחקר 2019** - אסופת מאמרים בנושא משטרה, משטרת ישראל.

¹⁸⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **נתונים על פשיעה חקלאית בישראל: מסמך עדכון**, 24.5.23.

¹⁸⁶ השומר החדש, **דו"ח הפשיעה**, 2022.

¹⁸⁷ מבקר המדינה, **משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים – הטיפול בנער בסיכון גבוה**, 2020.

בשנת 2023 נרצחו 233 אזרחים **מהמגזר הערבי**, מספר שיא לעומת השנים שקדמו לה – פי 1.2 משנת 2022, ועלייה של 357% בפחות מעשור.¹⁸⁸ עם זאת, ב-2023 פוענחו רק 10% מתיקי הרצח.¹⁸⁹ בתחום עבירות התנועה ניתן למצוא, כי שיעור מעורבותם של נהגים מקרב החברה הערבית גבוה משיעורם בחברה בכלל ובייחוד באזור הדרום.¹⁹⁰ ב-87% מתיקי האלימות במסגרת המשפחה, קורבן האלימות היא אישה. בתוך כך ב-22% מהתיקים, הנפגעת אינה יהודייה.¹⁹¹ בנוסף, 40% מהנשים השוהות במקלטים להגנה מפני גברים אלימים הן מקרב החברה הערבית – שיעור כפול כמעט משיעורן באוכלוסייה.¹⁹²

רמת האמון בגורמי אכיפה

אמון ביכולת ההתמודדות של המערכות האמונות על שמירת הסדר והביטחון, הינו הכרחי לקיום חיים במרחבים הציבוריים. אמון במערכות אלה מאפשר למערכת החברתית לקיים פעילות נורמטיבית, להתפתח, ולשמר את המרקם החברתי הנחוץ לקיומה כחברה משגשגת. אובדן אמון עלול לגרום להתרופפות הסדר הציבורי ובמקרים קיצוניים אף ללקיחת החוק לידיים.

בהתאם לנתוני המכון הישראלי לדמוקרטיה לשנת 2023, 59% מאזרחי ישראל נותנים אמון במשטרה – נתון זה זינק בחדות בעקבות אירועי מלחמת חרבות ברזל, וביוני 2023 נתון זה עמד על 34% בלבד. לצד זאת, **רמת האמון במשטרה נבחנת גם ברמת דיווח בנוגע לעבירות**. בתחום הפשיעה החקלאית נראית מגמה שונה מהאמור לעיל: 41% מהחקלאים נמנעו מלהגיש תלונות למשטרה על אירועי פשיעה חקלאית, ו-64% ציינו שהסיבה העיקרית לכך היא חוסר אמון במערכות האכיפה.¹⁹³ אכן, דו"ח מבקר המדינה העלה כי 94% מכלל התיקים שנפתחו בין השנים 2015-2011 בגין עבירות חקלאיות נסגרו ורק בכ-4.5% מהתיקים שנפתחו הוגש כתב אישום. שיעור הגשת כתבי אישום בגין עבירות אלה קטן במיוחד, בהשוואה לשיעור הגשת כתבי אישום בכלל התיקים הנפתחים במשטרה.¹⁹⁴

מצבת כוח האדם במשטרת ישראל

מצבת כוח האדם של משטרת ישראל בשנת 2021 עמדה על 32,604 שוטרים (עלייה של 0.7% בכמות המשרתים לעומת שנת 2020). שיעור השוטרים בישראל ל-100,000 תושבים עמד על 348.2, לעומת ל-353.6 בשנת 2020.¹⁹⁵ נתוני היחס (העומס) בין כמות תושבים לכמות שוטרים מעלים, **כי מחוז צפון** נמצא במקום השני בבחינת עומס, ובמקום הראשון מחוז המרכז. בעיית העומס מחמירה נוכח השטח הגיאוגרפי הנרחב של מחוז הצפון.¹⁹⁶

¹⁸⁸ מרכז טאוב, שיעור מקרי הרצח בישראל, 6.2.24.

¹⁸⁹ YNET, 244 נרצחים בחברה הערבית ב-2023, רק 10% מהמקרים פוענחו | הנתונים והזעקה, 2.1.24.

¹⁹⁰ היבטי משילות בנגב – נושאים מערכתיים, מבקר המדינה, דוח שנתי 72 א – חלק ראשון, התשפ"א – 2021.

¹⁹¹ ריכוז נתונים על אלימות במשפחה - בדגש על אלימות כלפי נשים, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021.

¹⁹² התמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג, מבקר המדינה, דוחות על הביקורת בשלטון המקומי, 2021.

¹⁹³ השומר החדש, דו"ח הפשיעה, 2022.

¹⁹⁴ התמודדות משטרת ישראל עם הפשיעה החקלאית, דוח מבקר המדינה 67ב, 2017.

¹⁹⁵ משטרת ישראל, השנתון הסטטיסטי, 2021.

¹⁹⁶ ניתוח מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל לנתוני משטרת ישראל על פי מחוז.

בשנים 2017-2018 מספר השוטרים שגויסו למשטרה היה גבוה באופן משמעותי ממספר העוזבים. בשנים 2019-2020 מספר המגויסים השתווה למספר העוזבים, ובשנת 2021 מספר העוזבים היה גבוה ממספר המגויסים.¹⁹⁷ יש לציין, כי נתונים אלה אין בהם כדי להשיב על השאלה, האם קיים מחסור בכוח אדם במשטרה ובאיזה שיעור. דו"ח מבקר המדינה לשנת 2017 מעלה כי חוסר בכוח אדם ביחידות משטרה מקשה על עמידה ביעדים של כמות סוירים אפקטיבית, טיפול מעמיק, ועוד.

בהמשך לאמור לעיל ולעניין **השיטור והאכיפה במרחב הכפרי** - התקן הכולל של כוחות מג"ב, האמון על הטיפול בעבירות הפשיעה החקלאית הנעשות במרחב הכפרי, עומד על 900 שוטרים בלבד, הנדרשים לתת מענה למספר תושבים גדול במרחב פיזי עצום. דו"ח מבקר המדינה לשנת 2017 מעלה כי בעיה מרכזית בהתמודדות עם תופעת **הפשיעה החקלאית** היא איש חסר באגף החקירות והמודיעין במג"ב.¹⁹⁸

בחודש יוני 2022, הוקם **המשמר הלאומי** כחלק מכוחות משטרת ישראל. זאת, במסגרת הפקת לקחים מאירועי מבצע שומר החומות, ונוכח הצורך לתגבר את משטרת ישראל בהתמודדות עם אירועי אלימות אזרחיים בפריסה ארצית. בתוך כך, המשמר הלאומי אמון גם על שמירה על צירי תנועה, אבטחת שטחים פתוחים, התמודדות עם אירועים בערים המעורבות וסיוע בהתמודדות עם פשיעה חקלאית. כוח האדם, עליו יתבסס המשמר הלאומי, יכלול – לוחמי מג"ב בשירות סדיר, אנשי מילואים ומתנדבים.¹⁹⁹

נקודות חולשה		נקודות חוזק
10% בלבד מחיקי הרצח בחברה הערבית פוענחו ב-2023	233 נרצחים בחברה הערבית בשנת 2023 - עלייה של 357% בפחות מעשור	#13 מבין 38 מדינות ה-OECD בשיעור התושבים המדווחים על תחושת ביטחון גבוהה וגבוהה מאוד (2020)
41% מהחקלאים לא דיווחו על פשיעה חקלאית למשטרה, כשהחסימה העיקרית היא חוסר אמון במערכות האכיפה	72.8% מהנשים מדווחות על תחושת ביטחון ללכת לבד בשעות החשיכה, בהשוואה ל-88% בקרב הגברים (2022).	עלייה חדה ברמת האמון שנותנים אזרחי ישראל במשטרה לאחר אירועי 7 באוקטובר

¹⁹⁷ נתונים על עזיבות של שוטרים את המשטרה, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, יוני 2022.

¹⁹⁸ מבקר המדינה, **התמודדות משטרת ישראל עם הפשיעה החקלאית**, 2017.

¹⁹⁹ מתוך אתר **משטרת ישראל**, 2022.

טכנולוגיה בשירות הביטחון האישי

במדינות רבות, כמו גם בישראל, נעשה שימוש בכלים טכנולוגיים, המסייעים לגורמי אכיפת החוק בתחום הביטחון.

טכנולוגיות מתקדמות לאבטחה במרחב - שימוש באמצעים אשר מגבירים את יכולת השליטה והאכיפה במרחב כגון: רישות במצלמות, במיקרופונים ובחיישנים במרחבים העירוניים והכפרי, שימוש במערכות מעקב אחר תנועת כלי רכב, מעקב באמצעות מכשירים סלולריים, שימוש ברחפנים ועוד. **בישראל פועלת בשנים האחרונות תכנית "עיר ללא אלימות", במסגרתה מתבצע רישות טכנולוגי ברשויות מקומיות המשתתפות בתכנית. בנוסף, הוכנסה לפעולה מערכת "עין הנץ" העוקבת אחר תנועת רכבים ומזהה את לוחיות הרישוי שלהם.**

שילוב כלים טכנולוגיים בעבודת השיטור - על מנת לסייע ולייעל את עבודת השיטור, הוטמעו בעבודתם השוטפת של כוחות המשטרה ברחבי העולם כלים טכנולוגיים שונים. דוגמאות לכך הינן: שימוש בבינה מלאכותית ובכלים דיגיטליים לעיבוד ראיות, התקני אבטחה אישיים חכמים (כגון מצלמות גוף) ועוד. **במדינת ישראל הוכשרו בשנים האחרונות כוחות המשטרה לתפעול רחפנים בעלי יכולת תצפית, ניתוח תמונה וביצוע פעולות בשטח.**

הגנת פשיעה מקוונת וסייבר - בשנים האחרונות, מערכות ציבוריות ובני אדם פרטיים עוברים יותר ויותר לשימוש במרחב המקוון. מידע הולך וגדל מצוי במרחב הווירטואלי ומהווה כר פורה לפשיעה בתחומים אלה ולאימים ההולכים ונעשים מתוחכמים עם חלוף הזמן. כפועל יוצא, הולך וגובר ההכרח לפיתוח כלי המניעה וההתמודדות עם סוגי פשיעה אלה. **בחזית התמודדותה של מדינת ישראל עם מגמות אלה, עומדת יחידת הסייבר הארצית, המהווה חלק מיחידת להב 433. יחידה זו אמונה על חשיפת פשעי סייבר, איסוף מודיעין ברשת, נטרול גורמי פשיעה במרחב המקוון, טיפול בסוגי פשיעה שונים במרחב המקוון וזאת תוך שימוש בשיטות ובאמצעים טכנולוגיים.**

התאמת עבודת השיטור למרחבים שונים - כפרי ועירוני

אתגרי השיטור ואופי הפשיעה משתנים בין המרחב העירוני למרחב הכפרי (מרחב כפרי מוגדר באופן שונה בין מדינות). בהתאם לכך, התפתחו במדינות שונות, אסטרטגיות שיטור מותאמות מרחב על מנת לתת את המענה ההולם לאתגרים המשתנים. **יש לציין, כי במדינת ישראל נקבעה 'תכנית לחיזוק הביטחון האישי במרחב הכפרי', במטרה לחזק את תחושת הביטחון של תושבי המועצות האזוריות ובמרחבים הכפריים וזאת כפועל יוצא מהחלטת הממשלה 2415 מתאריך 16.2.2017.²⁰⁰**

²⁰⁰ החלטת ממשלה: תכנית לחיזוק הביטחון האישי במרחב הכפרי: מספר החלטה: 2415, פברואר 2017, מתוך אתר [משרד ראש הממשלה](#).

עבודת שיטור באוריינטציה קהילתית

על מנת לצמצם את מימדי האלימות במרחב המוניציפאלי, ולשפר את תחושת הביטחון, ומתוך הבנת הצורך בשינוי דפוסי פעולה, התפתחו במדינות שונות מודלים של שיטור קהילתי ואף שכונתי. אלה מייצרים שיתוף פעולה ומעורבות גדולה יותר של גורמי הרשות המקומית, ואף של התושבים עצמם, בפעילות המשטרתית.

הכשרת כוחות המשטרה להתמודדות עם קבוצות תרבותיות נבדלות

הרכב האוכלוסייה המגוון במדינות הדמוקרטיות, והמתיחות הגבוהה הקיימת בדרך כלל בין אוכלוסיות מיעוטיות לבין כוחות המשטרה המקומית, הובילו מדינות רבות לגבש רפורמות שיטור המבוססות על עבודה הדוקה יותר עם גורמים קהילתיים, וכן לקיים תכניות הכשרה באוריינטציה להתמודדות עם שונות תרבותית. **אחד האתגרים הקיימים במדינת ישראל בהקשר זה הוא גיוס כוח אדם מהחברה הערבית. על אף זאת, במדינת ישראל מונהגות מספר תוכניות, כגון אלה המופעלות בידי אגף "מצילה" במשרד לביטחון פנים. תכניות אלה מבוססות על שותפות בין המשטרה לבין האוכלוסייה הערבית במסגרת אסטרטגיית מניעת פשיעה, ובמטרה להתמודד עם בעיות ייחודיות לאוכלוסייה זו שאינן זוכות לטיפול באמצעות אכיפה ממוקדת.**

מצבי חירום

מוכנותה של המדינה להתמודדות עם מצבי חירום, מהווה רכיב משמעותי בתחום הביטחון האישי של תושביה. מדינת ישראל, כמדינות רבות אחרות, נתונה בפני איומים וסכנות, אשר עלולים להציב אותה במצבי חירום כגון: אירועים ביטחוניים, רעידות אדמה, שינויים אקלימיים ואסונות טבע ומגפות. מלבד היערכות כוחות הביטחון למצבים אלו, על התכנון העירוני לתת להם מענה. **היבט אחד של מוכנות לחירום אשר הטיפול בו לוקה בחסר הוא שיעור נמוך מאד, העומד על 1.7% בלבד, של המבנים שעברו חיזוק ומיגון עד סוף שנת 2020 במסגרת תמ"א 38, מתוך כלל המבנים המצריכים זאת.**²⁰¹

התרופות המרקם החברתי

תחושת הביטחון האישי קשורה לחוסן אישי וקהילתי גבוה. שכן, תחושת קהילתיות חזקה מסייעת הן לפרט והן לקהילה במובנים רחבים **בשגרה ובייחוד במצבי משבר** – צמצום לחץ וחרדה, שיפור יחסים ואמון בין קבוצות, חיזוק מנגנוני ערבות הדדית ותורמה לתחושת מסוגלות ורצון לפעול. להלן, נבקש לעמוד בתמצית על נושא השפעת חוסנה של הקהילה על תחום הביטחון האישי.

חוסן קהילתי – היכולת של קהילה לנקוט פעולה מכוונת לשיפור היכולות האישיות והקולקטיביות של חבריה ומוסדותיה. בהתאם למיפוי שערכה מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל בתנועת "אור", במסגרת מחקר "עתיד החוסן הנפשי והקהילתי בישראל", חוסן קהילתי מורכב מחמישה רכיבים, והם – **מוכנות** קהילתית גבוהה לחירום, **סביבה** המייצרת מרחב פיזי נגיש, נקודות מפגש ומאפשרת הליכתיות, **כלכלה** מקומית חזקה ומקיימת, **לכידות חברתית** של תושבי המקום, ו**מנהיגות** שכונתית שקופה ומייצגת

²⁰¹ הכנסת – מרכז מחקר ומידע, **תיאור וניתוח תמ"א 38 והתכנית המוצעת להחלפתה**, 2022.

שזוכה לאמון התושבים. לצד החוסן הקהילתי, המתייחס לכלל הקהילה, חוסן נפשי של התושבים בה מורכב גם הוא ממספר רכיבים: **חשיבה מועילה** הכוללת אופטימיות ותקווה, **קשרים חברתיים** המייצרים תמיכה עבור התושב ותחושת שייכות, **גמישות** המאפשרת אסטרטגיות התמודדות, **ותנאים אובייקטיביים** תקינים של התושב, כמו מצב בריאותי או כלכלי.²⁰²

במצבי משבר (כגון משבר הקורונה, גלי טרור, מקרי פשיעה ועוד) קיימת חשיבות עליונה לקיומה של קהילה חסונה, בעלת מנהיגות איתנה, ומנגנונים יעילים של ערבות הדדית לשעת חירום. בקהילות שאינן חסונות, מצבי משבר עלולים להוביל לתחושות עוינות בין קבוצות אוכלוסייה ולהגברת הקרעים בחברה, בשל העלייה ברמות הלחץ והחרדה. במדינת ישראל מצבים אלו עלולים להשפיע על מרקם היחסים העדין בכלל, ובייחוד בערים מעורבות. בנוסף, חוסן קהילתי גבוה יש בו כדי לסייע להגברת ביטחון האישי של התושבים גם בעת שגרה, שכן **הקהילה מספקת פונקציות של ביטחון** באמצעות קשרים חברתיים משמעותיים, מערכות גמישות ויעילות של ערבות הדדית, וחיבורים בין הגורמים הפעילים בסביבה.

במחקר, שנערך על ידי מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר, נמצא כי כ-89% מהישראלים סבורים שבשעת חירום הקהילה הקרובה היא זו שתעניק להם תמיכה, ביטחון וחוסן. עם זאת, רק 27% מהישראלים חושבים שהשכונה שלהם מאורגנת למצבי חירום, ובעלי אמון במערכות הרשות המוניציפליות.²⁰³

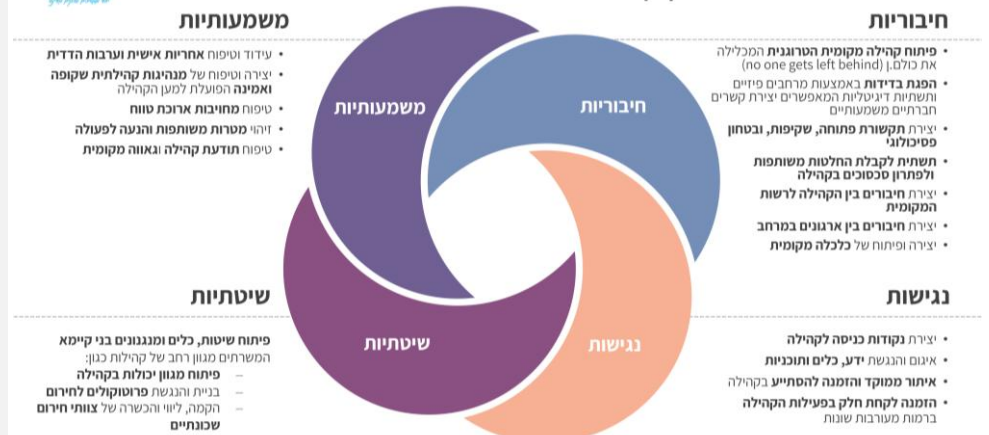
על מנת לקדם ולפתח חוסן קהילתי יש לפתור אתגר הוליסטי המורכב מארבעה היבטים:

- **חיבוריות** – פיתוח היבטים במימד ההון החברתי (איכות הקשרים החברתיים והקשרים בין הקהילה לארגונים במרחב: ממשלתיים, חברתיים ועסקיים).
- **נגישות** – פיתוח היבטים של קישוריות (כניסה לקהילה, נטילת חלק, זמינות מידע).
- **משמעותיות** – פיתוח היבטים של העצמה אישית, מסוגלות, שייכות, תרומה לקהילה, גאווה מקומית ואחריות.
- **שיטתיות** – פיתוח נהלים ומנגנונים המאפשרים פעולה מיידית וממוקדת במצבים שונים, כולל במצבי חירום.

²⁰² תנועת אור, עתיד החוסן הנפשי והקהילתי בישראל – מסמך המחקר של ספרינט החוסן הנפשי והקהילה, מדינה למופת
²⁰³ מתוך ממצאי סקר אינטרנטי בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה שנערך על ידי תנועת אור בעזרת חברת Panel-View.

רכיבי אתגר ליצירת חוסן קהילתי

© 2023 תנועת אור כל הזכויות שמורות

תמונת מצב

- הידרדרות משמעותית בתחושת הביטחון האישי לאחר אירועי 7 באוקטובר
- ביקוש גובר לנשק אישי
- פערים בתחושת הביטחון האישי בין קבוצות אוכלוסייה שונות. ערבים, נשים ותושבי הנגב והגליל מרגישים פחות בטוחים.
- נתוני הפשיעה במחוז הדרום גבוהים מהממוצע הארצי.
- הפשיעה החקלאית במגמת עליה - הנזק המוערך עומד על 81 אלף ש"ח למשק חקלאי.
- אמון - רק 59% נותנים אמון במשטרת ישראל, אך ישנה מגמת עלייה מאז תחילת מלחמת חרבות ברזל.
- בשנת 2022 הוקם המשמר הלאומי, שנועד לתגבר את המשמרה בהתמודדות עם אירועי אלימות.

מגמות

- שילוב של סכנומולוגיה בשרות הביטחון האישי.
- התאמת עבודת השימור למרחב הכפרי והעירוני.
- שימור באוריינמציה קהילתית..
- הכשרה של כוחות משמרה להתמודדות עם קבוצות תרבותיות נבדלות.
- הערכות המשמרה וכוחות ההצלה להתמודדות עם אסונות.
- תפיסת החוסן הקהילתי כחלק מהביטחון האישי, בעיקר בעתות משבר.

עקרונות

- תחושת ביטחון גבוהה מהווה בסיס יסודי לפיתוח הנגב והגליל כמרכזי חיים משגשגים המהווים בית ל-3.5 מיליון תושבים ו-4.5 מיליון תושבים בהתאמה.
- עיצוב תחום הביטחון האישי באופן רב מגזרי בשיתוף מנהיגות חברתית ומקומית, תוך התייחסות למאפיינים וצרכים ייחודיים.
- הטמעת תפישה רב תחומית משלבת - ביטחון, חוסן קהילתי, חינוך, מרחב קהילתי, כמפתח לחיזוק תחום הביטחון האישי.
- חיזוק מערכי האכיפה במכלול פרמטרים להתמודדות עם אתגרי השעה ותוך מוכנות לאתגרים עתידיים.
- חיזוק יכולות השלטון המקומי וקהילות בשכונות וביישובים להתמודדות עם אירועי ביטחון ועם מצבי משבר וקיצון.
- התכנון והעיצוב הפיזי של העיר והשכונה הם בעלי קשר ישיר לביסוס ביטחונם של התושבים.
- פיתוח קהילות בעלות חוסן, המקיימות ערבות ואחריות הדדית וקשרים משמעותיים.
- לצד חשיבותו, המרחב הדיגיטלי הינו בעל פוטנציאל פגיעה ונזק משמעותיים ודורש התמודדות ייעודית.
- חיזוק התיאום בין גופי השלטון השונים - מרכזי ומקומי - במצבי חירום, ביזור סמכויות לשעת חירום לשלטון המקומי, וגיבוש ערוצי שיתוף פעולה עם ארגוני המגזר השלישי.

- הסדרת סמכויות המשמר הלאומי ושילובו כחלק אינטגרלי ממערך הביטחון במדינת ישראל.
- הקמה או חיזוק של מערכי השיטור המקומי תוך התאמתם למרחב העירוני והכפרי.
- עריכה והטמעה של תוכניות הכשרה ייעודיות בגופי האכיפה, להתמודדות וטיפול באוכלוסיות יעד, תוך העמקה במאפיינים ייחודיים.
- גיבוש תוכנית אסטרטגית רב תחומית לטווח ארוך, לרבות בהיבטי ביטחון אישי ומשילות, במטרה להתמודד עם אתגרי האוכלוסייה הבדואית ולשילובה כחלק אינטגרלי בחברה הישראלית, ומכוחה הוצאה לפועל של תוכניות רב שנתיות.
- חיזוק יחידות ייעודיות להתמודדות עם תופעת הפשיעה המאורגנת בדגש על התמודדות עם התופעה בקרב החברה הערבית.
- הרחבת תקני כוח האדם ועיבוי המערך להתמודדות עם סוגיית האמל"ח הבלתי חוקי.
- חידוש, תקצוב, והרחבה של תוכנית "עיר ללא אלימות", תוך מיפוי צרכים ומיקוד משאבים מותאמים בכל רשות מקומית לרבות מערכים טכנולוגיים.
- קידום תוכניות רב מימדיות/רב תחומיות להאצה ולחיזוק תנופת הערים והמועצות המקומיות של החברה הבדואית (מודל "עיר שווה" מותאם).
- האצת הסדרת התשייבות הפזורה הבדואית לרבות קידום מודלים חדשים לפתרון ולהתגברות על מחלוקות משפטיות.
- הקמה וביסוס של מערכים קהילתיים (דגש על שכונות) בעלי תפיסת הפעלה לזמני שגרה וחירום.
- פיתוח פלטפורמות דיגיטליות לחיזוק חוסן קהילתי.
- הגברת אכיפה וגיבוש רגולציה תומכת להתמודדות עם אתגרי המרחב הדיגיטלי
- גיבוש תוכניות להגברת מודעות ולהסברה, בדגש על הורים, ילדים, בני נוער ואוכלוסיות יעד להתמודדות עם אתגרי המרחב הדיגיטלי.
- הטמעת הנחיות והוראות המקדמות ביטחון אישי במסגרת תוכניות אסטרטגיות וסטטוטוריות עירוניות לרבות:
 - עירוב שימושים להגברת תנועת אנשים במרחב העירוני ומתוך עיקרון ה"עניים לרחוב" (Eyes on the Street);
 - תכנון מבנים המקדמים ביטחון, בטיחות ונגישות ומאפשרים מפגש ציבורי;
 - תכנון מבני מגורים המתאפיינים בהפניית מירב המבטים (חלונות ומרפסות) אל המרחב הציבורי;
 - תכנון שבילי הליכה ותחבורה רכה רחבים, מרושתים בכל תחום השכונה/רובע/עיר, מוארים ומצלמים;
 - תכנון תשתיות סיוע מיידיות כגון: נקודות עזרה (אינטרקומים ואמצעי עזרה ראשונה) ומצלמות;
 - הטמעת שימוש בטכנולוגיות מתקדמות במרחב עירוני והשכונתי ליצירת מוגנות ותחושת בטחון גבוהה.

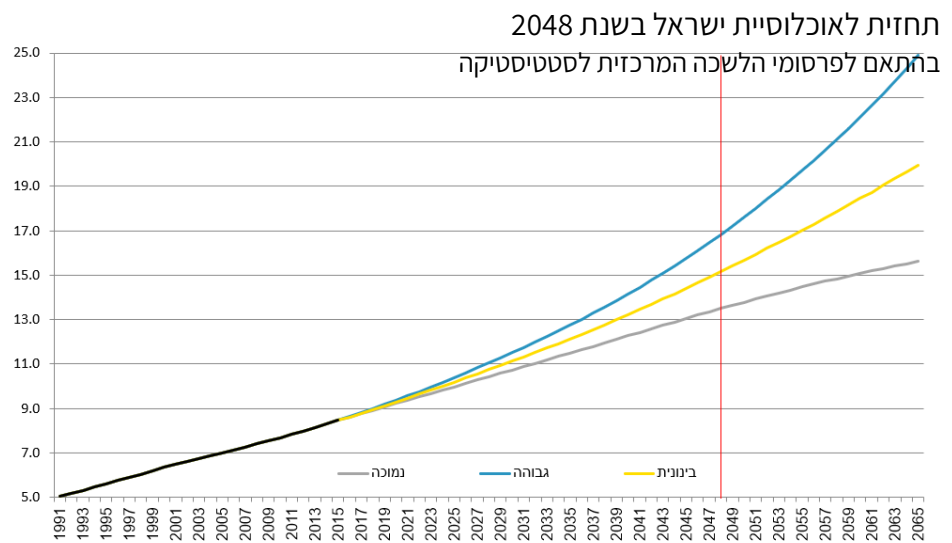
נסכחים

בואו יחד, נהפוך את החזון למציאות!

נספחים

נספח א' - תחזית לאוכלוסיית ישראל בשנת 2048

על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ישנן שלוש תחזיות לגידול צפוי של אוכלוסיית ישראל בעשורים הקרובים – נמוכה, בינונית וגבוהה – המוצגות בתרשים הבא.

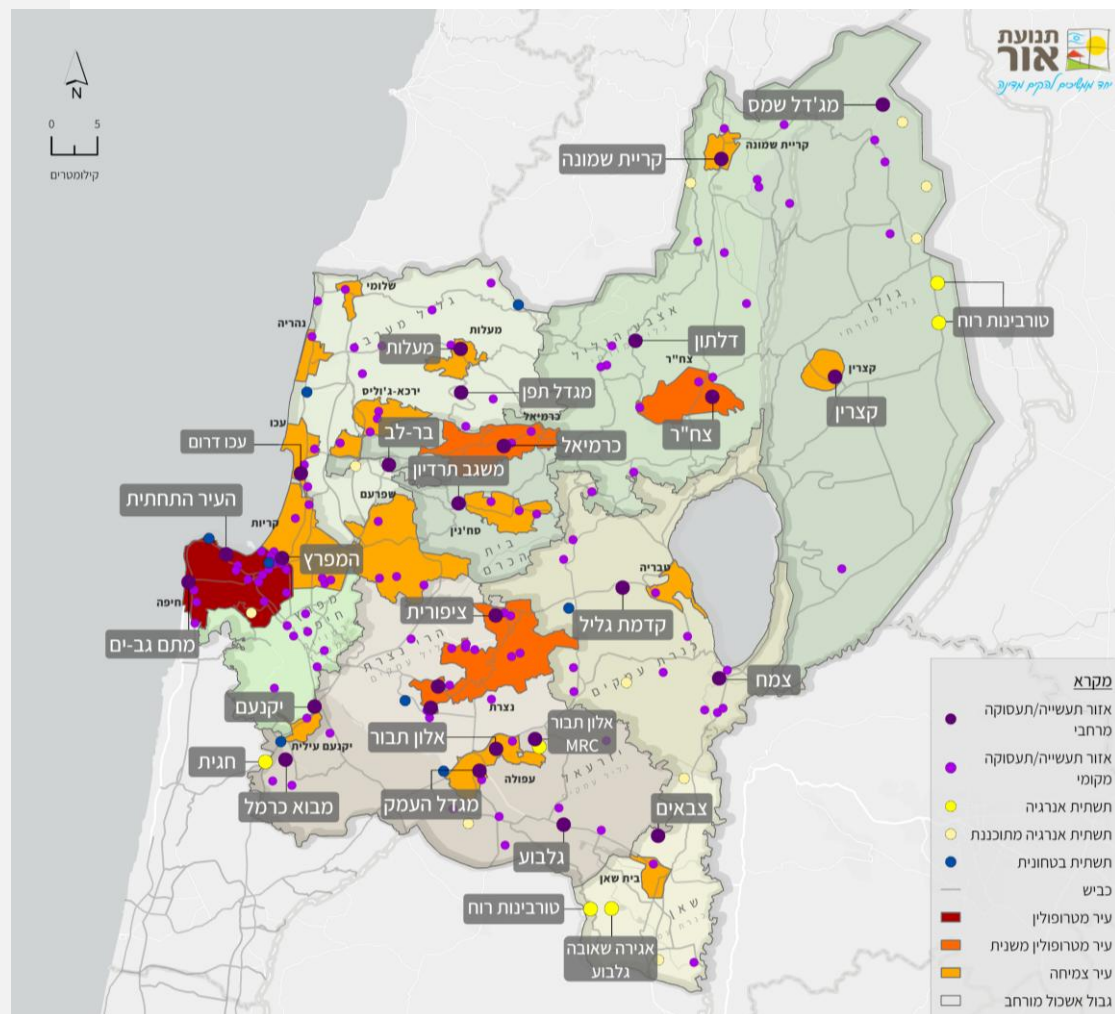
לפי תחזיות אלו, צפויים לחיות בישראל בין 13.5 ל-17 מיליון תושבים. מסמך זה מתייחס לתחזית הגבוהה מתוך הנחה שכך או כך, ניכר כי בכל תחזית מגמת הגדילה תמשיך מעבר לשנת 2048 ומכאן, שתכנון צופה עתיד נדרש להתכונן לתחזית הגבוהה.²⁰⁴

²⁰⁴ למ"ס. (2017). תחזית אוכלוסיית ישראל עד שנת 2065, לוח 1. סה"כ אוכלוסיית ישראל בשנים 1991-2065, לפי 3 החלופות, מיליונים.

נספח ב' - מפות "ישראל 2048"

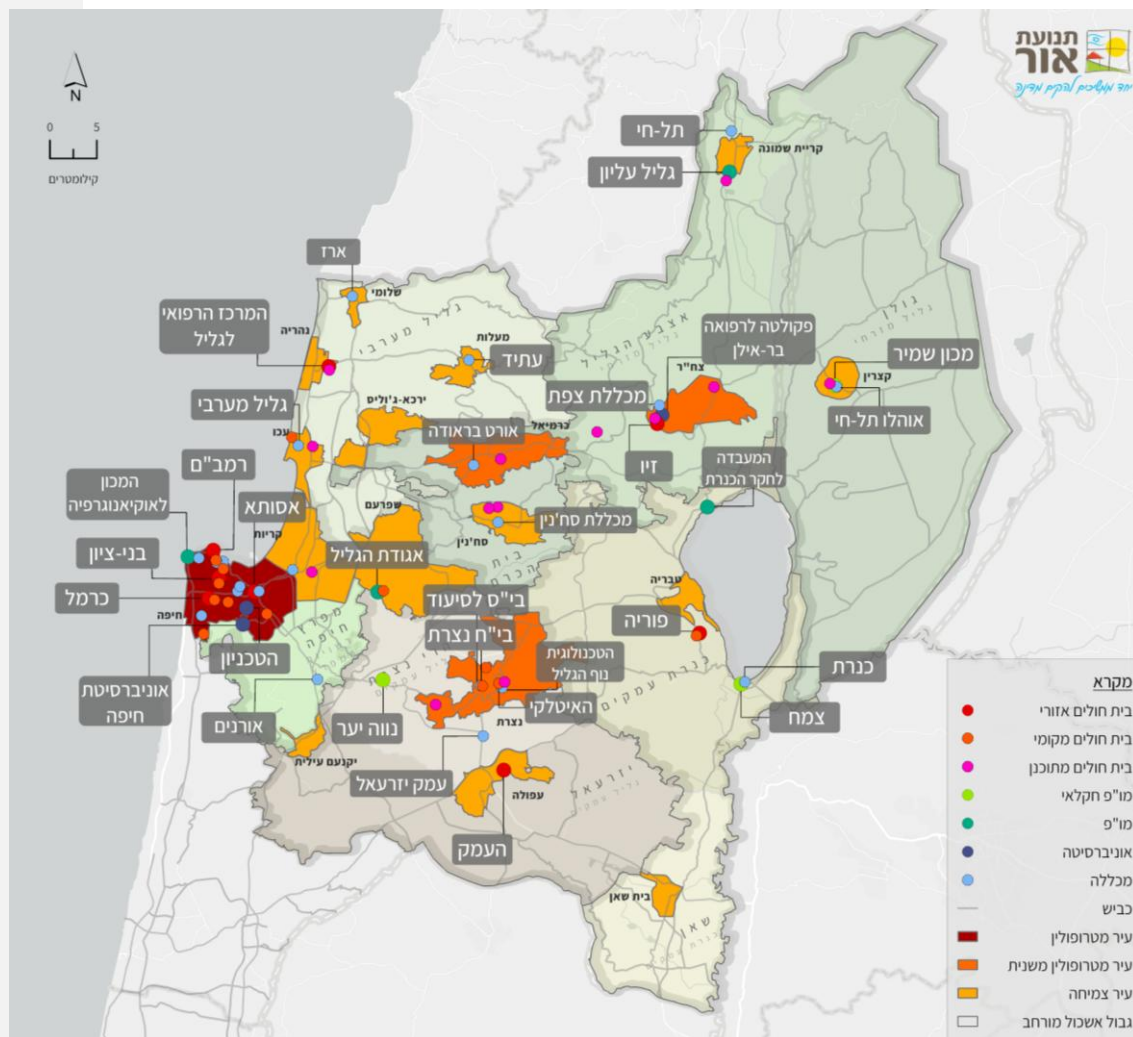
המפות להלן פורסות נכסים אזוריים ומקומיים בעלי חשיבות מרכזית בתחומי חיים שונים. מיפוי מלא וכוללני של הנכסים יבוצע במסגרת תוכניות האב האזוריות.

גליל - תעשייה, תעסוקה ותשתיות

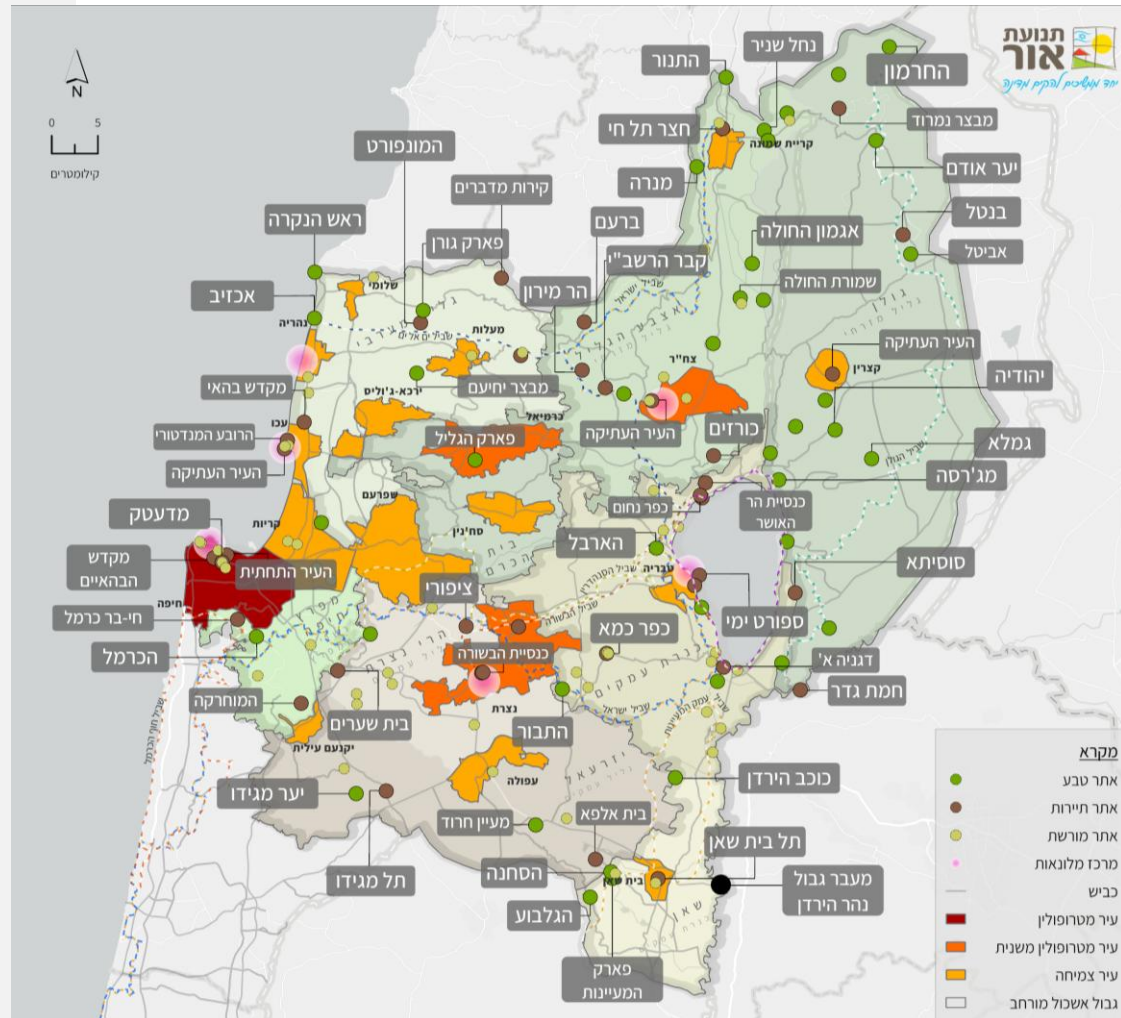
המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

גליל - בריאות והשכלה

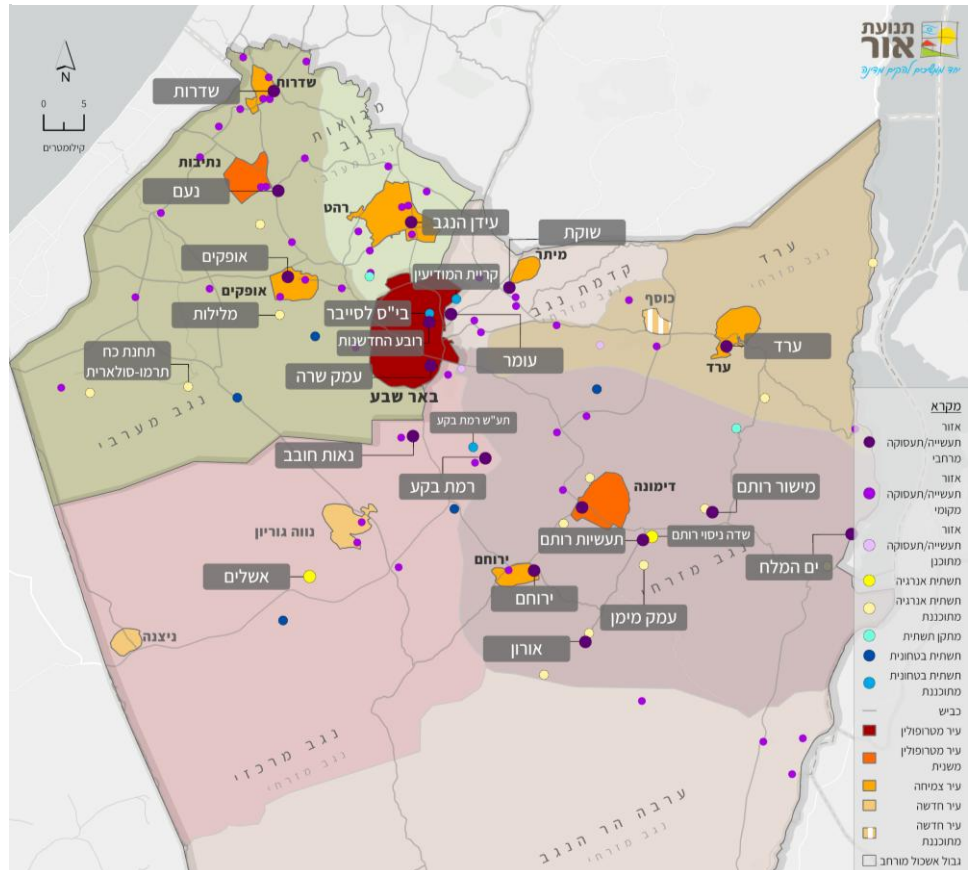
המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

גליל - תיירות וסביבה

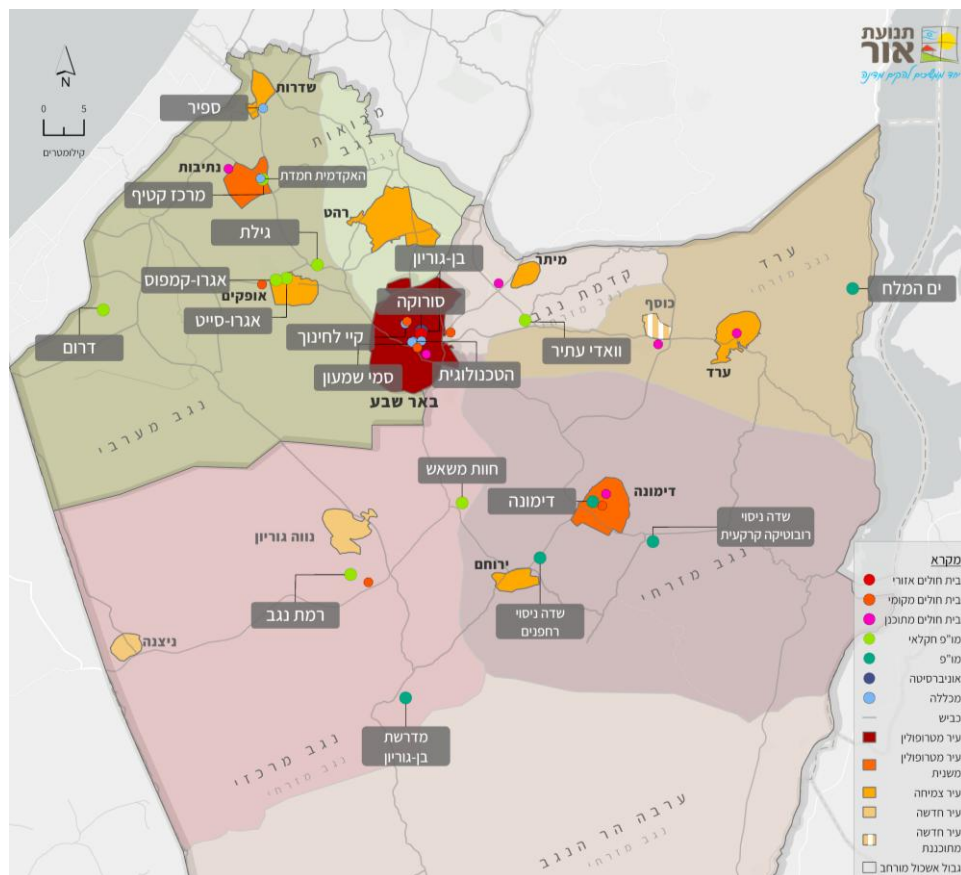
המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

נגב - תעשייה, תעסוקה ותשתיות

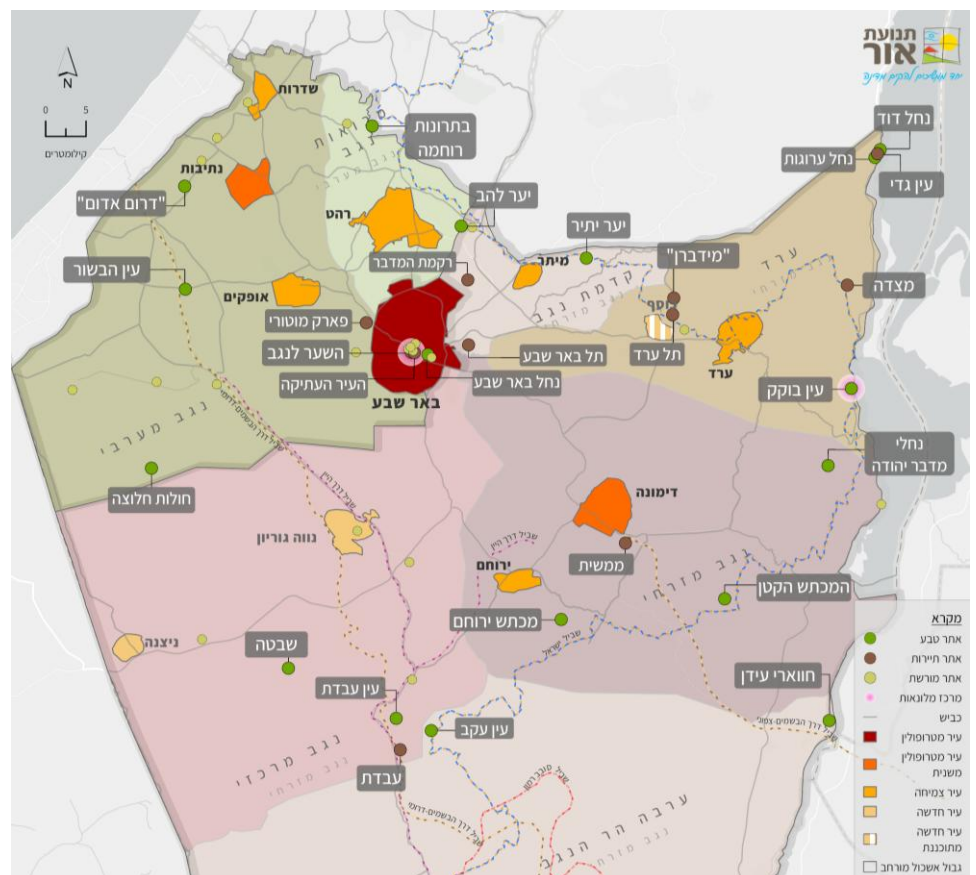
המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

נגב - בריאות והשכלה

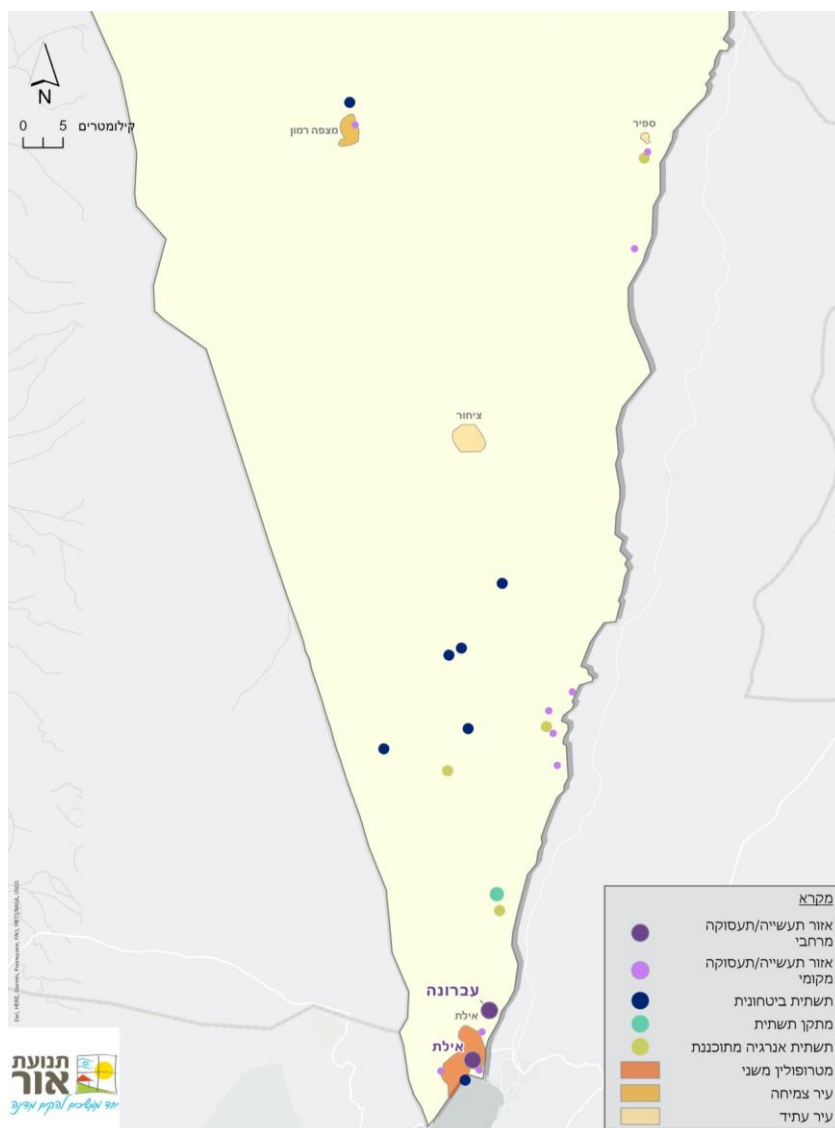
המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

נגב - תיירות וסביבה

המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות מפורטות

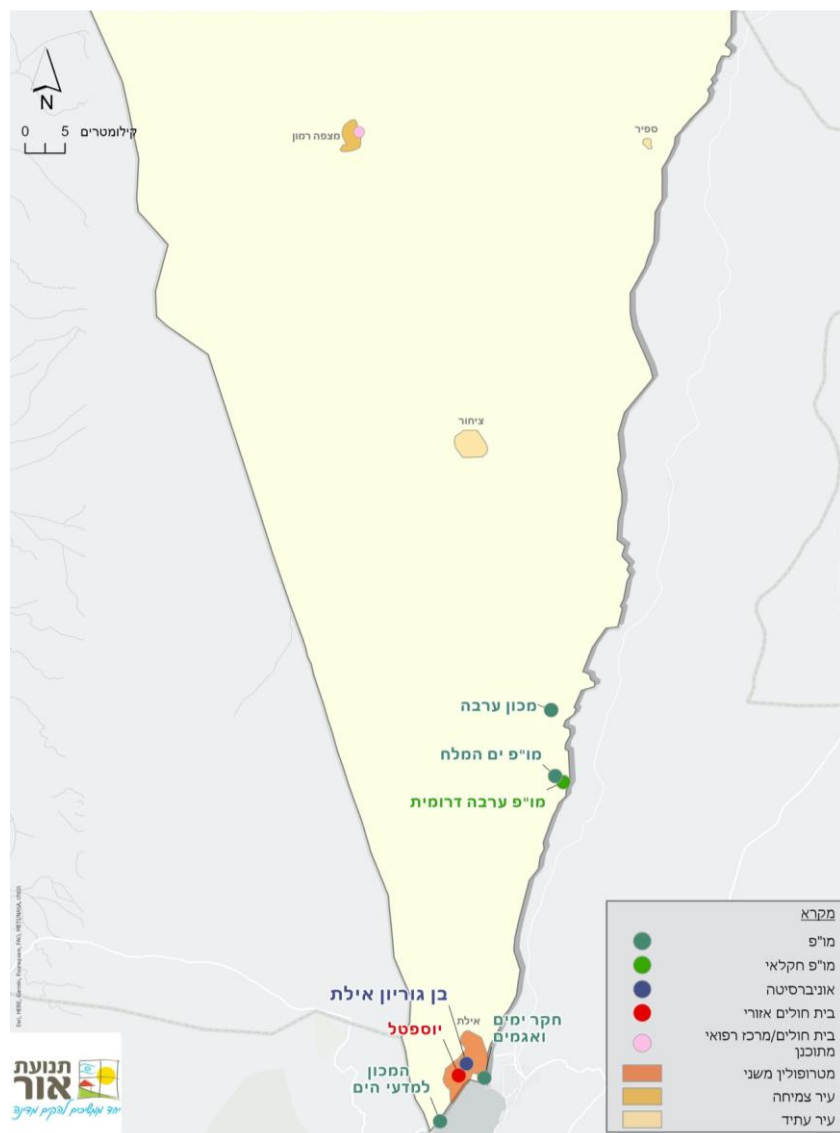
ערבה וגב דרומי - תעשייה, תעסוקה ותשתיות

המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

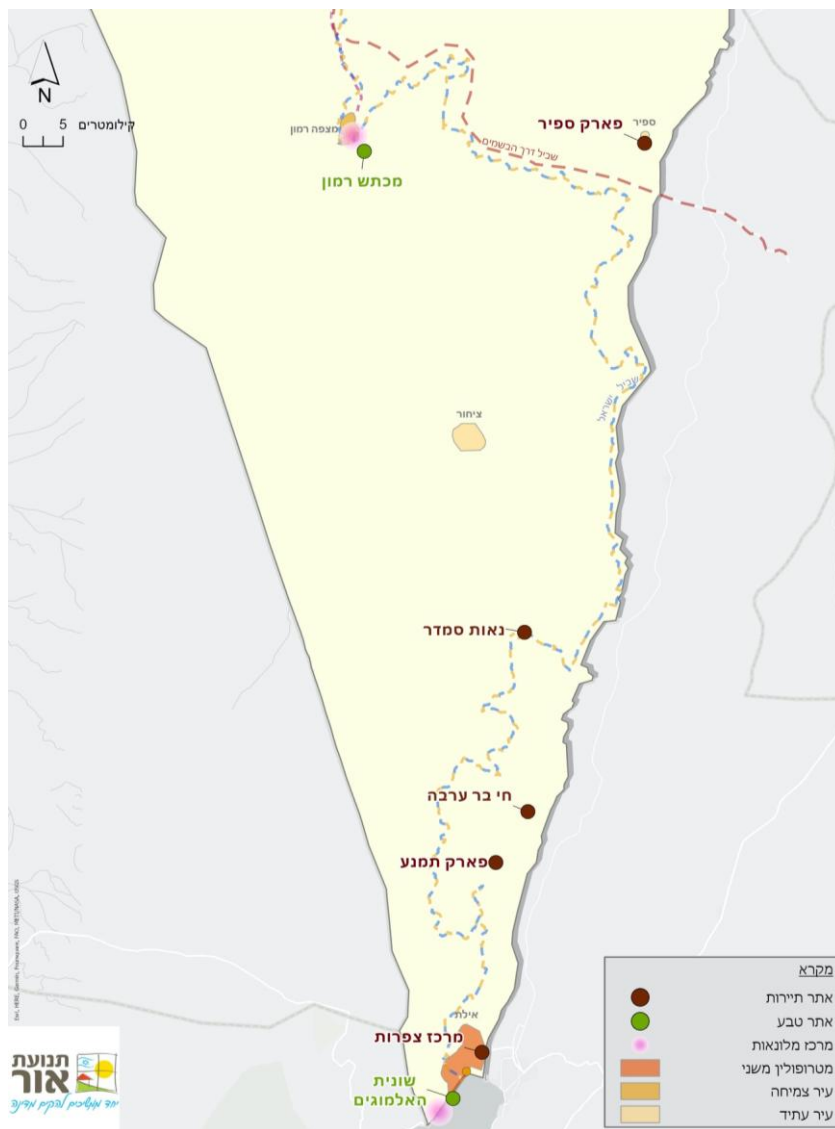
© מסמך זה גובש בשותפות של מאות אנשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

ערבה ונגב דרומי - בריאות והשכלה

המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

ערבה וגב דרומי - תיירות וסביבה

המפה הינה בסיס להעמקה בתוכניות

© מסמך זה גובש בשותפות של מאות אנשי מפתח, בריכוז מעבדת גוטסמן לעתיד ישראל, מיסודה של תנועת אור

נספח ג' - רשימת שותפים מלאה - חזון "ישראל 2048 - עתיד משותף"

ד"ר אלי אייזנברג , חוקר, מוסד שמואל נאמן	סארה אבו כף , אוניברסיטת בן גוריון
מייקל אייזנברג , מייסד ושותף מנהל, קרן Aleph	עאמר אבו מעמר , ראש מועצת מקומית שגב שלום
שרון אייל , סמנכ"ל תפעול, קבוצת חיפה	פאזי אבו סהיבאן , ראש עיריית רהט
שולי אילוז , מנהלת לשכת ראש העיר ומחזיקת תיק איכות הסביבה, עיריית דימונה	עודה אבו סריחאן , גזבר מועצה מקומית שגב שלום
אורי אילן , לשעבר יו"ר הוועדה המחוזית במחוז צפון, מנהל יחידת התכנון בתנועת אור	וודיע אבו עג'אג' , מנהל פיתוח כלכלי, מועצה מקומית כסיפה
נחמיה איריס , ראש אגף אסטרטגיה בנציבות המדינה	נאסף אבו ערער , ראש מועצה מקומית ערערה בנגב
תאיר איפרגן , לשעבר מנכ"לית משרד העבודה	חיים אבירם , יו"ר, תחבורה היום ומחר
תמר איש שלום , עיתונאית ואשת רדיו וטלוויזיה	יהודה אבני , מנהל מרחב דרום, החטיבה להתיישבות
סלאמה אל אטרש , ראש מועצה אזורית אל-קסום	יהונתן אדירי , מייסד, healthy.io
אברהם אל הואשלה , ראש מועצה אזורית נווה מדבר	שילה אדלר , ראש מינהל ההתיישבות, משרד השיכון והבינוי
מאג'ד אל מכאלאת , סגן ראש העיר רהט	מוטי אדלשטיין , איש עסקים ומשקיע הון סיכון
שירי אלגביש , מנכ"לית אופן ואלי	יובל אדמון , סגן ראש המועצה הלאומית לכלכלה
עדיאל אלג'י , מנהל מרכז צעירים דימונה	עו"ד חגי אדרי , סמנכ"ל קשרי ממשל ותעשייה קטנה ובינונית, התאחדות התעשיינים
דורר אלונ'י , מנכ"ל, מדרשת שדה בוקר	דורון אהרון , סמנכ"ל כלכלה והשקעות, משרד התיירות
עדי אלטשולר , מנכ"לית ומייסדת 'אינקלו' בתי הספר המכילים	טל אוחנה , ראשת מועצה מקומית ירוחם
סאד אליאס , מנהל מחלקת קידום ורישוי עסקים, אשכול נגב מזרחי	שירה אוחנה , סמנכ"לית ידע ופיתוח ארגוני בשותפויות רוטשילד
אלה אלכסנדר , מנכ"לית, מרחב - התנועה לעירוניות בישראל	דני אונגר , מנכ"ל DAO
רפי אלמליח , מנכ"ל, מינהל התכנון	ריטה אוסטרובסקי , שיווק קלאסטר IMA, אדמה
ציון אלמלם , מנכ"ל, מועצה מקומית מיתר	דנה אופיר , מנהלת מחוז דרום, התאחדות התעשיינים
מוחמד אלנבארי , מנכ"ל, עמותת ינאביע	זיו אופק , מנכ"ל מרכז החדשנות CDI
עו"ד עבד אלעזיז נסאסרה , ראש מועצה מקומית כסיפה	מירב אורבך , מנהלת תחום בכירה לכלכלה אזורית ברשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר, משרד החקלאות
חאבס אלעטאונה , ראש מועצה מקומית חורה	הרמן אורי , לשעבר ראש אגף בכיר, עתודות לישראל משרד רוה"מ
מחמוד אלעמור , מנכ"ל החברה הכלכלית, עיריית רהט	אביה אזולאי , מנהלת מעברים נגב מערבי
פרופ' נורית אלפסי , ראש המגמה לתכנון ערים, אוניברסיטת בן גוריון	אהרון אזולאי , מנהל אשכול רשויות DELOITTE ישראל
אהרון אלקבץ , מנכ"ל, חכ"ל אופקים	יורם אזולאי , מנכ"ל אשכול גליל מזרחי
שי אלקלעי , מנהל, מתנ"ס אופקים	אורי אטינגר , מנהל תחום קידום מדיניות, הגר
דובי אמיתי , יו"ר נשיאות המגזר העסקי, נשיא התאחדות האיכרים	יוהן אטלן , מנכ"ל, מועצת הנגב
ניר אנגרט , מנהל אגף תכנון, רשות הטבע והגנים	רחלי איבנבויס , יו"ר "מובילות"

דהן בן, יועץ תשתיות לאומיות ופיתוח אזורי, משרד הביטחון

אלי"מ אמיר בן דוד, מפקד המכללה הלאומית לאיתנות בחירום, פיקוד העורף

רפי בן דוד, מהנדס העיר דימונה

שלי בן דוד, תשתיות ותחבורה AMCG

רעיה בן דוד שטראוס, אשת עסקים ופילנתרופית

שמואל בן דרור, איש עסקים ופילנתרופ

ניסן בן חמו, ראש עיריית ערד

ד"ר שי בן יוסף, מומחה בפיתוח קהילתי ואגרוני

ערן בן ימיני, מנכ"ל, חיים וסביבה

איתמר בן ישראל, מנהל תחום פנים ושלטון מקומי, משרד ראש הממשלה

רון בן צבי, כלכלן

ישראל בן שטרית, מנהל תוכניות ארציות, מונא

יעקוב בן שמעון, ראש מנהלת תעשייה מרחבית, אשכול נגב מזרחי

אלוף יעקב בנג'ו, ראש אג"ת, צה"ל

דביר בנדק, שחקן

ד"ר ארנון בנטור, חוקר, מוסד שמואל נאמן

ד"ר גלי בנימין, מרצה בכירה וחוקרת, מחלקה לכלכלה ומנהל עסקים, אוניברסיטת אריאל

שלומי בסון, המשנה למנכ"ל, בזן

טל בסכס, מנכ"ל, החברה למתנ"סים

דן בקולה, Agtech scout אדמה

נעמי בקר, מנכ"לית החברה לפיתוח, מועצה אזורית ערבה תיכונה

אדית בר, לשעבר מנהלת פיתוח כלכלי, משרד הפנים

אלונה בר-און, יו"ר גלובס

פרופ' מסעד ברהום, מנכ"ל, בית החולים גליל מערבי

חגי ברוש, ראש תחום בכיר טיפול ושיקום, הרשות לביטחון קהילתי משרד הביטחון

חיים ברוש, CFO, טרדליינס

גד ברזילי, סמנכ"ל, לשכת המסחר

אסף ברימר, מייסד ומנכ"ל, מונא

אסף ברנע, מנכ"ל, קרן סנארה

רון ברקאי, מנכ"ל מנהיגות אזרחית, ארגון הגג של המגזר השלישי

איריס ברקוביץ', ראשת צוות התכנון, לשכת התכנון - דרום

רותי אנזל, מנהלת האגף לחינוך על יסודי, עיריית תל אביב

בתאל אסולין, מייסדת ומנכ"לית, SunDo

פרופ' שמאי אסיף, לשעבר ראש מנהל התכנון

אסף אקסלרוד, מנהל, מרכז הצעירים מצפה רמון

הילה אקרמן, ראש תחום חקלאות ואיכות הסביבה

יוסי אקרמן, מנכ"ל אופן ואלי

ירון ארגז, מתכנן ערים ואזורים, משרד התיירות

עו"ד אורלי אריאב, מנהלת אגף תכנון ואסטרטגיה, משרד השיכון

ירום אריאב, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, יו"ר ועדת ההשקעות בקרן העושר

פרופ' דן אריאלי, פסיכולוג וכלכלן התנהגותי

אריק אדלר, גזבר, עיריית בני ברק

מיכל ארן, מנהלת אגף בכיר תכנון ואסטרטגיה, משרד השיכון

ריבי ארצי, מנהלת יחידת פדגוגיה מוטת עתיד, משרד החינוך

ארז אשל, יזם חברתי, יו"ר לב אחד ודרך פרת

הרצל בהרב, מנהל אגף תכנון אסטרטגי, נתיבות

מור בודהנה, רכזת מעורבות חברתית, מרכז צעירים אופקים

דרור בוימל, מנהל תחום תכנון, החברה להגנת הטבע

אלי בוך, מנהל פילנתרופיה, קרן רוטשילד

חיים ביבס, יו"ר, המרכז לשלטון המקומי

בני ביטון, ראש עיריית דימונה, סגן יו"ר המרכז לשלטון מקומי

זאב ביילסקי, לשעבר ראש מטה הדיור הלאומי

הילה בייניש, מנכ"ל המועצה לישראל ירוקה לשעבר

נתי בירמן, מנכ"ל שותף, תנועה ישראלית

שירי בכר-מסימי, סמנכ"לית אגף תשתיות ובנייה חוזית, התאחדות הקבלנים

עמיחי בלוט, מנהל פעילות, השומר החדש

ד"ר אייל בלום, לשעבר ראש מ.א. ערבה תיכונה

פרופ' דן בלומברג, סגן נשיא לפיתוח אזורי ותעשייתי, אוניברסיטת בן גוריון

חמוטל בלנק, מנהלת שותפויות וקהילה, מרכז השל

אלעזר במברגר, מנהל, הרשות להתחדשות עירונית

פרופ' אשר בן אריה, מנהל מכון חרוב וראש בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית בירושלים

אלון דויד, ראש עיריית שדרות
מאיר דוידסון, מנכ"ל, עכתיקה
לבנת דורון, יזם ופעיל חברתי
ערן דורון, ראש מועצה אזורית רמת נגב
יוסי דורי, משנה למנכ"ל, מנהל חטיבת השקעות חברת כלל ביטוח
עמיצור דמרי, מנהל היחידה האסטרטגית, עיריית אופקים
הראל דמתי, מנהל מחוז צפון, משרד התחבורה
בועז דן, מנכ"ל, תיאטרון אלעד
עטר דני, יו"ר, קק"ל
בירנבאום דניאל, מנכ"ל סודה סטרים לשעבר
איציק דנינו, ראש עיריית אופקים
ישראל דנציגר, יזם חברתי, לשעבר מנכ"ל המשרד להגנת הסביבה, לשעבר יו"ר מיזם עיר שווה
ד"ר יוסף דרזנין, יועץ, לשעבר מנכ"ל משרד ההתיישבות
מיטל דרעי, מנהלת, מרכז הצעירים אופקים
איריס האן, מנכ"לית, החברה להגנת הטבע
ענת האס, מובילת תחום חדשנות וקיימות, מ.א. שער הנגב
קובי הוברמן, מייסד ושותף, ישראל יוזמת
ניקול הוד, מנכ"לית, קרן מיראז'
הילה הייבלום, אדריכלית מחוז צפון, מנהל התכנון
יוסי היימן, מנכ"ל, ג'וינט אשל
אינג' אבי היקלי, מנכ"ל הקפ"ד דימונה
אמיר הלוי, מנכ"ל משרד התיירות לשעבר
ד"ר יואב הלר, מנכ"ל, הרבעון הרביעי
שרון המזרחי, מנהלת תחום בכירה, קרן בלומברג
אפי הרשקוביץ, איש עסקים, שותף בקרן הון סיכון
מיכאל וולה, ממונה יחידת הצעירים, עיריית תל אביב
ענבר וייס, אדריכלית, לשעבר מנכ"לית "רוח חדשה"
זהר וולפרט כהן, מנכ"לית, מכללת סמי שמעון
אבי וורצמן, יו"ר, החברה למתנ"סים
גיל וייסלר, CFO & Country Manager קבוצת ווישי
אריאל וכסלר, סמנכ"ל תכנון, דירה להשכיר
ניר ונגר, ראש מועצה אזורית תמר
ד"ר עמיאל וסל, מנהל תחום מחקר מדיניות, משרד השיכון
דרורית פנינה ורטהיים, אשת עסקים ופילנתרופית
אבי ורשבסקי, מנכ"ל MindCet

עמוס בשירי, מנהל מערכות מידע מרחבים
אורי גבאי, מנהל חטיבה אסטרטגיה וכלכלה, רשות החדשנות
גיל גבע, יו"ר הקבוצה דירקטור ומייסד, תדהר
ד"ר גילי גבעתי, סמנכ"ל, בית החולים ברזילי
תומר גוטהלף, לשעבר מתכנן מחוז דרום, מנהל התכנון
אבי גוטסמן, איש עסקים ופילנתרופ
ארצי' גוטסמן, איש עסקים ופילנתרופ
גרי גוטסמן, איש עסקים ופילנתרופ
משה גוטסמן, איש עסקים ופילנתרופ
פאולה גוטסמן, אשת עסקים ופילנתרופית
שאול גולדשטיין, מנכ"ל חברת נגה
גילה גזיאל, ניצבת בדימוס, משטרת ישראל
אייל גינזבורג, מנכ"ל, InNegev
ד"ר חנן גינת, ראש מועצה אזורית חבל איילות
ניר גלבוש, מנכ"ל ובעלים, צוות 3
ד"ר מירב גלילי, מנכ"לית קרן מנומדין
חיים גליק, מנכ"ל, נת"ע
בועז גלעד, מייסד ומנכ"ל חברת סטארטאפ, BizWatch
עינת גנון, סמנכ"לית, הרשות להתחדשות עירונית
דניאל גרא מרגלית, סגנית ראש מנהלת תחום תחבורה חכמה, משרד רוח"מ
פרופ' איתמר גרוטו, מומחה בבריאות הציבור, לשעבר משנה למנכ"ל משרד הבריאות
עמית גרנק, מנהל פיתוח, קרן ראסל ברי
פיטר גרנר, CEO, PG solar greener
ברק דבר, יו"ר, האגודה הסטודנטאלית אוניברסיטת בן גוריון
איציק דבש, יזם חברתי
גיל דגן, מנכ"ל, קמ"ג
עמרי דגן, ראש המדרשה הלאומית למנהיגות, ממשיך וניהול בנציבות
ד"ר רינה דגני, יו"ר קבוצת גיאוקרטוגרפיה
מירב דדיה מולד, סמנכ"ל חברה ורווחה, קרן שוסטרמן
ישראל דוד, מהנדס
צביקה דוד, סגן נשיא ויו"ר אגף תשתיות, התאחדות הקבלנים
פרופ' נדב דוידוביץ', מומחה בבריאות הציבור, אוניברסיטת בן גוריון

סער חרזי, מנהל תחום תעשייה החברה הכלכלית, מ.א. תמר

יפית טוסי, סגנית מנהלת אגף, התאחדות הקבלנים

איתן טי, סמנכ"ל אגף תכנון ופיתוח, משרד הבינוי והשיכון

רז טישלר, מנכ"ל, אשכול בית הכרם

אלון טל, יו"ר משותף, צפוף

קארין טל, מנכ"לית, רשת עמל

גילי טמיר, תא"ל במילואים, פסיכולוג אגרוני

צביקי טסלר, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

קרן טרנר, מנכ"לית משרד התחבורה לשעבר

יהלי יאבן, מנהלת Eco-stem21 ותוכנית לאומית למצוינות באופקים, קרן רש"י

אלעד יאורי, שותף מייסד ומנכ"ל, חברת Cool.Energy

פרופ' עומרי ידלון, הפקולטה למשפטים אונ' תל אביב ונשיא מכללת ספיר לשעבר,

הגר יהב, מנכ"לית, נשיאות המגזר העסקי

ד"ר נעם יהודאי, סמנכ"ל, בית החולים פוריה

דוד יהלומי, ראש מטה תשתיות, התאחדות הקבלנים

אורי יוגב, יו"ר ומייסד, פיוצ'ר מוביליטי

חן יודלביץ, מנכ"ל משותף, HVI פתרונות אבטחה

ניר יושבסקי, התאחדות הקבלנים

שלומי יחיאב, לשעבר יו"ר התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות בישראל,

דוד ילניק, יו"ר, ארגון הפרמדיקים הישראלי

פרופ' רז ילינק, סגן נשיא ודיקן למחקר ופיתוח, אוניברסיטת בן גוריון

ניר יניב, מומחה תעשייה 4.0

אליעזר יעקב, מנכ"ל, אשכול רשויות נגב מזרחי

רננה יעקב, מנהלת אגף אסטרטגי, מועצה אזורית אשכול

גדי ירקוני, ראש מועצה אזורית אשכול

חזי כאלו, חבר הנהלת הקרן, SIBF

אבי כהן, לשעבר מנכ"ל המשרד לשוויון חברתי

אביב כהן, מנהל אזור תעשייה, חכ"ל אופקים

אילן כהן, לשעבר מנכ"ל משרד ראה"מ, יו"ר תנועת אור

אלי כהן, מנכ"ל, מכללת תל חי

גלית כהן, סמנכ"לית בכירה לתכנון ומדיניות, המשרד להגנת הסביבה

יובל כהן, חבר ועד מנהל, מרחב - התנועה לעירוניות בישראל

סיגל וידמן, יועצת ארגונית,

עודד זבולון, מנכ"ל, משקי הנגב

דביר זוהר, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

יחיאל זוהר, ראש עיריית נתיבות

גלבע זיגנר, מנהל צוות תכנון ופיתוח, משרד רוח"מ

נטע זיו, מנהלת אקדמית, הגר

דלית זילבר, לשעבר ראשת מנהל התכנון

יואל זילברמן, מנכ"ל, השומר החדש

קרן זילברמן, מנהלת אגף פיתוח תשתיות, משרד התיירות

קרן זילברמן שביט, מייסדת ומנהלת מרחב ישראל בחב' IDEA International

בנג'י זינגר, מנכ"ל, WEWORK ישראל

סול זינגר, מחבר הספר startup nation

דורית זיס, מנהלת מחוז צפון, המשרד להגנת הסביבה

ניר זמיר, ראש מועצה אזורית בני שמעון

אסף זנזורי, מנהל תכנון ארוך טווח, החברה להגנת הטבע

מירב זרביב, מנהלת אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, משרד החינוך

מארק זרקו, מומחה לשחרור חסימות בארגונים

שלמה זריהן, מנכ"ל, מכתשים

זיו זרסקי, מייסד ומנכ"ל, תלמים

ד"ר סלמאן זרקא, מנהל בית החולים זיו

עוזי חבשוש, מנכ"ל החברה הכלכלית לפיתוח רמת הנגב, מועצה אזורית רמת נגב

שי חגי'ג, יו"ר מרכז השלטון האזורי וראש המועצה האזורית מרחבים

טליה חורב, מנהלת, פורום הקרנות בישראל

ליאור חורב, מנכ"ל "חורב השקעות" ויועץ אסטרטגי

גל חיות, שותף מנהל, קרן ברידג'ס ישראל

פרופ' דניאל חיימוביץ', נשיא, אוניברסיטת בן גוריון

ליאור חיימוביץ', סגן ראש המועצה הלאומית לכלכלה

מאיר חלי, מנכ"ל, אשכול גליל והעמקים

פרופ' ראסם חמאסי, מתכנן ערים וגיאוגרף אורבני

אורית חמד, מנהלת מחלקת השקעות, משרד התיירות

פרופ' שלמה חסון, ראש מרכז שאשא למחקרים אסטרטגיים, האונ' העברית

אביב חצבני, מנהל איגוד תעשיות המזון, התאחדות התעשייתנים

יפתח כהן, לשעבר ראש תחום צוות תכנון ופיתוח, משרד רוה"מ

לי-את כהן, מנכ"לית, אשכול גליל מערבי

עו"ד נועם כהן, מנהל, מתנ"ס דימונה

ערן כהן, מנכ"ל, אלסטום ישראל

קלי כהן, מנכ"ל הצופים

נורית כהן חדד, מזכירת המועצה מועצה אזורית שדות נגב

יהונתן כהן ליטאנט, מתכנן מחוז צפון לשעבר

ד"ר לי כהנר, ראש החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה המכללה האקדמית לחינוך, עמית מחקר המכון הישראלי לדמוקרטיה

ד"ר מוחמד כאל, מנכ"ל, northmed

סימה כחלון, גזברית, עיריית דימונה

אלינור כפתורי-תירוש, עו"ד, קרן משפחת ווינר ממייסדי ISRAEL AT HEART

עוז כץ, מנהל מינהל אזורי תעשייה, משרד הכלכלה והתעשייה

אברהם כץ עוז, יו"ר, המועצה לישראל יפה

פרופ' רבקה כרמי, נשיאה לשעבר, אוניברסיטת בן גוריון

עו"ד שרית כרמי, התאחדות הקבלנים ובוני הארץ,

מילכה כרמל, ראשת תחום תכנון וקרקעות, מרכז השלטון האזורי

יהודה כתב, סגן נשיא ויו"ר אגף כוח אדם, התאחדות הקבלנים

טל כתרן, מנהל תוכנית האצה, משרד הכלכלה

אלון לבבי, ניצב בדימוס, משטרת ישראל

הדס להב, סגנית עורך, ידיעות אחרונות

סיון להבי, סמנכ"ל תקציבים, מנהלת תקומה

פרופ' מולי להד, נשיא מייסד של מרכז משאבים קרית שמונה, המשרד לביטחון פנים

תום להד, סמנכ"ל מעוז לשעבר

עופר לוגסי, סמנכ"ל הנדסה ותחזוקה, אוניברסיטת תל אביב

רון לוז'ינסקי, יועץ אוטומציה עסקית

אמיר לוי, לשעבר ראש אגף התקציבים, משרד האוצר

אריה לוי, מנכ"ל מו"פ קטיף

ד"ר מיכל לוי, מדענית ראשית, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

עוזי לוי, סגן נשיא בדל"ן, WEWORK ישראל

מוטי לוין, מנכ"ל, קבוצת חיפה

רננה לוין, מנהלת תחום בכירה, קרן שוסטרמן

אתי לוצאטו, אשת עסקים (לוצאטו את לוצאטו)

הראל לוקר, לשעבר מנכ"ל משרד ראש הממשלה ויו"ר דריקטוריון פז

זיו לזר, מנהל המחלקה הכלכלית, התאחדות הקבלנים

שמעון ליבמן, יועץ

אופיר ליבשטיין, ראש מועצה אזורית שער הנגב

שי לינד, סמנכ"ל כספים, שפיר

דפני לין, פעילה חברתית

עופר ליפשיץ, נשיא חטיבת פתרונות פוספט, כי"ל

דרור ללוש, מנכ"ל, אשכול כנרת והעמקים

ארמונד לנקרי, מ"מ ראש עיריית דימונה

נתנאל לפידות, מנהל אגף בכיר נכסים וחברות, משרד הבינוי והשיכון

דוד לפלר, לשעבר מנכ"ל, משרד הכלכלה והתעשייה

ד"ר יואב לרמן, המכון ללימודים עירוניים ואזוריים

אנה לרנר, מנהלת אגף תכנון ומדיניות, משרד הבריאות

עילם לשם, מייסד שותף וחבר הוועד המנהל, תנועה ישראלית

קארין מאיר רובינשטיין, נשיאת האיגוד לתעשיות מתקדמות

אבי מאיר, מנכ"ל משרד ההתיישבות והמשימות הלאומיות

ד"ר לילך לילי מונדקה, ראשת המחלקה לכימיה ומדעי החיים, מכללת ספיר

לימור מוצניק, יועצת אסטרטגית

יואב מורג, מנהל מחוז הנגב, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

מרב מורד, מנהלת אגף תכנון, אשכול נגב מזרחי

שמעון מזוז, ראש מועצה מקומית מיתר

שרונה מזרחי, מנהלת תחום בכירה, קרן בלומברג

בן מיוסטי, מנהל תפקידים מיוחד ומשנה למנכ"ל, משרד רוה"מ

גיא מילוסלבסקי, אדריכל

טל מילס, סמנכ"לית בכירה לתכנון אסטרטגי וכלכלי, המועצה הישראלית לבניה

ד"ר סאמי מיעארי, מרצה באוניברסיטת תל אביב ומנכל הפורום הכלכלי הערבי

קליגר מיקי, מנכ"ל, אדמונד דה רוטשילד ישראל

נעמה מירן, מנהלת, קרן גנדיר
ד"ר חגית מלכה הרטף, מנהלת הדרכה והערכה
בראמ"ה, משרד החינוך
יוסי מלמד, יו"ר, עמותת בוגרי ממר"ם
ארז מצר, יו"ר דירקטוריון בית חולים הדסה לשעבר
אייל ממו, מומחה בתחום הנדל"ן
יריב מן, ראש מנהל אזרחים ותיקים, משרד הרווחה
והביטחון החברתי
חיים מסילתי, יו"ר לשכת שמאי המקרקעין
פרופ' ברהום מסעד, מנכ"ל, המרכז הרפואי בגליל נהריה
סוניה מסעוד, אחראית פיתוח עסקי בחברה הערבית,
DELOITTE
מני מעטוף, מייסד ומנהל קהילת DDos הבית המקצועי
לעובדי ועובדות ההייטק החרדים
יאיר מעין, מנכ"ל, הרשות לפיתוח והתיישבות
הבדואים בנגב
רוני מרום, ראש מועצה מקומית מצפה רמון
מיכל מריל, מתכנתת מחוז דרום, מנהל התכנון
עמית משגב, מפתח תוכן ואסטרטגיה,
תקוה אינסופית בע"מ
בת שבע משה, מנהלת הפעילות העסקית, WIX ישראל
איתי נגרין, מנהל היחידה למצוינות תפעולית וחדשנות,
כ"ל
גורי נדלר, מנהל אגף תכנון, הרשות הממשלתית
להתחדשות עירונית
דורית נובק, מנכ"לית, יד ושם
ענת נחמיה לביא, מנכ"לית, שותפויות רוטשילד
ליאור ניסקי, ראש אגף אסטרטגי, שער הנגב
בריל ניר, סגן ראש המועצה הלאומית לכלכלה לשעבר
זיו נכט, Head of Java and Integration Matrix
שפר נמרוד, (אלוף במיל") מנכ"ל התעשייה האווירית
לישראל לשעבר
רון סגל, מתכנן מחוז חיפה, מנהל התכנון
נעה סגל ליפשיץ, משרד התחבורה
ד"ר אריאל סובלמן, סמנכ"ל בכיר וחוקר בכיר אורח,
INSS
ורד סולומון ממן, אדריכלית ראשית, משרד השיכון
שחר סולר, סמנכ"ל אסטרטגיה, מנהל התכנון
נדב סטארק, מנהל אזרחי תעשייה, מ.א חבל אילות
נתנאל סימקין, מנהל אזור תעשייה, ערד

נעמה סיקולר, עורכת גלובס
ד"ר אסי סיקולר, רופא כפר, מנהל חדשנות כללית
רון סלומון, נשיא, איגוד לשכות המסחר
אמיר סלע, לשעבר מנהל תחום תיירות, קרן מיראז'
חגי סלע, מתכנן מרחב דרום, רשות מקרקעי ישראל
נעם סמל, מנכ"ל, תיאטרון הבימה
ד"ר אמציה סמקאי, מנכ"ל סמקאי אסטרטגיה
פרופ' איתי סנד, פרופסור למדע המדינה ודיקן הפקולטה
למדעי החברה, אוניברסיטת תל אביב
דוד סרנו, מנהל כפר הסטודנטים באופקים, איילים
יובל סתיו, תכנון אסטרטגי ופיתוח כלכלי, אשכול נגב
מערבי
רונית עובדיה, מנכ"לית, הרשות הלאומית לביטחון
קהילתי
רחל עזריה, יו"ר, חיים וסביבה
תמיר עידאן, ראש מועצה אזורית שדות נגב
עודד עמר, מנהל המחלקה לפיתוח כלכלי, עיריית דימונה
משה פאול, לשעבר מנכ"ל אזור תעשייה עידן הנגב
לרה פארן, מנכ"לית, 15 דקות
שרון פוטרמן, מנכ"לית, קבוצת 'דלקסן מיחזור'
חיים פייגלין צמח, סגן נשיא, יו"ר יזמות ובניה ויו"ר ארגון
הקבלנים בחיפה והמפרץ התאחדות הקבלנים
דנה פייניק, מנכ"לית, חותם
פרופ' אלי פיינרמן, ראש מינהל המחקר החקלאי,
מכון וולקני
אורי פינטו, מנכ"ל, אשכול נגב מערבי
ראובן פינסקי, מנכ"ל, רשות השירות הלאומי
מיכל פינק, סמנכ"לית אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד
הכלכלה והתעשייה
יאן פסקוב, איש עסקים ופילנתרופ,
שוקי פירוז, עוזר מנכ"ל, משרד הכלכלה והתעשייה
שי פירון, נשיא, פנימה
אופיר פישר, מנכ"ל חברת מצודות ומייסד שותף
תנועת אור
פרופ' פנינה פלאוט, ראש החוג לתכנון, הטכניון
אלי פלאי, יו"ר המכון החרדי למחקרי מדיניות
עו"ד ניצן פלדמן, סמנכ"לית ומנהלת אגף יזמות ובניה,
התאחדות הקבלנים
עודד פלוס, יו"ר הועדה המחוזית לתכנון ולבניה מחוז
דרום, מנהל התכנון

פרופ' גילה קורץ, דיקנית הפקולטה לטכנולוגיות למידה, המכון הטכנולוגי חולון HIT

דיאנה קורץ, ראשת צוות מינהל התכנון ומנהלת תחום, מינהל התכנון מחוז דרום

רפאל קושילביץ לביא, מייסד ומנכ"ל, החברה לחקלאות עירונית

ד"ר רחל קטושבסקי, מנהלת תחום תשתיות וראש צוות אזורי במינהל התכנון מחוז דרום

ליאור קטרי, מנהל מו"פ דרום

שוקי קליין, מזכיר (מנכ"ל), עיריית דימונה

גיא קלרמן, עוזר אישי לסמנכ"ל קשרי ממשל ותעשייה קטנה ובינונית, התאחדות התעשיינים

פרופ' יוג'ין קנדל, סטרטאפ ניישן סנטרל

אדר' מיקי קפון, מהנדס, עיריית אופקים

אודליה קרוצ'י, מנהלת, קרן נס בישראל

עינת קרמר, מייסדת ומנהלת, טבע עברי

אלירן קרן, מנכ"ל, קק"ל buildnnovation 2040

עידן רגב, סמנכ"ל תפעול, קפ"ד דימונה

אלכסיי רדיונוב, מנהל לשכת התעסוקה אופקים

אמיר רובין, לשעבר מנהל תחום בכיר מדיניות משרד הכלכלה והתעשייה

יואל רובין, מנהל פיתוח כלכלי, אשכול הנגב המזרחי

ד"ר ערן רוהה, מנהל מכון מחקר גילת

אליעזר רוזנבאום, מנהל, המשרד לביטחון פנים

עדי רוזנברג, מנהלת אגף תכנון אסטרטגי, ירוחם

דוד רוטר, מנהל תחום מדיניות, הרשות הממשלתית להתחדשות עירונית

עינת רונן, ראש תחום שיתופי פעולה בין מגזריים, משרד רוה"מ

יובל רז, סגן בכיר לחשב הכללי, ראש חטיבת תשתיות ופרויקטים משרד האוצר

אורי רט, מנהל מרכז החדשנות, המרכז הרפואי לגליל

יואל ריבלין, אדריכל, החטיבה להתיישבות

יניב ריבלין, מנכ"ל, Bird

זיו ריבק, מנכ"ל, נטפים ישראל

עמיר ריטוב, יו"ר, המעוצות האזוריות

מיכל רייקין, מנהלת לשעבר, 'עתודות צפון'

אדר' רפי רייש, חברת SUITS

ג'ידא רינאווי זועבי, חברת כנסת לשעבר מטעם מפלגת מרצ

צחי פלטו, מנהל CONTECH, התאחדות הקבלנים

ירון פלינט, Director, head of Israeli operations Continental

עו"ד אמי פלמור, מנכ"לית משרד המשפטים (לשעבר), חברת המועצה הבינלאומית המפקחת על פייסבוק בנושא זכויות אדם

יואש פלמור, מייסד ומנכ"ל ארגון "קונסול - מאיצים עסקים"

אביאל פנסאפורקאר, סמנכ"ל אגף פנים תכנון ופיתוח, משרד רוה"מ

מקסיין פסברג, יו"ר, נתיבי איילון

אורנה פסח, מנהלת תוכנית מילגות, IMPACT!

פרופ' דוד פטיג, חוקר עתידים

ניר פפאי, סמנכ"ל שימור סביבה וטבע

ליאור פרבר, מנכ"ל, מבטח שמיר אנרגיה

עדנה פרדו, מנהלת, ניהול ויעוץ סטטוטרי

רותי פרום-אריכא, לשעבר מנהלת הרשות לתכנון ופיתוח, משרד החקלאות

מאיר פרי, סמנכ"ל אסטרטגיה, רמ"י

יצחק פרידמן, מוביל מיזם - המרחב השלם

טל פריימן, יועץ אסטרטגי

איילת פריש, יועצת אסטרטגית

פרופ' אמנון פרנקל, ארכיטקטורה ובינוי ערים בטכניון

דקלה עדי פרץ, מתכנתת מחוז צפון, מנהל התכנון

ניסים פרץ, מנכ"ל, נת"י

ד"ר רוני צבר, מייסד ומנהל רפואי, מרפאת צבר

רביב צולר, נשיא ומנכ"ל, כי"ל

גיא צור, מנכ"ל, חברת געש

נורית צור רבינו, מנהלת מינהל אזורי תעשייה, משרד הכלכלה

הילה צחי, מנכ"לית, החברה הכלכלית ערד

משה צייזלר, מנהל אגף תכנון ופיתוח תשתיות, משרד הכלכלה

עומר צנעני, אסטרטג

בועז צפירי, מנכ"ל ממון מסופי מטען וניטול

נורית קדוש, אסטרטגיה, חדשנות וטכנולוגיה

שי קדם, ראש מנהל תכנון ותיאום תשתיות, משרד התחבורה

ניר קורן, מייסד ומנכ"ל, Buildinn

רם שמואלי, הקבינט האזרחי לחינוך
אבי שמחון, לשעבר ראש המועצה הלאומית לכלכלה
גיל שנהב, אדריכל
תות שני, מנכ"לית שותפה, Saron Partners
שי לי שפיגלמן, ראש מטה ישראל דיגיטלית לשעבר
ד"ר סיון שפיצר-שוחט, סוציולוגית ארגונית, הפקולטה לרפואה שלוחת צפת
שירלי שפר הופמן, סמנכ"לית בכירה לפיתוח עסקי, מים אנרגיה וחקלאות אונ' בן גוריון
דביר שץ, מנהל אגף אסטרטגיה, עיריית דימונה
מיכאל שצ'ופק, מינהל תעשיות משרד הכלכלה והתעשייה
מלי שרביט, מנהלת מחוז דרום, משרד הבינוי והשיכון
עדי סופר תאני, מנכ"לית, פייסבוק
ד"ר רון תומר, נשיא התאחדות התעשיינים ויו"ר נשיאות המעסיקים והעסקים בישראל
מיכל תשובה, מנהלת קהילות, Femi

און ריפמן, מייסד וסמנכ"ל חינוך, השומר החדש
אודי רם, מנכ"ל, צבר פרויקטים
פרופ' משה שגיא, מנהל מדעי מו"פ עוטף עזה
רותי שהם, מנכ"לית, האוניברסיטה הפתוחה
עדיאל שומרון, מנכ"ל בשותפות הראל חברה לביטוח ומנכ"ל רמ"י לשעבר
ניר שור, מנהל מרחב דרום, התאחדות התעשיינים בישראל
שי שידלוב, מנכ"ל, התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הארצית
אהרונסון שיחור, דוברת, משרד התיירות
ד"ר יאיר שינדל, מייסד ומנכ"ל, קרן Amoon, 8400
גורא שלגי, עמית מחקר בכיר במוסד שמואל נאמן ומנכ"ל רפא"ל לשעבר
ערן שלו, שותף מנהל, KPMG
סיגל שלה, מנכ"לית, ג'וינט ישראל
בקי שליסברג, סמנכ"לית אסטרטגיה, נתיבי איילון

הצעדים הבאים

התחייבות ממשלתית

החלטת ממשלה או חוק, לקידום יוזמות-על המבססות את המרכזים החדשים של ישראל

הקמת "רשות המרכזים החדשים"

כמנגנון ניהול, תכלול ותיאום עבודת הממשלה לקידום ולפיתוח המרכזים החדשים

הקמת הקרן לעתיד ישראל

אשר תשמש כקרן השקעות לאומיות ותהווה גורם מימוני לפרויקטים השונים המוצעים במסגרת "תכנית המאה" ואשר תתוקצב בסכום של כ-225 מיליארד ש"ל לעשור

קביעת רגולציה

תהליכים מואצים, על סמך קריטריונים ופרמטרים מחייבים במסגרת עבודת הממשלה, המאפשרים את יישום היעדים הנדרשים לפיתוח המרכזים החדשים

פיתוח תוכנית עסקית לישראל

מיקסום מקורות מימון ויצירת השקעות בנות קיימא

מערך בקרה ומעקב

וידוא יישום החלטות הממשלה ופיתוח היוזמות בלוח הזמנים הנדרש

שותפות ציבור

הזמנת הציבור הרחב לקחת חלק בתכנון וביישום

ביצוע יוזמות בשטח

הפיכת שכונות
לקהילות
עצמאיות
משגשגות

חבילת צמיחה
כלכלית חברתית
לרשויות
המקומיות

פיתוח עוגנים
ומנגנונים בחבלי
ארץ

**מעבדת
הוטסמן**
לעתידי ישראל

**תנועת
אור**
יחד ממשיכים להקים מדינה

בואו להמשיך להקים איתנו מדינה

אנו מזמינים אתכם לקחת חלק פעיל,
להשפיע ולפעול בעשייה אמיתית שמובילה לתוצאות

איך אפשר לקחת חלק?

3 התנדבות
למען החוסן
החברתי
והלאומי

3

2 גיבש גרעינים
וקהילות בערי
הנגב והגליל

2

1 הפצת חזון
המרכזים
החדשים של
ישראל

1

* **9226**

08-6299000

www.or1.org.il

info@or1.org.il

בואו יחד, נהפוך את החזון למציאות!

